

Универзитет у Нишу

Правни факултет

ТАТЈАНА З. СКАКАВАЦ

**РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ
УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА**

Докторска дисертација

Ниш, 2014.

University of Nis

Faculty of Law

TATJANA Z. SKAKAVAC

RECIDIVISM OF JUVENILE OFFENDERS

Doctoral dissertation

Nis, 2014.

Ментор:

Проф. др Миомира Костић, редовна професорка

Правни факултет

Универзитет у Нишу

Чланови Комисије:

Проф. емеритус др Мило Бошковић,

Правни факултет

Универзитет у Новом Саду

Проф. др Саша Кнежевић, редовни професор

Правни факултет

Универзитет у Нишу

Проф. др Зоран Ћирић, редовни професор

Правни факултет

Универзитет у Нишу

Датум одбране:

РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела је у нашој стручној литератури недовољно истражена друштвено негативна појава. О томе говори и велика диспропорција у погледу процента заступљености рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела у укупном криминалитету. Ова дисертација представља покушај да се одређена битна питања рецидивизма малолетних учинилаца сагледају из различитих углова. Дисертација се састоји из девет поглавља. Прво поглавље је везано за општа разматрања о малолетничком криминалитету (појам, карактеристике и врсте малолетничког криминалитета и карактеристике кривичног поступка према малолетницима). У другом поглављу указано је на појам и правну природу рецидивизма, и у њему је сагледан кривичноправни, криминолошки и педолошки аспект рецидивизма. Историјски развој рецидивизма (поврата) сагледан је у трећој глави. Поврат у упоредном кривичном праву сагледан је у четвртом поглављу. Типологија повратника је обрађена оквиру петог поглавља. У шестом поглављу је указано на рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела у вршењу појединих кривичних дела (имовинска кривична дела, кривична дела против живота и тела итд.). Криминолошки аспекти рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела (феноменологија и етиологија) елаборирани су у седмом поглављу. У осмом поглављу указано је на криминалну политику према малолетничком рецидивизму на бази анализе статистичких показатеља о малолетничком криминалитету за период 2006–2012. Најважнији део рада – емпиријско истраживање које је извршено у ВПД-у Крушевац и КПЗ-у Ваљево детаљно је сагледан у деветом поглављу дисертације. У закључним разматрањима дат је резиме рада, као и предлог мера и препорука за побољшање рада у овој области.

Кључне речи: малолетничка делинквенција, малолетници, рецидивизам, поврат, казнена политика, штићеници, малолетнички затвор, васпитне мере.

Научна област: Правне науке.

Ужа научна област: Кривичноправна.

UDK: 343.91-053.6.

RECIDIVISM OF JUVENILE OFFENDERS

Recidivism of juvenile offenders in our professional literature unexplored socially negative phenomena. This is also a great discrepancy in terms of the percentage of representation of recidivism of juvenile offenders in overall crime. This dissertation is just an attempt to set the important issues of juvenile recidivism of offenders analyzed from different angles. The dissertation consists of chapter IX. Chapter I is related to the general discussion on juvenile crime (characteristics and types of juvenile crime and the characteristics of the criminal proceedings against juveniles). Chapter II points out the concept and the legal nature of recidivism, which encompassed the criminal law, criminology and penology aspect of recidivism. Historical development of recidivism is seen in the III chapter. Returned (recidivism) in comparative criminal law is seen in the IV chapter. The typology of returnees is processed within the V section. In the VI chapter emphasizes the recidivism of juvenile offenders in the performance of certain crimes. Criminological aspects of recidivism of juvenile perpetrators of criminal acts are elaborated in chapter VII. Chapter VIII points to the criminal policies of juvenile recidivism based on analysis of statistical indicators of juvenile crime in the period 2006 -2012. The most important part of the work - an empirical study that was performed in the VPD Kruševac and KPZ Valjevo detail was seen in the IX chapter of the dissertation. In concluding remarks, summarizes the work and the proposed measures and recommendations to improve the work in this area.

Key words: juvenile delinquency, juveniles, recidivism, return, penal policy, ward, juvenile prison, corrective measures.

Scientific field: Law.

Specific scientific field: Criminal law.

UDK: 343.91-053.6.

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	1
I ОПШТА РАЗМАТРАЊА О МАЛОЛЕТНИЧКОМ КРИМИНАЛИТЕТУ	7
1. Појам малолетничке делинквенције	7
2. Класификација делинквентног понашања младих	9
2.1. Кршење моралних норми	11
2.2. Социопатолошке појаве	12
2.3. Прекршајно понашање	15
2.4. Вршење кривичних дела	16
3. Савремена схватања малолетничке делинквенције	18
4. Карактеристике кривичног поступка према малолетницима	22
II ПОЈАМ И ВРСТЕ РЕЦИДИВИЗМА (ПОВРАТА)	28
1. Појам рецидивизма	28
2. Правна природа поврата	29
3. Кривичноправни аспекти рецидивизма	31
4. Криминолошко схватање рецидивизма	33
5. Пенолошко дефинисање рецидивизма	34
III ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ РЕЦИДИВИЗМА	36
1. Најстарији правни извори о поврату	36
2. Поврат у римском праву	37
3. Схватање рецидивизма у средњем веку	37
4. Схватање и дефинисање рецидивизма у 19. и 20. веку (класична, антрополошка и италијанска позитивистичка школа)	39
IV РЕЦИДИВИЗАМ У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ	43
1. Поврат у законодавствима европских држава	43
2. Поврат у законодавствима држава бивше СФРЈ	48

V ТИПОЛОГИЈА РЕЦИДИВИСТА (ПОВРАТНИКА)	52
1. Кривичноправна типологија повратника	52
2. Криминолошка и пенолошка типологија рецидивиста	53
VI РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ...	58
1. Појам и типологија малолетних учинилаца кривичних дела	58
2. Карактеристике личности малолетних рецидивиста	60
VII КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ РЕЦИДИВИЗМА КОД МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА	66
1. Феноменологија рецидивизма	66
1.1. Карактеристике малолетничке делинквенције	66
1.2. Распрострањеност појаве и структура кривичних дела малолетних учинилаца	67
1.3. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу појединих кривичних дела .	70
1.3.1. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу имовинских деликата	72
1.3.2. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против живота и тела	73
1.3.3. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против полне слободе	75
1.3.4. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против здравља људи	75
1.3.5. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу осталих кривичних дела	76
2. Етиологија рецидивизма	77
2.1. Биолошке теорије	77
2.2. Психолошке теорије	82
2.3. Социолошке теорије	86
3. Криминогени фактори рецидивизма малолетника	92
3.1. Фактори личности	92
3.1.1. Биолошки фактори	93
3.1.2. Психолошки фактори	94
3.1.3. Психопатолошки фактори	95

3.2. Социјални фактори	98
3.2.1. Економски услови	99
3.2.2. Урбанизације и миграције	100
3.2.3. Утицај транзиционих процеса	102
3.2.4. Рат и ратни услови	104
3.2.5. Утицај образовања – школске средине	105
3.2.6. Утицај породице и породичних прилика	106
3.2.7. Социјално окружење – вршњаци	107
3.2.8. Утицај медија на делинквентно понашање	107
3.2.9. Слободно време	108
3.2.10. Утицај социопатолошких појава	109
VIII КРИМИНАЛНА ПОЛИТИКА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ РЕЦИДИВИСТИМА	112
1. Пријаве	114
2. Оптужења	116
3. Пресуде	117
IX ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА	118
1. Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљевоу	119
2. Васпитно-поправни дом у Крушевцу	145
3. Неки примери делинквентног понашања вишеструких малолетних рецидивиста	174
X ВЕРИФИКАЦИЈА ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА	176
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	185
ПРЕДЛОГ МЕРА И АКТИВНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ РАДА У ОВОЈ ОБЛАСТИ	205
ЛИТЕРАТУРА	210
ПРИЛОЗИ	222
Прилог 1: Анкетни лист	222
Прилог 2. Пријављена малолетна лица, према кривичном делу, за 2012.	228

Биографија	230
Изјава о ауторству	233
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторске дисертације	234
Изјава о коришћењу	235

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Малолетничка делинквенција социолошко-криминолошки се издваја као посебна категорија у оквиру општег криминалитета због специфичности везаних за биолошке, психосоцијалне, криминално-политичке, а посебно место које малолетна лица имају у правном систему. Та негативна друштвена појава карактерише се низом посебних феноменолошких и етиолошких карактеристика које је одвајају од криминалитета пунолетних лица.¹ Облици делинквентног понашања малолетних лица су врло разноврсни, од обичног асоцијалног понашања до вршења најтежих кривичних дела.

Малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена у укупном криминалитету у већини земаља у свету. Статистички подаци о обиму и динамици криминалитета показују да је малолетничка делинквенција у току последње деценије 20. и прве деценије овог века била из године у годину у наглom и сталном порасту, који је у неким земљама ишао испред пораста других облика криминалитета. Обим малолетничке делинквенције у већини земаља креће се од 15% до 20%, а у неким земаљама досеже и до 45% укупног криминалитета, што је у великој диспропорцији са заступљеношћу те старосне категорије у општој популацији. Ови подаци се односе углавном на малолетне делинквенте мушког пола јер је заступљеност малолетница у

¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2012, стр. 219.

делинквенцији знатно мања, слично заступљености пунолетних женских лица у укупном криминалитету.²

У структури малолетничке делинквенције у већини земаља у свету најзаступљенији је имовински криминалитет. О томе говоре бројна досадашња криминолошка истраживања, која недвосмислено показују да малолетници у далеко већем броју врше кривична дела против имовине него друга кривична дела.

Поред тога, све већи број малолетних лица појављује се у поновном вршењу прекршаја и кривичних дела, што ситуацију чини још сложенијом. Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела најзаступљенији је такође у области имовинског криминалитета. Рано појављивање младих у кршењу моралних норми и вршењу прекршаја и кривичних дела указује на недовољну или неадекватну бригу одређених субјеката друштва који својим чињењем или пропуштањем дужног чињења омогућују настанак таквог понашања. То се, пре свега, односи на породицу као основну ћелију друштва, која је и најодговорнија за рани развој младих људи и њихову социјализацију и васпитање. Утицај школе и школске средине је следећи друштвени чинилац по значају, од кога у доброј мери зависи правилан развој и образовање младих. Друштвено окружење, вршњаци, локална заједница, власт, медији и други, свако на свој начин, може да допринесе правилној оријентацији и развоју младих људи и стварању јаке баријере ка делинквентном понашању.

Историјски гледано, у периоду пре 18. или 19. века изучавање криминалитета као негативне друштвене појаве више је било индивидуално и спорадично, при чему су поједини умни људи тог времена покушавали да укажу на узроке и негативне последице делинквентног понашања појединаца у друштву. Тек с развојем криминологије као самосталне науке, крајем 19. века, чији је циљ објашњење и сузбијање криминалитета, кроз његове феноменолошке и етиолошке карактеристике, јављају се разне теорије које су на систематичан и континуиран начин указивале на узроке криминалног понашања. У том смислу изучавало се и делинквентно понашање младих људи, а посебно оних који се у вршењу кривичних дела појављују поново. Такви се са криминолошког аспекта сматрају рецидивистима (повратницима) у вршењу кривичних дела.

Криминолошко, кривичноправно и педолошко изучавање рецидивизма уопште било је прилично ретко у досадашњем периоду. Због тога је потребно наставити са

² Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 219.

даљим истраживањима рецидивизма, како би се увидело који фактори имају битан утицај на ту друштвено негативну појаву, у циљу изградње ефикаснијих мера превенције. Посебно је значајно одгонетнути, пре свега, етиолошке аспекте рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела, чему до сада скоро да није посвећивана дужна пажња. Међутим, да би се том питању приступило неопходно је претходно извршити комплетну анализу малолетничке делинквенције.

Поред тога што је малолетнички криминалитет у порасту, он испољава и одређене карактеристике, и то:

- у сталном је порасту;
- јавља се у новим, тежим и сложенијим облицима;
- све више га карактерише насиље, свирепост, грубост, бахатост, бескрупулозност;
- групно вршење кривичних дела је све присутније;
- све чешће се јавља у организованим облицима;
- рецидивизам малолетника је у порасту и др.

Ради сагледавања проблематике малолетничке делинквенције у Републици Србији, тј. малолетних учинилаца кривичних дела, послужили смо се подацима Републичког завода за статистику који објављује податке о криминалитету малолетних учинилаца кривичних дела.³ Приказани подаци у овој дисертацији односе се на статистичко истраживање које је спроведено у 2012. години.⁴

Према статистичким подацима за период 2006–2012, број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела кретао се у распону од 3.041 до 4.323 кривична дела. Највећи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2011. (4.323), што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, који се може тумачити одређеним, пре свега, социјалним и економским приликама. У том смислу може се посматрати и 2008. година, када је забележено 4.085 кривичних дела.

Посматрајући структуру броја пријављених малолетних учинилаца према врстама кривичних дела, уочљиво је да је највећи број њих евидентиран у области кривичних дела против имовине. У свим посматраним годинама проценат пријављених за кривична дела против имовине прелази 57% у односу на сва друга кривична дела.

³ Републички завод за статистику – *Билтен* бр. 547, Београд, 2012: [http:// webrzs.stat.gov.rs](http://webrzs.stat.gov.rs).

⁴ Видети шире у: Скакавац, Т.: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена*, Зборник радова *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, 2012.

Следе кривична дела против живота и тела, код којих се број малолетних учинилаца креће од 11,52% (2012), до 14,49% (2008).

Према томе, основна констатација јесте да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, при чему су најзаступљеније тешке крађе и крађе. У структури кривичних дела против живота и тела најзаступљеније кривично дело је лака телесна повреда, а код кривичних дела против јавног реда и мира највише је евидентираних учинилаца за кривично дело насилничког понашања.

У посматраном периоду, број оптужених малолетних учинилаца кривичних дела креће се између 2.205 и 3.140 лица на годишњем нивоу. Број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела креће се годишње између 1.566 (2006) и 2.302 (2012).

Једна од карактеристика малолетничке делинквенције јесте и повећање рецидивизма (поврата) малолетних учинилаца у вршењу кривичних дела. Рецидивизам је друштвени феномен чије прецизно дефинисање зависи од аспекта посматрања. Дакле, да ли је у питању кривичноправни, криминолошки или пенолошки приступ. Ово питање биће детаљније третирано у трећем поглављу ове дисертације.

Кривични законик Републике Србије⁵ у члану 55 каже да поврат постоји када лице после издржане, застареле или опроштене казне, или ослобођења од казне, по протеку рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене поново изврши кривично дело. Наше кривично право сада познаје само општи поврат, а раније је био предвиђен и вишеструки поврат као факултативни основ за поштравање казне. Након измена и допуна из 2003. године он се више и није могао звати вишеструки поврат јер се као услов за поштравање казне није захтевало да је учинилац најмање два пута осуђиван.⁶

Што се тиче малолетничког рецидивизма у кривичноправном смислу, под тим појмом може се сматрати малолетник који је поново извршио кривично дело након што је издржао казну за претходно дело или му је за такво дело казна застарела или је био ослобођен од даљег издржавања казне. Имајући у виду да се за поврат захтева већ изречена казна, треба имати у виду да се она за малолетнике ретко изриче. Изузетак је само казна малолетничког затвора која се изузетно изриче за тешка кривична дела, и то само категорији старијих малолетника. Поставља се питање како у таквој ситуацији треба третирати оне малолетнике којима су изречене васпитне мере или су се налазили

⁵ *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 и 111/2009.

⁶ Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд, 2012, стр. 283.

у евиденцијама центара за социјални рад због извршених кривичних дела пре навршене 14-е године када, по закону, не подлежу кривичној одговорности.

У том смислу, у овом раду, као малолетни повратници третираће се све категорије малолетних лица. То значи да ће се као елемент повратништва узимати и сазнање да је малолетник вршио одређена кривична дела и као дете, дакле пре навршене 14 године живота. Међутим, биће посебно приказани и статистички показатељи о повратништву и у периоду од 14. до 18. године. Одмах треба констатовати да је и једна и друга статистика непрецизна и непоуздана из различитих разлога. То се јасно могло увидети приликом спровођења истраживања за потребе овог рада у Васпитно-поправном дому у Крушевцу и у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљево. Ни у једној ни у другој установи не располажу прецизним и потпуним подацима о вршењу кривичних дела лица на издржавању казне малолетничког затвора (КПЗ у Ваљево), односно лица којима су изречене одређене васпитне мере (ВПД у Крушевцу), у периоду пре навршене 14-е године живота.

Рецидивизам малолетника, схваћен у кривичноправном и криминолошком смислу, је нажалост у порасту, а такође и криминалитет малолетника удружених у групе или банде. Значај изучавања рецидивизма са криминолошког становишта је у указивању на повећану друштвену опасност рецидивизма, која се огледа у његовој постојаности, потенцијалној опасности, повезаности са другим девијантним понашањем. Рецидивисти не представљају хомогену групу већ се разликују по психолошким, социјалним и другим карактеристикама, тако да је врло тешко извршити одређену класификацију и посматрати рецидивисте по одређеним типовима.

Ради сагледавања рецидивизма малолетничке делинквенције у Републици Србији, послужићемо се подацима Републичког завода за статистику за период 2007–2012.

На основу статистичких података може се закључити да је број малолетника рецидивиста у порасту и да се креће у распону од 10,0% (2007) до чак 16,9% (2009). Највеће учешће малолетника рецидивиста у вршењу кривичних дела у посматраном периоду забележено је 2009. (16,9%), а најмање 2007. године (10,0%). Међутим, подаци о раније изреченим кривичним санкцијама су крајње непоуздани због великих мањкавости у вођењу евиденција и статистичких података о томе. То је и разлог због кога се с правом може констатовати да је број малолетних рецидивиста значајно већи.

Ради сагледавања проблематике малолетничке делинквенције у Републици Србији, а у оквиру ње и рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела, извршено је свеобухватно емпиријско истраживање, које ће бити презентирано у овој дисертацији.

Овим истраживањем непосредно су проверене постављене хипотезе (основна и посебне). Верификација постављених хипотеза биће елаборирана у делу пре закључних разматрања.

Истраживањем су обухваћени сви случајеви рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела који су се у време истраживања налазили у установама за малолетнике, и то у Васпитно-поправном дому у Крушевцу и Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву. Поред тога, истраживањем су детаљно сагледани и статистички показатељи о стању и кретању малолетничке делинквенције на подручју Републике Србије за период 2006–2012.

I

ОПШТА РАЗМАТРАЊА О МАЛОЛЕТНИЧКОМ КРИМИНАЛИТЕТУ

1. Појам малолетничке делинквенције

Малолетничка делинквенција је новија научна дисциплина, настала средином 20. века. У самом почетку бавила се примарно проблемима феноменологије малолетничке делинквенције, док су етиолошки аспекти, првенствено они који су се тicali личности малолетних извршилаца, били мало третирани.

Још је Сократ писао „да савремена деца живе у изобиљу, да се неодговорно понашају, да не поштују ауторитете и да су сувише бучни и немирни“. Тако да се од тог времена до дана данашњег, можемо рећи, ништа значајније није променило.⁷

У садашње време под овим појмом схвата се широк спектар различитих, друштвено неприхватљивих понашања од стране малолетних лица, од асоцијалних, антисоцијалних па све до делинквентних облика понашања. У стручној литератури појам „малолетничка делинквенција“ најчешће се третира у ширем и ужем схватању тог појма. Са социолошко-криминолошког аспекта издваја се као посебна категорија у оквиру општег криминалитета.

⁷ Хајдуковић, Ч.: *Преступничко понашање младих*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 126.

У већини земаља у свету малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена (15–20%), а у последњих 20–30 година бележи тенденцију сталног раста. У структури малолетничке делинквенције најзаступљенији је имовински криминалитет. То уосталом потврђују многобројна криминолошка, социолошка, кривичноправна и друга истраживања која показују да малолетна лица у знатно већем броју врше кривична дела против имовине него друга кривична дела. Ако се анализира стручна литература, могу се уочити различити термиолошки називи који се користе за означавање ове појаве: малолетничко преступништво, васпитна запуштеност, друштвено неприлагођено понашање, хулиганизам, асоцијалност и слично.

Малолетничка делинквенција у ужем смислу подразумева кршење кривично-правних норми, односно вршење кривичних дела од стране малолетних лица која нису навршила 18 година живота. У ширем смислу, поред кршења кривичних и других правних норми, малолетничка делинквенција обухвата и понашања малолетника којима се крше моралне норме одређеног друштва.⁸ Овај појам обухвата сва девијантна понашања деце и малолетника (скитња, бежање од куће, бежање из школе, напуштање школе, пушење, конзумирање алкохола и наркотика, те друга антисоцијална понашања).

Битни критеријуми којима бисмо могли квалификовати такво понашање малолетних лица су:

- 1) одступање од уобичајеног понашања већине осталих људи сличне животне доби и сличних социокултурних вредности;
- 2) штетност и/или опасност таквог понашања – како за лице које га манифестује, тако и за околину; и
- 3) нужност додатне и/или друштвене интервенције, усмерене према дотичном лицу и/или његовој околини, без које није вероватно да ће дотично малолетно лице успети да савлада понашање које манифестује.

У сагледавању и проучавању малолетничке делинквенције уважава се индивидуалан приступ, а примарно узраст малолетника који долазе у сукоб са законом, затим социолошка, психолошка, правна, криминолошка и друга обележја. Због своје недовољне физичке и психичке развијености малолетна лица имају сасвим другачију структуру личности него пунолетна лица. Та чињеница је у савремено време врло

⁸ Тодоровић, А.: *Узроци малолетничког преступништва*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1971, стр 22.

битна при одређивању модалитета на који ће се са овим делом популације делинквената поступати, а посебно у избору адекватних санкција за испољено друштвено асоцијално понашање.

Није непознато да у односу на пунолетне, одрасле особе, малолетници сасвим другачије реагују на одређена дешавања у социјалном окружењу. Они наилазе на бројне изазове, искушења, нове догађаје, а њихова реакција је најчешће плод њихове непромишљености, незрелости, брзине, силине, жеље да се докажу у таквим ситуацијама. Таква је ситуација и када је у питању вршење кривичних дела и прекршаја од стране ове категорије лица.

2. Класификација делинквентног понашања младих

О појму „малолетничка делинквенција“ расправљало се на већем броју конгреса Уједињених нација, на другим међународним форумима, у стручним круговима, на научним скуповима, у стручној теорији и пракси, али и даље не постоји јединствена дефиниција тог појма. Одредбе и дефиниције које се могу наћи у социолошкој, правној, криминолошкој и криминалистичкој литератури често су непрецизне, непотпуне, па чак и опречне. Данас постоје три групе одредаба и дефиниција појма „малолетничка делинквенција“.⁹

- 1) У прву групу спадају становишта да у погледу природе кривичног дела нема суштинске разлике између пунолетних и малолетних делинквената. Те одредбе и дефиниције за полазну основу узимају опште кривичноправне инкриминације. Делинквентним понашањем се, према тим одредбама, сматрају она друштвено неприхватљива понашања младих која су инкриминисана позитивним кривичним законодавством. Треба рећи и да се већи број европских земаља придружио тако конципираном ставу о малолетничкој делинквенцији.
- 2) Друга група схватања под малолетничком делинквенцијом подразумева не само кршења кривичноправних норми, већ и сва остала понашања која су у супротности са друштвеним нормама и у сукобу са другим законским прописима.
- 3) И коначно, у трећу групу спадају она схватања која, поред криминолошког, подразумевају и социолошко схватање преступништва младих.

⁹ Крстић, О.: *Малолетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009, стр 22.

На сузбијању и спречавању малолетничке делинквенције неопходно је ангажовање већег броја друштвених субјеката, како на локалном тако и на ширем, националном нивоу. Ова појава се већ одавно не тиче само кривичног права и друштвене репресије на њу. Преступништвом младих се све више баве институције социјалне заштите, васпитне, образовне институције, невладине организације и друге институције друштва. Када је малолетничка делинквенција у питању, превентивно поступање тих субјеката свакако има приоритет у односу на систем репресије. Ако се има у виду значај који ова појава у савремено време добија и заслужује, као и њене последице, наведене институције би морале знатно појачати своју активност на том плану.

У стручној литератури, најчешћа подела преступничког понашања младих је на:¹⁰

- 1) предделинквентно; и
- 2) делинквентно понашање младих.

1) Предделинквентна понашања младих су данас бројна и веома разноврсна. То су разна асоцијална понашања, као што су бежање од куће, бежање из школе, напуштање школе, удаљавање од куће, скитња, нетолерантан однос према породици и окружењу, насилничко понашање, свађе, вређање, конзумирање алкохола, конзумирање наркотика, проституисање, коцкање, просјачење и слично. Узрок таквог понашања малолетника врло често је васпитна запуштеност деце због непостојања адекватног или скоро никаквог надзора од стране родитеља, било због њиховог честог одсуства или презапослености, било због тоталног немара и небриге. Осим тога, и поједини родитељи припадају категорији делинквентних особа, због чега је нереално очекивати њихов квалитетнији однос према деци. Таква деца су најчешће препуштена улици, која често има погубан утицај на васпитање и развој младе личности. Први симптоми васпитне запуштености везани су за појаве скитничења, као и напуштање уобичајених обавеза везаних за одлазак у школу, бежање из школе или од куће. Таква почетна понашања врло брзо прерастају у озбиљније облике неприлагођеног понашања, и на крају у криминалитет, као најопаснији вид малолетничке делинквенције.

Према томе, под предделинквентним понашањем подразумева се свако понашање које позитивним кривичним законодавством није инкриминисано као кривично дело, али представља кршење одређених моралних норми. Код тако испољеног понашања

¹⁰ Бошковић, Мићо: *Основи малолетничке делинквенције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007, стр. 6.

увек постоји ризик да оно прерасте у делинквентно понашање ако се на време не идентификује и друштво не предузме потребне, пре свега превентивне мере.

2) Делинквентно понашање односи се на свако понашање које је инкриминисано нормама материјалног кривичног права. Та подела своје упориште има у ужем схватању појма малолетничке делинквенције.

Постоји више других подела преступничког понашања младих. Оне се могу заснивати на облицима испољавања преступничког понашања, као и на друштвеној опасности, које су се показале мање-више неуспешним.

Једна од најчешће коришћених класификација делинквентног понашања младих подразумева три основне категорије:¹¹

- 1) преступи моралних норми;
- 2) преступи прекршајних норми; и
- 3) преступи кривичноправних норми.

Међутим, ако желимо да сагледамо укупно делинквентно понашање младих, онда ову класификацију можемо делимично и проширити. По нашем мишљењу, постоје четири основне форме делинквентног понашања малолетних лица, и то:

- 1) кршење моралних норми;
- 2) социопатолошке појаве;
- 3) прекршајно понашање; и
- 4) вршење кривичних дела.

2.1. Кршење моралних норми

Малолетна лица често испољавају понашања која нису правно дефинисана као прекршаји или инкриминисана као кривична дела, нити се односе на најчешће социопатолошке појаве (алкохолизам, наркоманија, просјачење, скитничење, коцкање и слично). У питању су понашања којима се крше уобичајене норме понашања у друштву и које због тога подлежу моралној осуди друштвене заједнице. То су понашања која су у супротности са моралним нормама одређеног друштва, а условљена су, како субјективним тако и објективним друштвеним факторима. Таква понашања се најчешће идентификују као асоцијална, антисоцијална или неморална понашања, а углавном се испољавају у виду некоректног, дрског, безобзирног,

¹¹ Крстић, О.: *Малолетничка делинквенција, op. cit.*, стр. 70.

потцењивачког и непристојног односа према социјалном окружењу (вршњацима, родитељима, старијима, наставно-васпитном особљу итд.). Таква понашања младих се врло лако уочавају, а примери за то су непослушност према родитељима, наставницима и старијима, бежање из школе, избегавање наставе и других уобичајених и устаљених обавеза, препирке, добацивања, разне телесне гримасе и непристојна опхођења према другима и слично.

Овај облик друштвено неприхватљивог понашања код младих многи стручњаци сматрају предворјем криминалног понашања. Ако је такво понашање учестало или се дешава у континуитету, логично је очекивати да ће врло брзо прерасти у неки радикалнији облик понашања, који се санкционише на одговарајући начин у сваком друштву. Најчешће се креће са вршењем прекршаја (свађе, вређање, изазивање туче, туче и слично), затим са неким блажим облицима криминалног понашања (ситне крађе, крађе и слично), да би то понашање касније ескалирало и добило знатно сложеније форме и облике испољавања (телесне повреде, насилничко понашање, тешке крађе, разбојништва и слично).

Уобичајена васпитна активност од стране родитеља и наставника у таквим ситуацијама најчешће није довољна за отклањање таквих понашања. Зато је врло важно правовремено препознавање и идентификовање малолетних лица која су испољила таква понашања, те адекватна друштвена реакција свих субјеката ради предузимања потребних васпитних и образовних мера кроз систем социјалне заштите, здравствене и друге, како превентивне тако и корективне програме, посебно намењене тој популацији малолетника.

2.2. Социопатолошке појаве

Бројне су социопатолошке појаве код младих које остављају драстичне последице на њихов развој. Ту пре свега мислимо на алкохолизам, наркоманију, коцкање, проституцију, скитничење, просјачење и друге. У овом делу рада указаће се најкраће на алкохолизам, наркоманију, скитничење, просјачење, проституцију и коцкање, као најзначајније и најчешће социопатолошке појаве, веома битне са аспекта сагледавања малолетничке делинквенције.

Дуго се сматрало да је *алкохолизам* појава типична за карактер асоцијалних личности, склоност маргиналних друштвених група и бескућника, и тиме је алкохоличар третиран као морално мање вредна особа. Стога се према алкохолизму, у

циљу његовог сузбијања, приступало првенствено религијском нормом и репресивним мерама. Алкоголизам је, пре свега, облик зависности од алкохола: болест али и социјално-патолошко стање. С тим у вези, алкохоличар је особа која је због дуготрајне употребе доспела у стање зависности од алкохола и код које је дошло до знакова физичких, нервних, психичких и социјалних поремећаја.¹²

Као социјална појава, алкоголизам се одражава на разне аспекте друштвеног живота, не само алкохоличара, већ и на породицу, радну средину, социјалну заједницу у целини. Ова појава је данас веома раширена у свим друштвеним слојевима и срединама и у свим старосним категоријама људи, изузев деце најмлађег узраста. Алкоголизам је данас веома присутан код млађих, а посебно код старијих малолетника. О томе, уосталом, говоре бројна истраживања.

Социјални узрочници алкоголизма младих су веома специфични. Адолесцентно доба је препуно разних кризних стања и проблема које млади најчешће решавају конзумирањем алкохола, што касније прелази у склоност, па и зависност. Млади тиме имитирају одрасле или испољавају одређене авантуристичке намере или им је на тај начин лакше да реше неки текући проблем.

Као друштвени проблем, алкоголизам се посебно одражава на породицу и постаје породични проблем у коме неки чланови породице трпе алкохоличарску агресију, а понекад и физичко насиље. Осим тога, нису ретки случајеви формирања и алкохоличарске породице, јер више чланова породичног домаћинства постају зависници. С тим у вези, многи аутори указују на озбиљне последице које утичу на развој и васпитавање младе личности у породици алкохоличара.

Повезаност алкоголизма и делинквенције данас уопште није спорна. Многи аутори указују на то да повећана количина алкохола у крви изазива агресивно понашање, које код младих има за последицу извршење кривичних дела из сфере насилничког криминалитета, што понекад доводи и до најтежих последица.

Основни социопатолошки проблеми *наркоманије* односе се на здравствене и социјалне последице, временско трајање и распрострањеност те појаве у свету. Према дефиницији Светске здравствене организације – Комитета експерата за дроге, наркоманија подразумева стање периодичне или хроничне интоксикације, што је изразито штетно за појединца и за друштво, до којег долази поновљено узимање неке дроге (природне или синтетичке). Њене карактеристике су следеће:

¹² Бошковић, Мило: *Социјална патологија*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, 2002, стр. 217–220.

- несавладива жеља или потреба да се настави са узимањем дроге;
- потреба да се до ње дође било којим средствима;
- тенденција да се повећа доза;
- зависност у психичком или физичком смислу у односу на ефекте дроге.¹³

Наркоманија је данас универзална појава, распрострањена свуда у свету, која поприма забрињавајуће епидемичне размере и у сталном је порасту. Према неким проценама, у свету има око 200 милиона зависника од дрога. Највећи потрошачи су богате, индустријски развијене земље и урбанизоване средине.

Наркоман је особа која је постала зависна од дроге, односно особа с неутољивом жељом и неодложном потребом (зависност) за конзумацијом неке врсте дроге. То је личност која пропада физички, с озбиљним психичким поремећајима, болесник и с медицинског и са социјалног становишта. Такве особе, углавном, немају уобичајени однос према моралним и правним нормама, прихватају обрасце различитих облика асоцијалног понашања, од најблажих форми до криминалне оријентације. Временом такво понашање постаје навика, исто као и потреба за самом дрогом.¹⁴

Наркомани се карактеришу по израженој групној идентификацији, са специфичним облицима понашања и комуникације, нормама и вредностима које прихватају или одбацују. Типични обрасци су асоцијално понашање, групна изолација, тражење решења претежно у наркоманској средини.¹⁵

Многи аутори указују на непосредну повезаност урбане – градске средине, миграција, урбанизације и наркоманије. Последице те појаве су бројне, од угрожавања физичког здравља, поремећаја психичких функција и социјалног понашања личности. Од свих социопатолошких појава, наркоманија је у најтешњој вези са криминалним понашањем. О томе говоре бројни статистички подаци. Криминалитет наркомана се може тумачити на два начина: као криминална радња наркомана да би дошли до дроге или као криминалитет наркомана под утицајем дроге.

Скитничење и просјачење представљају озбиљан друштвени проблем у сваком друштву, посебно у ситуацијама када те појаве добијају на масовности, као што је случај у сиромашним земљама, где рачунамо и наше друштво. У питању су негативне друштвене појаве у којима су најзаступљенија малолетна лица, нарочито деца. Што се

¹³ Антонијевић, М.: *Наркоманија младих*, Београд, 1971, стр. 17. Видети шире у: Бошковић, Мило: *Социјална патологија, оп. cit.*, стр. 246.

¹⁴ Видети шире у: Букелић, Ј.: *Дрога, мит или болест*, Београд, 1988; Петровић, С.: *Личност наркомана*, Београд, 1988.

¹⁵ Бошковић, Мило: *Социјална патологија, оп. cit.*, стр. 256.

тиче скитничења, најчешће се ради о лицима која су одбачена у својој социјалној средини, без социјалних веза и породичног дома, без материјалних средстава, због чега су често принуђени и на просјачење и вршење имовинских кривичних дела. Просјачење је веома блиско малолетним скитницама, као начин решавања egzистенције, и просјаци се, по правилу, регрутују из категорије скитница.

Са психолошког аспекта скитница је особа без воље и унутрашње чврстине, по структури девијантна личност са јасно израженим цртама неприлагођености друштвеној средини. Скитнице и просјаци представљају озбиљан социјални проблем, јер је њихово понашања у основи асоцијално, а понекад и антисоцијално. Међутим, скитничење и просјачење су често повезани с криминалитетом, јер им је друштвена и психолошка основа иста, а њихова пропратна појава су тзв. „скитничарски деликти“.¹⁶

Проституција је најстарија појава социјалне патологије и због тога представља озбиљан проблем који се у разноликим формама манифестовао у свим историјским периодима развоја људског друштва. Та изузетно распрострањена и друштвено штетна појава има специфичан криминогени карактер и с њом су повезане бројне криминалне делатности, до сфере организованог криминалног деловања. Нажалост, данас су у овој појави веома заступљена малолетна лица, како женског тако и мушког пола. Многи аутори с правом сматрају да је проституција предворје криминалитета.

Коцкање као социопатолошка појава је посебно штетно за друштво, посебно малолетну популацију, јер доводи до очигледне друштвене деградације појединаца у сваком друштву. Данас је у ту појаву увучена армија младих људи, првенствено мушког пола, који проводе дане и сате у разним кладионицама, играоницама и сличним објектима који су широко распрострањени, посебно у великим градовима. С обзиром на то да су кроз такву врсту „игре“ у оптицају веће количине новца, логично је да су ту присутни и разни облици криминалног понашања, почев од крађа, превара, разбојништава и слично. Да би дошли до новца многи патолошки коцкари су спремни на разне облике криминалног деловања, па и оних у којима убиства нису ретка појава.

2.3. Прекршајно понашање

У односу на кривична дела, прекршаји имају мању друштвену опасност. Међутим, они могу да имају исте, ако не и теже последице по малолетна лица која их врше или

¹⁶ Крстић, О.: *Малолетничка делинквенција, op. cit.*, стр. 151–152.

које су жртве вршења прекршаја. Васпитно запуштени малолетници су склони вршењу различитих облика прекршаја, као што су свађа, вика, туча, изазивање туче, галама, непристојно понашање, вређање, омаловажавање, вршење физиолошких потреба и показивање полног органа, неовлашћено прикупљање добровољних прилога, претње физичким нападом, коцкање, употреба пиротехничких средстава, узнемиравање грађана буком, неовлашћено ношење оружја, опасног оруђа, уживање дроге, проституција, исписивање графита, ограничење кретања на одређеном простору, лажно представљање, ометање државних органа у вршењу јавних функција, просјачење, угрожавање пролазника, држање опасних животиња без надзора, непрописан прелазак преко улице, управљање аутомобилом пре стицања права на управљање и слично.

Малолетно лице које у време извршења прекршаја није навршило 14 година живота не подлеже процедури покретања и вођења прекршајног поступка. За извршење прекршаја млађем малолетнику се могу изрећи само васпитне мере, док се старијем малолетнику могу изрећи васпитне мере, као и било која од санкција.

2.4. Вршење кривичних дела

Вршење кривичних дела спада у најтежу врсту преступничког понашања младих, која је инкриминисана позитивним кривичним законодавством. Прецизно сагледавање обима и структуре кривичних дела које малолетници врше тешко је одредити будући да се јединствени подаци о малолетничком преступништву не воде ни на једном нивоу у земљи. Може се констатовати да број извршених кривичних дела од стране малолетних лица има значајно учешће у укупном криминалитету, и на подручју Републике Србије креће се између 10% и 15% од укупног криминалитета на годишњем нивоу.

Насилничко понашање, тешке и лаке телесне повреде, крађе и тешке крађе, разбојништва и друго, све су чешћи у арсеналу криминалитета малолетника.

Делинквентном понашању малолетних лица у највећем броју случајева претходе одређена предделинквентна понашања и ситни прекршаји, да би врло брзо, уколико се на време не предузму организоване друштвене мере, прерасли у делинквентна понашања различитих облика и интензитета. Насилнички криминалитет и насиље посебно долазе до изражаја код разних навијачких група, где до изражаја долази доказивање пред другима, испољавање силе, као мерило јунаштва и имица посебне вредности. Масовне туче навијача и њихово заказивање преко разних друштвених

мрежа, затим утицај медија који то насиље стално потенцирају и друга слична понашања значајно доприносе повећању малолетничког насиља. Када су у питању кривична дела са елементима насиља, најчешће се почиње са добацивањем, вређањем, претњом физичким нападом и на крају физичким обрачунавањем, често и уз употребу хладног или ватреног оружја или приручних средстава. У свему томе алкохол и наркотици дају додатни стимуланс претераној агресивности и насиљу младих.

Последице таквих дешавања су врло често телесне повреде различитог интензитета, углавном код више лица, а неретко и смрт неког од учесника. Уосталом, много учесника у обрачунима навијача у току једне године буде тешко повређено или убијено. Посебно су изражени проблеми који се односе на појаву учесталих туча у школама, поготово између великих група малолетника који у те туче иду групно организовани, затим проблем слабе заинтересованости наставног кадра за малолетничку проблематику, као и евидентан пораст агресивности код малолетника, те све нижа старосна граница малолетника који чине прекршаје, кривична дела или долазе у конфликте, било са вршњачком популацијом, било са наставним особљем.

Последњих неколико година малолетничка делинквенција има тенденцију пораста, све је већи број малолетних извршилаца, као и број извршених кривичних дела. Забрињава и структура извршених кривичних дела које врше малолетници, а посебно је индикативан пораст броја кривичних дела са елементима насиља према другим лицима, те уз употребу хладног или ватреног оружја приликом вршења кривичног дела.

Због свега наведеног, као и због специфичности развојног узраста ове категорије лица, јасно је да је, поред судског поступка према малолетницима, потребно додатно предузимати нове, савременије мере како би се укупно стање у вези са проблематиком малолетничке делинквенције знатно поправило или бар озбиљније држало под контролом.

Република Србија је донела Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица 2005. године,¹⁷ који има савременији приступ у третирању проблематике малолетничког преступништва. На тај начин Србија се сврстала међу већину земаља које су на сличан начин решиле малолетничко законодавство. Тим законом је уведен читав низ новина, међу којима су посебно значајне мере алтернативног карактера, као што су васпитни налози. Међутим, иако

¹⁷ *Службени гласник РС*, бр. 85, 6. септембар 2005.

наведени закон предвиђа добра решења, проблем и данас представља његова доследна примена у пракси.

Развој кривичног законодавства о малолетницима праћен је прихватањем модерних трендова у малолетничком кривичном законодавству, који подразумевају избегавање класичне кривичноправне реакције на друштвено неприхватљиво понашање малолетника, те увођење нових института у кривично законодавство који треба да одговоре најбољим интересима те популације.

3. Савремена схватања малолетничке делинквенције

Малолетничка делинквенција као појава је актуелна и својствена сваком друштву и времену, у складу са актуелним политичким, економским и другим друштвеним приликама и околностима. Републику Србију, као и остале земље са ових простора, карактерише период „транзиције“, на који се већина њених становника углавном није успела прилагодити на адекватан начин, што је посебно дошло до изражаја код малолетне популације.

Породица је, чини се, већ одавно изгубила своју традиционалну патријархалну и незамењиву улогу у процесу васпитања деце. Родитељи већ одавно нису ауторитети какви су раније били, због чега је децу све теже образовати и васпитавати и прилагодити их савременим условима живљења. Савремени начин живота, невиђене могућности информационих технологија, мноштво канала на телевизији, интернет, Facebook, буран друштвени развој, мобилност људи, разна дешавања свуда у свету, онемогућавају родитељима да на адекватан начин прате развој и активности своје деце. Код родитеља постоје два проблема: или су незапослени, па се боре са преживљавањем и решавањем какве-такве егзистенције, или су презапослени, врло често одсутни, па немају времена за сопствену децу. Оба проблема су велика, а резултат и једног и другог може бити негативан по децу. Незапослени родитељи не могу да обезбеде квалитетне услове живота својој деци, за њих нису ауторитети, бар не на потребном нивоу, губе своју водећу улогу у погледу васпитавања и организације породичног живота, и све више наилазе на постепену непослушност и отпор код деце. С друге стране, презапослени родитељи, можда не својом кривицом, немају довољно времена

да се посвете својој деци, јер су најчешће одсутни из куће, због чега њихову децу полако преузима улица и лоше окружење – и последице су на видику.

Малолетничку делинквенцију данас чини широка лепеза непожељних и друштвено опасних понашања, која све више долазе до изражаја. У структури извршених кривичних дела доминирају кривична дела против имовине, као што су крађе, тешке крађе из станова, киоска, локала, викендица, аутомобила, разбојништва у мењачницама, кладионицама, киосцима, продавницама, на улици и сл. У области насилничког криминалитета посебно су заступљене лаке и тешке телесне повреде као последица вршњачког насиља, масовних туча, туча навијача и слично. Последњих година дошло је до невиђене ескалације насилничког и силецијског понашања малолетника, и то најчешће према малолетницима. Посебно је постало популарно „малтретирање“ млађих или слабијих вршњака, изнуђивање новца и отимање мобилних телефона. То доводи до тога да одређен број ученика који су жртве тог вида насиља са собом у школу доносе хладно оруђе, и то образлажу потребом да се заштите од насилника. Конфликти између малолетника, било да се ради о индивидуалним тучама или обрачунима „улица против улице“, „насеље против насеља“ или „школа против школе“, навијачи једног тима против навијача другог тима, и раније су се дешавали, али чини се да се данас у таквим „обрачунима“ јавља повећана доза бруталности и безобзирности, која подразумева коришћење опасних предмета и направа, а врло често и ватреног оружја. Узроци таквих „обрачуна“ су различити: међусобна нетрпељивост, ранији вербални сукоби, доказивање, посебно пред девојчицама у школи.

Ипак, посебно забрињава насиље на спортским манифестацијама, које из године у годину све више добија на бруталности, у невиђеном вандализму и безобзирности. Иако надлежни државни органи покушавају да тај вид насиља ставе под контролу, још увек им то не полази за руком. Посебан значај томе даје чињеница да је утицај групе, посебно на младо лице, такав да осећај анонимности и заштићености због припадања одређеној групи или маси брише сваку одговорност из свести појединца, а то опет води у „доказивање“ пред вршњацима, које је сваки следећи пут све горе и горе. То се најбоље види у „иживљавању“ екстремних „навијача“, који повлаче за собом масу да разбијају киоске, аутомобиле, средства јавног превоза, врше вандалске нападе на мирне грађане, крађе, провале, физичке нападе, који некада доводе и до најтежих последица, рачунајући и смртне. Драстичан пример невиђеног вандализма,

бруталности и безобзирности је убиство Бриса Татона, младића из Француске, у Београду 17. септембра 2009. године.¹⁸

Развој савремене технике и технологије, који карактерише данашње доба, поред свих позитивних утицаја које има, резултирао је и одређеним негативним утицајима на малолетничку популацију. Данас свако дете поседује мобилни телефон, и без икаквог ограничења може да га користи у школи. Мобилни телефони са камерама често се злоупотребљавају тако да се брутално злостављање, премлаћивање и иживљавање над вршњацима снима, а затим размењује са друговима у школи и ван школе. Није ствар више само у кажњавању „непослушника“ премлаћивањем, већ је потребно да се он и додатно понизи снимањем таквог иживљавања и малтретирања над њим, што се претвара у линч размењивањем таквих снимака међу школским колегама и његовим објављивањем на интернет сајтовима.

Имајући у виду наведено, може се констатовати да се стање малолетничке делинквенције не може посматрати само кроз званичну статистику о броју извршених кривичних дела и броју малолетних извршилаца. Стога је за проучавање феномена малолетничке делинквенције, њене озбиљности и друштвене реакције на њу, много важније узети у обзир на који начин се малолетничка делинквенција испољава, у којем обиму, а посебно какве су последице таквог понашања, не само по жртве већ и на саме малолетне извршиоце кривичног дела. У свему томе треба имати у виду и чињеницу да се повећава број малолетних рецидивиста – повратника у вршењу делинквентног понашања, што указује на недовољну успешност друштвених чинилаца у спречавању и сузбијању појаве.

Откривање малолетних извршилаца кривичног дела је само први у низу корака који се предузимају према тој популацији. Спречавање и сузбијање појаве данас захтева ширу друштвену реакцију, како на нижем, локалном нивоу, тако и на ширем, националном плану. Данас се све више говори о мултидисциплинарном, мултисекторском приступу решавању проблема малолетничке делинквенције. Међутим, и поред свести о потреби за таквим приступом, и до данас све углавном остаје на идентификацији такве потребе. Неопходне су јасне државне стратегије поступања у којима ће активно учествовати сви друштвени чиниоци у чијем је опису обавеза и борба против малолетничке делинквенције. Сасвим је нереално и крајње погрешно сматрати да све проблеме у вези са спречавањем и сузбијањем малолетничке

¹⁸ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:252424-Premiuo-Bris-Taton>; посећено 12. јуна 2012.

делинквенције треба да решава полиција. Ако у томе не нађу своје место судови, тужилаштва, васпитне установе, центри за социјални рад, али и локална самоуправа, Влада, бројна министарства, невладине организације, средства јавног информисања, те, наравно, породица и школе, као основне ћелије, неће бити великог успеха.

Кад су истраживања малолетничке делинквенције у питању, нажалост, ниједна од институција које се баве овом проблематиком не може се похвалити систематским приступом њеном изучавању. За унапређење праксе неопходно је имати знања која су резултат унапређеног, систематичног, етиолошког проучавања малолетничке делинквенције, које би спровели афирмисани стручњаци, како из теорије тако и из праксе. Нажалост, у пракси се још увек не називају наговештаји таквог приступа.

У стању какво данас имамо са проблемом малолетничке делинквенције, у ситуацији кад немамо координиран, институционалан приступ овој проблематици, мада нам је он и те како потребан, до изражаја још више долази лични ангажман локалне заједнице и свих њених субјеката у сузбијању и спречавању малолетничке делинквенције. Првенствено породица, а затим школа, органи социјалног старања и полиција, имају несумњив значај у раду са малолетничком популацијом. Оно што представници, првенствено побројаних институција, морају у сваком моменту да имају на уму јесте да је њихова свакодневна обавеза да се озбиљно и интензивно, суштински посвете борби против малолетничке делинквенције.

Превенција о којој се много говори, али на чијем се плану све до уназад неколико година мало радило, има велики значај, који, нажалост, није мерљив, па је често неоправдано запостављен. По природи ствари, свака локална заједница може лакше идентификовати конкретан проблем у својој микросредини, те приступити његовом решавању са свим ресурсима којима располаже. Кад је реч о малолетничкој делинквенцији, од много већег значаја је рад са сваким појединцем који изврши кривично дело, или који је у опасности, односно ризику да ће кривично дело извршити, него често паушалне оцене и многобројни извештаји о томе како је малолетничка делинквенција „проблематика у порасту“, „горући проблем нашег друштва“, „вандализам и дивљаштво од стране малолетника“ и слично. Малолетници су ипак младе личности, на чије се понашање, у великом броју случајева, може утицати правовременим и адекватним реаговањем, не само од стране породице, већ и осталих субјеката друштва који имају, а то посебно наглашавам, обавезу да се посвете раду са том популацијом. Хтели ми то или не, од овог проблема се не може и не сме бежати, јер малолетнике који долазе у сукоб са законом добрим делом производи управо

окружење и социјални контекст, те прокламоване вредности које их окружују, а које им је управо друштво наметнуло као такве.

Неопходно је нагласити да поред побројаних институција, тј. школе, полиције и центара за социјални рад, и други друштвени субјекти прихвате чињеницу да су и сами одговорни за ову проблематику. И сами грађани, уместо свакодневне осуде, треба да постану више заинтересовани за оно што се дешава са децом и омладином у њиховој локалној заједници.

4. Карактеристике кривичног поступка према малолетницима

Сматра се да је систем малолетничког правосуђа настао у САД, када је у Чикагу још 1899. године основан суд за малолетнике. Следећи идеју о посебности правосудног система према малолетницима, у Европи су специјализовани облици судске надлежности прво основани у Холандији 1905, затим у Великој Британији и Немачкој 1908. године.¹⁹ С обзиром на то да малолетници представљају посебну категорију учинилаца кривичних дела, они имају и кривичноправни третман различит од пунолетних лица.

Увођење васпитних мера у регистар кривичних санкција материјалног кривичног права довело је до крупних промена и у самом поступку према малолетницима, који се до тада незнатно разликовао од поступка према пунолетним лицима.²⁰

Кривични поступак према малолетницима спада у посебне кривичне поступке.²¹ Поступак према малолетницима више није регулисан одредбама Законика о кривичном поступку, већ посебним законом, односно Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (чл. 42–85). У том закону су предвиђене две групе кривичнопроцесних одредби:

- 1) одредбе које се односе на поступак према малолетницима; и
- 2) одредбе које се односе на кривични поступак у коме се малолетно лице појављује као оштећени у кривичном поступку.

¹⁹ Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право*, Правни факултет, Београд, 2011, стр. 92.

²⁰ Грубач, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2011, стр. 503.

²¹ Димитријевић, Д.: *Кривично процесно право*, Београд, 1965, стр. 261–267.

Сва општа правила поступка према малолетницима могу се груписати у три целине:

- 1) правила која представљају модификацију одређених општих кривичнопроцесних начела;
- 2) правила која се могу сматрати посебним начелима карактеристичним за поступак према малолетницима; те
- 3) остала општа правила поступка према малолетницима.²²

Кривични поступак представља институционални оквир остваривања кривичноправне заштите основних друштвених вредности од њихове повреде кривичним делима малолетника. Иако је сам поступак према малолетницима специфичан, ипак представља вид репресивног реаговања.²³ Циљ кривичног поступка према малолетницима, поред осталог, јесте и заштита личности малолетника, а у поступку акценат се ставља на утврђивање чињеница које се односе на личност малолетника, прилике у којима живи, насупрот чињеницама које се тичу кривичног дела.

У кривичноправној и криминолошкој теорији говори се о постојању три модела кривичног поступка према малолетницима, и то: заштитнички модел, модел правичности и корпоративни модел.

Заштитнички или протективни модел кривичног поступка према малолетницима првенствено је заснован на друштвено условљеним, социјално-педагошким и психолошким аспектима малолетничког преступништва, док је кривичноправни аспект у другом плану. Према том моделу кривичног поступка, који доминира у савременим кривичним законодавствима, извршено кривично дело у сенци је личности малолетника и његове породичне и социјалне средине. Основна начела таквог поступка су: да се малолетник у поступку не означава као окривљени, специјализација правосудних органа, мање формализма у таквим поступцима, упознавање личности малолетника.

Моделом правичности се инсистира на вољи малолетника према коме се води поступак. Основна поставка тог модела састоји се у новом приступу малолетничкој делинквенцији, који узроке делинквентног понашања малолетника види у његовој

²² Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 320.

²³ Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010, стр. 103.

личности. У складу с тим, малолетник мора сносити последице за такво своје понашање, укључујући и кривичне санкције.

Последњи модел алтернативног поступања, или корпоративни модел, базира се на следећим карактеристикама: даје се примат административном одлучивању у односу на судско; скретању са кривичног поступка на неке друге гране права; примени бројних алтернативних средстава у сузбијању малолетничке делинквенције; координацији социјалних служби и органа правосуђа. Тако као инструменти диверзионог реаговања на делинквенцију малолетника у нашем законодавству служе: увођење васпитних налога као мере *sui generis*; затим начело опортунитета у поступку према малолетницима итд.²⁴

Савремени циклус реформе малолетничког правосуђа у Србији је започео (у то доба Југословенски) Центар за права детета и његовом иницијативом за израду свеобухватног законика о малолетничком правосуђу, као и проценом постојећег система из 2002. године, коју је спровео УНИЦЕФ, а где се наводи да је „систем малолетничког правосуђа у Србији урушен“²⁵. У том извештају је описано како је деценија економских санкција и социјалних немира погубно утицала на заштиту деце, да је било све више проблема са малолетничком делинквенцијом, те да је систем малолетничког правосуђа доведен у стање запуштености. Свака битна компонента система је захтевала значајну подршку и пажњу: законодавство, полиција, центри за социјални рад, правосуђе и институције за смештај деце у сукобу са законом.

Различита министарства у Влади Србије су започињала самостални рад на реформи у склопу израде приоритетних програма за чланство у Савету Европе (што се и догодило 2003). УНИЦЕФ је подржао почетак рада на координацији и планирању и спровео програм реформе под називом „Шанса деци за промене“ који је финансирала Шведска агенција за међународни развој (SIDA), у периоду од маја 2004. до јуна 2007. године. Пројекат се фокусирао на неколико главних аспеката:

- развој политике и пратеће законодавне и административне реформе – укључујући усвајање новог закона о малолетничком правосуђу и пратећих норми и стандарда за практичан рад;

²⁴ Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право*, *op. cit.*, стр. 107.

²⁵ Conragan, С., *Deca u sukobu sa zakonom: žrtve tranzicije: An Assessment of the Juvenile Justice Systems in the Republics of Serbia and Montenegro: Republic of Serbia Report*, UNICEF, 30 January 2002.

- развој алтернативних програма заштите и превенције у оквиру друштвене заједнице – пре свега кроз пилот-пројекте посредовања између оштећеног и учиниоца кривичног дела и мобилних тимова за заштиту деце;
- јачање капацитета – у правосуђу, тужилаштву, полицији, као и адвоката те запослених у васпитно-поправним установама;
- заступање права и подизање свести – међу стручним лицима у правосуђу и социјалној заштити, новинарима и у широј јавности.²⁶

Доношење првог, посебног Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица снажно је промовисало нов вредносно-нормативни оквир за креирање и вођење политике и праксе рада са децом у сукобу са законом. Ти концепти укључују следеће: а) строгу заснованост на Конвенцији о правима детета и другим међународним принципима и стандардима; б) концепт ресторативне правде и диверзионих мера; в) рестриктивну примену притвора, изолације и институционализације малолетника; г) промовисање алтернатива затварању и развој програма у локалној заједници; д) обавезан тренинг свих стручњака за рад са ДСЗ; њ) развој и примену специјалних процедура за заштиту деце жртава насиља и злостављања итд.²⁷

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица прописује да је сврха васпитних мера, а и малолетничког затвора кад се изричито изриче, да се пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора над њима, стручним оспособљавањем и развијањем личне одговорности обезбеди њихово васпитање, преваспитање и правилан развој. Управо због таквог циља васпитних мера оне се примењују сразмерно васпитној запуштености малолетника и потребама његовог преваспитања и образовања.²⁸

Примена ЗМ није ишла синхронизовано и ефикасно на свим нивоима организације система малолетничког правосуђа. У исто време показале су се извесне слабости, недоречености, али и настојање да се малолетничко правосуђе културолошки сензибилизира уз пуно поштовање међународних принципа и стандарда. Из тих

²⁶ Спровођење закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у Р. Србији, Анализа примене васпитних налога, посебних обавеза и заштите деце као оштећених, Don Cirigliani, Ph. D., независни консултант, Београд, 2010.

²⁷ *Права деце лишене слободе, независна процена стања права деце у сукобу са законом у институцијама малолетничког правосуђа у Србији*, припремио: Ђурађ Стакић, Ph. D. Професор Penn State University, Министарство правде Републике Србије, Влада Краљевине Норвешке, IMG – International Management Group, мај–август 2011.

²⁸ Грубач, М.: *Кривично процесно право, op. cit.*, стр. 503.

разлога основан је Савет за малолетнике, као независно координационо тело, који је убрзо предложио усвајање ревидираног Националног плана акције за децу, дефинишући приоритете у даљем току реформе система малолетничког правосуђа.

Почев од 1. јануара 2006. године у нашем законодавству је почео да се примењује јединствени пропис из области малолетничког кривичног права. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица²⁹ представља новину у нашем правном систему јер је материја малолетничког кривичног права сада потпуно издвојена и у једном пропису је обухваћено материјално, процесно и извршно право. Данас је у Републици Србији наведени закон основни, непосредни извор малолетничког кривичног права, које има примат у примени према малолетним учиниоцима кривичних дела.³⁰

Општа начела кривичног поступка према пунолетним лицима важе и у поступку према малолетницима, али се нека од тих начела модификују одређеним посебним правилима карактеристичним за поступак према малолетницима. Главна одступања у погледу општих кривичноправних начела своде се на постојање законских изузетака у односу на општа кривичнопроцесна правила. Најзначајније одступање у односу на опште начело кривичног поступка јесте начело опортунитета кривичног гоњења.³¹

Неке од карактеристика малолетничког кривичног права су посебна одељења за малолетничку делинквенцију, затим јавни тужилац за малолетнике, који мора да поседује знања из области права детета и преступништва младих, а који је уједно и једини овлашћени тужилац у том поступку, те, наравно, судија за малолетнике, односно веће за малолетнике при вишим судовима.

Што се тиче надлежности суда за малолетнике, за кривична дела која учине малолетници стварно надлежни су искључиво виши судови у првом степену, док је другостепени суд Апелациони суд. Последња инстанца у поступку према малолетницима је Врховни касациони суд Србије, који решава по ванредним правним лековима у таквом поступку.

Месна надлежност је такође другачије регулисана него у поступку према пунолетним лицима. По правилу, за поступак према малолетницима месно је надлежан суд пребивалишта малолетника, а ако се ради о малолетнику који нема пребивалиште, или оно није познато, месно је надлежан суд боравишта малолетника. Месна

²⁹ *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, ступио на снагу 1. јануара 2006.

³⁰ Јовашевић, Д.: *Малолетничко кривично право*, Правни факултет, Ниш, 2011, стр. 11.

³¹ Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 321.

надлежност је регулисана на такав начин из разлога што се, приликом утврђивања одговорности малолетника, акценат ставља на испитивање личности, његов ранији живот, на прилике у којима живи, а ради преваспитања и поправљања путем извршења кривичне санкције.³²

Сва лица која поступају у кривичном поступку према малолетницима морају да поседују специјална знања из области права детета и преступништва младих. Специјализованост судија за малолетнике формално се потврђује одређеним сертификатима. О стицању посебних знања и стручном усавршавању лица која раде у области права детета, преступништва малолетника и кривичноправне заштите малолетних лица стара се Правосудна академија за обуку и стручно усавршавање, у сарадњи са ресорним министарствима Владе Републике Србије, научним установама, стручним и професионалним удружењима и невладиним организацијама.³³ У кривичном поступку према малолетницима органи кривичног гоњења имају широка дискрециона овлашћења, сходно начелу опортунитета које је у поступку према малолетницима знатно шире постављено него у кривичном поступку према пунолетним лицима.

³² Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 113.

³³ Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 328.

II

ПОЈАМ И ВРСТЕ РЕЦИДИВИЗМА (ПОВРАТА)

1. Појам рецидивизма

Рецидивизам (поврат) је појам са којим се сусрећемо у различитим областима науке. Сама реч *поврат* етимолошки потиче од латинске речи *interum jadedere*, што у буквалном преводу значи *поново пасти*. У нашем језику поврат значи: понављање, враћање, настављање с нечим раније започетим, поновно падање у исту грешку. У латинском језику *recidivus* је повратник, особа која поново учини исто или слично кривично дело. Потребно је нагласити да све земље не примењују термин рецидивизам, већ за учиниоце који поново изврше кривична дела користе и друге називе, на пример „*хабитуални и професионални злочинац*“. У Великој Британији термин рецидивизам нема прецизно значење у кривичноправној теорији и пракси.

Према најширем схватању овог појма можемо рећи да је то друштвени феномен чије прецизно дефинисање зависи од аспекта с којег му прилазимо. Поврат има једно значење за правника који примењује позитивно кривично законодавство једне земље и који настоји да на тај начин оствари начело индивидуализације приликом одмеравања кривичне санкције узимајући у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности које су постојале у време извршења кривичног дела и у односу на саму личност учиниоца кривичног дела. Међутим, сасвим друго значење поврат има за субјекте установа за извршење кривичних санкција који су носиоци процеса третмана и ресоцијализације

осуђеног лица. И на крају, треће значење је криминолошко – за криминологе који криминалитет посматрају као масовну негативну друштвену појаву.

2. Правна природа поврата

Наука и теорија кривичног права посебно се баве суштином самог поврата као кривичноправног појма. У жижи њиховог разматрања, које је ипак новијег времена, је дефинисање тог појма, затим третирање поврата као отежавајуће околности приликом одмеравања казне или околности које утичу на оцену кривице учиниоца. Први историјски извори показују да се већ почетком 19. века, посебно у Француској, осетила потреба да се разради институт поврата. Концепција према којој поврат представља општи услов за поштравање казне, као криминално-политичка нужност, током 19. века добија своју научну а такође и законску утемељеност.

Постављају се разна питања у вези овог института: да ли казна треба да буде строжа или на чему треба да се темељи строжа репресија према повратницима, те многа друга питања. У тражењу одговора на ова питања, у теорији кривичног права присутна су различита схватања. Указаћемо на најзаступљенија.

- 1) Неки теоретичари третирају поврат као околност приликом одмеравања казне, тако што сматрају да поврат представља отежавајућу околност. Тако схваћен поврат указује на то да претходно изречена казна, према врсти, дужини и начину извршења, није позитивно утицала на учиниоца кривичног дела, тако да у случају поновног извршења кривичног дела казну треба повећати.³⁴ Према теоретичарима овог схватања, строже кажњавање је оправдано због криминално-политичких разлога. Током 19. века кривична законодавства су предвиђала појачану репресију према најопаснијим делинквентима, у намери сузбијања пораста рецидивизма, сматрајући да се једино на тај начин друштво може заштитити од криминалитета. *Ratio legis* института поврата био је првенствено у природи и тежини учињеног кривичног дела, не узимајући у обзир личност учиниоца. Поштравање казне сводило се на „логично-правну операцију у којој се казна одмеравала без испитивања социјалног и биолошког развоја личности рецидивисте. Самим тим, личност учиниоца остајала је невидљива са свим

³⁴ Јовановић, Љ.: *Кривично право – општи део*, Савремена администрација, Београд, 1980, стр. 333.

својим личним, позитивним и негативним особинама“.³⁵ Такође, такво схватање је заступао и Анселм Фојербах који је сматрао да је поврат специјално стање онога који је био осуђен и да поштрена казна генерално има превентивни циљ.³⁶

- 2) Присталице другог схватања сматрају да поврат није само околност која утиче на одмеравање казне већ и околност која значајно утиче на повећање кривице. Строжу кривичну репресију они заснивају на већој тежини виности. Према њиховом мишљењу, учинилац кривичног дела исказује доследност и упорност у вршењу кривичних дела. Упорност је субјективног карактера па, према тим ауторима, виност теже кривице лежи у интензитету антисоцијалне свести повратника. Што је кривично дело теже самим тим и свест је јача, и кривица је већа. Они сматрају да су повратници опаснија категорија од примарних делинквената, због чега је потпуно оправдано, с обзиром да им је степен кривице већи, да буду и строже кажњени.
- 3) И на крају, може се рећи да је треће схватање појма поврата можда и најприхватљивије јер је и најприхваћеније у кривичноправној литератури и позитивном кривичном законодавству. Присталице тог схватања третирају поврат као околност која указује не само на повећану кривицу учиниоца већ и на повећан степен друштвене опасности таквог лица.³⁷ Поврат није обична околност коју суд цени приликом одмеравања казне, већ поврат указује на то да је учинилац посебно склон вршењу кривичних дела. Самим тим, поврат није случајна околност као друге околности приликом одмеравања казне, већ је у питању израз личности учиниоца. Реч је о трајној околности која сама по себи представља извесну опасност.³⁸ У том случају, строже кажњавање је последица повећане друштвене опасности повратника и његове кривице, које су међусобно повезане.
- 4) Поред поменутих теорија о појму поврата, које генерално говоре о поврату као о отежавајућој околности приликом одмеравања казне, постоје и схватања која сматрају да строже кажњавање није оправдано. Сматра се да ново кривично дело повратника није ништа добило на тежини јер је произвело исте последице као и

³⁵ Срзентић-Стајић, *Кривично право ФНРЈ – опити део*, III измењено и допуњено издање, Београд, 1961, стр. 35.

³⁶ Фојербах, А.: Ревизија основних поставки и појмова позитивног казног права, према: Млађеновић-Купчевић, Р.: *Рецидивизам у кривичном праву*, Сарајево, 1963, стр. 81.

³⁷ Чејовић, Б.: *Кривично право – опити део*, Привредна штампа, Београд, 1982, стр. 414.

³⁸ Таховић, Ј.: *Кривично право – опити део*, Савремена администрација, Београд, 1961, стр. 277.

када га изврши примарни делинквент. Присталице оваквих схватања сматрају да поврат не мора да подразумева већи степен кривице у односу на примарне делинквенте, јер мотиви за извршење кривичног дела могу бити различите природе. Такође, присталице овог схватања истичу да повећање казне није рационално јер досадашње искуство показује да се проблем поврата, па и самог криминалитета, није могао решавати строжим кажњавањем. Строжа казна се заснива на само једној објективној околности – поновном извршењу кривичног дела, док се занемарује читав низ индивидуалних карактеристика личности учиниоца кривичног дела. Тако се репресија форсира као превенција.³⁹

3. Кривичноправни аспекти рецидивизма

Када је у питању кривичноправни појам поврата специфично је да се тај појам различито одређује у теорији кривичног права. Под појмом поврата се у кривичноправној теорији сматра поновно извршење кривичног дела од стране лица које је већ било правноснажно осуђено за кривично дело.⁴⁰

У оквиру кривичноправне дефиниције разликује се општи и специјални поврат. *Општи поврат* је поновно извршење било ког кривичног дела после осуде за раније извршено кривично дело, а *специјални поврат* је поновно вршење истог кривичног дела после раније осуде за то кривично дело. Имајући у виду временски интервал између извршених кривичних дела, према неким схватањима, ново дело треба да буде извршено у одређеном временском интервалу после осуде за раније кривично дело. Теорија кривичног права и кривични закони појединих земаља разликују и тзв. *вишеструки поврат*, који постоји када лице више пута врши кривична дела показујући склоности и навике за вршење истих или различитих кривичних дела.⁴¹

Поврат се првенствено заснивао на објективним елементима као што су извршење новог кривичног дела, постојање једне или више правноснажних судских одлука пре извршења кривичног дела, временски размак између учињених кривичних дела. Касније се, под утицајем позитивне школе, прелази на објективно-субјективни појам, у коме се као његови конститутивни елементи јављају и неке карактеристике личности

³⁹ Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, Службени гласник, Београд, 2000, стр. 280.

⁴⁰ Јовашевић, Д.: *Кривично право – општи део*, Номос, Београд, 2010, стр. 235.

⁴¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, оп. cit.*, стр. 229.

учиниоца кривичног дела као, на пример, склоност ка вршењу кривичних дела, професионализам у вршењу кривичних дела, асоцијални начин живота и сл.⁴²

Сва савремена кривична законодавства, са аспекта начина третирања поврата, могу се поделити на три основне групе схватања овог појма.⁴³ У прву групу спадају она законодавства која познају само повратнике. Код њих је појам поврата само објективно одређен, према објективним елементима – поновно извршење кривичног дела, ранија осуђиваност, временски размак. Друга група кривичних законодавстава предвиђа, поред повратника, и делинквенте из навике. Делинквенти из навике су рецидивисти који испољавају склоност ка вршењу кривичних дела. Трећа група, поред повратника и делинквената из навике, познаје и професионалне делинквенте.

Кривични законик Републике Србије⁴⁴ у члану 55 каже да поврат постоји када лице после издржане, застареле или опроштене казне, или ослобођења од казне, по протеку рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене поново изврши кривично дело. Наше кривично право сада познаје само општи поврат, а раније је био предвиђен и вишеструки поврат као факултативни основ за поштравање казне. Након измена и допуна из 2003. године он се више и није могао звати вишеструки поврат јер се као услов за поштравање казне није захтевало да је учинилац најмање два пута осуђиван.⁴⁵

Што се тиче малолетничког рецидивизма у кривичноправном смислу, под тим појмом може се сматрати малолетник који је поново извршио кривично дело након што је издржао казну за претходно дело или му је за такво дело казна застарела или је био ослобођен од казне. Имајући у виду да се за поврат захтева већ изречена казна, треба имати у виду да се она за малолетнике ретко изриче. Изузетак је само казна малолетничког затвора која се изузетно изриче за тешка кривична дела, и то само категорији старијих малолетника. Поставља се питање како у таквој ситуацији треба третирати оне малолетнике којима су изречене васпитне мере или су се налазили у евиденцијама центара за социјални рад због извршених кривичних дела пре навршене 14-е године, када по закону не подлежу кривичној одговорности. У том смислу, у овом раду, као малолетни повратници (рецидивисти) третираће се све категорије малолетних лица.

⁴² Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ.: *Кривично право СФРЈ – општи део*, Београд, 1986, стр. 390.

⁴³ Златарић, Б.: Легални аспект поврата, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, Београд, 6/1968, (4), стр. 585–592.

⁴⁴ *Службени гласник РС*, број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 и 111/2009.

⁴⁵ Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд, 2012, *op. cit.*, стр. 283.

4. Криминолошко схватање рецидивизма

За разлику од кривичноправног појма поврата, *криминолошко схватање* полази од извршења новог кривичног дела без обзира на осуђиваност за раније извршено кривично дело.⁴⁶ Важно је да је једно лице извршило више од једног кривичног дела исте врсте или било ког другог кривичног дела. Према криминолошкој дефиницији рецидивизма, материјално постоји више кривичних дела и сва су она повезана извесним својствима личности њиховог учиниоца. Ова дефиниција посебан акценат ставља на опасност личности рецидивисте, јер се она састоји у могућности извршења новог кривичног дела. Сматра се да се криминологија „нужно мора бавити и оним преступницима који се никада нису појављивали пред судом или сличним установама“, јер „неоткривени рецидивизам има своје проблеме“ који су веома битни за схватање саме појаве и предузимање одговарајућих мера криминалне политике.⁴⁷

Према другој криминолошкој дефиницији, материјално такође постоји више кривичних дела и сва су она повезана извесним својствима личности њиховог учиниоца. Криминолошка дефиниција указује на опасност личности повратника, која се делимично подудара са друштвеном опасношћу јер се састоји у могућности извршења новог кривичног дела. Стога се у криминологији употребљава појам рецидивизма за означавање посебне друштвене појаве у оквиру криминалитета.⁴⁸

У криминалној феноменологији рецидивизам је реална појава која, поред елемената кривичноправне дефиниције, указује и на објективно стање угрожености друштва од неке врсте криминалитета, те на личност делинквента и стање темибилитета, тј. његове криминалне способности и социјалне прилагодљивости, а самим тим и на одређени степен опасног стања. Због тога криминолошка дефиниција, поред елемената кривичноправног садржаја, укључује и битне елементе личности и социјалних обележја ове појаве. У феноменолошком смислу рецидивизам је појава карактеристична за кривична дела израженијег степена професионализације, као што су, првенствено, имовинска кривична дела, кривична дела организованог криминалитета, преваре, док се у етиолошком смислу указује на елементе узрочности, као, на пример, код сексуалних деликата и малолетничке делинквенције.⁴⁹

⁴⁶ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 229.

⁴⁷ Бошковић, Мило: *Криминологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2007, стр. 509.

⁴⁸ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 229.

⁴⁹ Бошковић, Мило: *Криминологија, op. cit.*, стр. 511.

У криминологији се рецидивизам малолетника дефинише у ширем и ужем смислу. У ужем смислу, под појмом малолетничког рецидивизма сматра се свако поновно извршење кривичног дела. У ширем смислу, он подразумева поновно извршење кривичног дела, прекршаја или било којих других асоцијалних и друштвено неприхватљивих понашања од стране малолетника. У овом раду ћемо се ипак задржати на рецидивизму малолетних учинилаца кривичних дела у смислу поновног извршења кривичних дела, док друга делинквентна понашања тих лица неће бити третирана.

Криминолошком дефиницијом поврата посебно се бавио Трећи међународни конгрес о криминологији, одржан у Лондону 1955. године. Заузет је став да је криминологу за реализацију различитих циљева потребно постојање више дефиниција поврата. Тако, рецидивизам у криминолошком смислу значи:

- 1) да неко лице, које је извршило законом утврђено кривично дело и за то било осуђено или на други начин третирано од стране друштва, изврши ново кривично дело – повратник *stricto sensu*; и
- 2) да неко лице, које је извршило законом утврђено кривично дело или било за то осуђено или на други начин службено третирано, поново предузме криминалну делатност због свог „опасног стања“ – повратник *lato sensu*.⁵⁰

Према томе, криминолошке дефиниције поврата овај појам третирају знатно шире, јер му, поред елемената кривичноправне дефиниције, додају и елементе који се односе на личност делинквента и на опасно стање криминалне личности. Опасним стањем криминалне личности посебно се бавио француски криминолог Пинател.

5. Пенолошко дефинисање рецидивизма

Пенолошка дефиниција рецидивизма полази од поновног долажења учиниоца кривичног дела у казнену или другу установу ради извршења кривичне санкције институционалног карактера за дело које је учинио после издржане казне за претходно кривично дело. Према тој дефиницији, повратник је лице које је већ боравило у установи за извршење кривичне санкције због раније извршеног кривичног дела и које због новог извршеног кривичног дела поново долази у исту или другу установу.

⁵⁰ Лечић, Б.: Кривичноправни и криминолошки аспект поврата, магистарска теза, Правни факултет Нови Сад, 2005, стр. 14.

Поврат у пенолошком смислу показује да изречена казна и примењени третман за раније извршено кривично дело нису дали позитивне резултате у погледу ресоцијализације.⁵¹

Пенолошка дефиниција под рецидивизмом подразумева да правноснажно осуђено лице поново издржава казну у казнено-поправној установи или некој другој установи за извршење кривичне санкције.⁵²

Пенолошка анализа рецидивизма говори о две могуће врсте узрочних фактора: неадекватној друштвеној реакцији – непримереном избору кривичне санкције или неадекватном третману преваспитања и неуспелим процесима ресоцијализације, тј. неодговарајућем третману у казнено-поправним и васпитно-поправним установама у којима се издржавају кривичне санкције.⁵³ Један од пенолошких фактора рецидивизма је и неадекватан постпенални третман, у ограниченој могућности или чак у немогућности делинквента да се након издржане казне укључи у друштвену заједницу.

Ако са пенолошког схватања рецидивизма имамо у виду само казну малолетничког затвора, која се изриче релативно мањем броју малолетника, онда ће сагледавање рецидивизма бити непотпуно. Међутим, ако рецидивизам у пенолошком смислу посматрамо у односу и на малолетнике којима су изречене васпитне мере као основне врсте кривичних санкција које се изричу малолетницима, а у оквиру њих посебно институционалне васпитне мере, онда можемо имати потпунију слику рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела.

⁵¹ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 230.

⁵² Бошковић, Мило: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 510.

⁵³ Бошковић, Мило: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 248.

III

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ РЕЦИДИВИЗМА

1. Најстарији правни извори о поврату

У најстаријим изворима и кодификацијама људске цивилизације постојала је идеја о строжем кажњавању повратника. Међутим, порекло и старост тог правног института је тешко утврдити. Поновљено зло, или *maleficium iterarum*, од најстаријих периода цивилизацијског развоја значило је да се ради о специфичној категорији учинилаца кривичних дела.

Интересантно је споменути да и у најстаријим правним изворима, који су чак старији и од *Јустинијановог кодекса*, налазимо идеје о строжем кажњавању рецидивиста. Прве записе о поврату налазимо у древној Кини, где се у наредбама кинеског цара Шуна око 200. године пре наше ере налази оваква одредба: „Тврдоглави и рецидивни извршиоци кривичних дела морају бити строго кажњени или убијени“.⁵⁴ Занимљив је и податак да је старо кинеско право предвиђало смртну казну за извршиоце имовинских деликата. Такође, ни право Персијанаца није познавало поврат, али је услов за строже кажњавање био да је повратник раније изречену казну издржао. *Хамурабијев законик* је показивао заинтересованост најмоћније државе тадашњег времена за развој деце и омладине. Атинско право сматрало је породицу основом

⁵⁴ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, Издавачка радна организација „Светозар Марковић“, Београд, 1983, стр. 31.

разумевања људске природе. Према тадашњем праву, за делинквентну децу одговарао је отац зато што их је он морао научити добром понашању. Тадашње казнено право је такође било строго и сурово без обзира на године живота, а отац се могао ослободити одговорности тако што би се одрекао детета.

Управо зато што се веома рано јавила идеја о строжем кажњавању повратника, она би се с разлогом могла очекивати и у римском праву. За римско право битно је истаћи да је то прво право које је водило бригу о томе да ли је кривично дело учинило дете или малолетник или пунолетно лице. То право је прво увело пунолетство у своје законодавство, и из њега је пунолетство прешло у сва остала законодавства.

2. Поврат у римском праву

У кривичноправној теорији и даље постоји дилема да ли је римско право познавало поврат, управо из разлога недовољне прецизности и нејасноћа законских текстова из тог периода. Поводом ове дилеме у теорији кривичног права заступљена су два схватања. Присталице првог схватања стоје на становишту да у писаним изворима римског права не постоји правни термин за поврат, те да, такође, старо римско право није предвиђало поштравање казне због новоизвршеног кривичног дела.

Присталице другог схватања сматрају да је римско право познавало појам поврата, јер се у римском праву употребљавао термин *consuetudo delinquendi*, што у преводу значи „навика да се чини кажњиво дело јесте околност која кривицу отежава и због које се кривац мора строже казнити“.⁵⁵ Такође, и канонско право је имало утицаја на развој института поврата истичући субјективне особине личности учиниоца кривичног дела, тј. злочиначку вољу учиниоца кривичног дела, као и елемент раније осуде.⁵⁶

3. Схватање рецидивизма у средњем веку

Кривично право средњег века полазило је од принципа поштравања кажњавања повратника. На развој кривичног права у средњем веку велики утицај је имало

⁵⁵ Авакумовић, Ј. Ђ.: *Теорија казног права*, III део, св. VIII, Београд, 1981, стр. 1232.

⁵⁶ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 32.

средњовековно италијанско кривично право, а посебно значајан утицај је имало на кривично право Немачке.

Под утицајем канонског права, италијанско кривично право развијало је субјективне и психолошке критеријуме злочина, при чему се посебна пажња посвећивала психичким својствима учиниоца и склоности ка вршењу кривичних дела. У италијанском кривичном праву поврат је највише третиран код имовинских кривичних дела, најчешће код крађе, јер се сматрало да се злочиначка навика – *consuetudo delinquendi* – код тог дела може најбоље сагледати. Једна од карактеристика италијанског кривичног права била је и то да је за постојање злочиначке воље било довољно извршење два кривична дела. Такво схватање стварало је много нелогичности, па се за друго или треће кривично дело изрицала смртна казна, иако је било далеко лакше од претходно учињеног кривичног дела. Све то је наишло на оштре реакције кривичноправних теоретичара, који су се залагали за смањивање домена смртне казне, не само у погледу поврата већ као општи апел у смањењу примене те најтеже врсте казне. Такве реакције средњовековних теоретичара кривичноправне науке имале су за последицу смањење и ограничавање примене смртне казне увођењем термина *incurribilitas*, који је забрањивао примену смртне казне у случајевима понављања лакших кривичних дела. Италијанско кривично право је дало велики допринос развоју, како самог института поврата тако и целокупној материји средњовековног кривичног права, а посебно је битна тежња за хуманизацијом смртне казне.

У немачком средњовековном кривичном праву је најважнији пропис из ове области *Constitutio Criminalis Carolina*, донет 1532. године, за време владавине Карла V. У том кодексу је било дато овлашћење суду да поштри казну лицу које је већ осуђено за слично кривично дело, а ако трећи пут учини кривично дело била је предвиђена смртна казна.⁵⁷ Управо из тог разлога у немачкој кривичноправној доктрини се створила јака опозиција против широке примене смртне казне према рецидивистима, тражећи да се њена примена ограничи само на најтежа кривична дела. Међутим, без обзира на те ставове – они нису уродили плодом. Тек од друге половине 17. века почиње темељна реформа немачког кривичног парава, а самим тим и института поврата.⁵⁸

⁵⁷ Златарић, Б.: Легални аспект поврата, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, *op. cit.*, бр. 6/1968, (4), 5+4, стр. 585–592.

⁵⁸ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 33.

Интересантно је да је у том пропису поврат био предвиђен само за нека кривична дела, најчешће имовинска. Слично као и у италијанском средњовековном праву, број поновљених кривичних дела представља основ за поштравање казне.

У баварском Кривичном закону из 1751. године поврат постаје општи правни институт, и представља општи услов за поштравање казне. За разлику од *Carolina* кодекса нови баварски закон предвиђа поврат и у односу на остала правна добра, чиме је постигнута једнакост заштите основних друштвених вредности.

У развоју института поврата значајан је био и француски Кривични законик из 1810. године, који третира поврат као обавезну отежавајућу околност приликом одмеравања казне. За француско право није била битна врста и тежина кривичног дела, нити да ли је издржана раније изречена казна, већ је, самим тим што је поново извршио кривично дело, повратник показао да је недостојан и некоректан, те га треба строже казнити.⁵⁹ Теоретичари француског Кривичног законика су сматрали да се пораст рецидивизма може спречити једино строжим кажњавањем.

4. Схватање и дефинисање рецидивизма у 19. и 20. веку (класична, антрополошка и италијанска позитивистичка школа)

Класична школа кривичног права настала ја крајем 18. века и можемо рећи да је поврат као општи институт кривичноправне материје настао с појавом првих кодификација, где се сматрао као општи правни институт, настао првенствено као резултат друштвених и економских прилика тога времена и, наравно, стања кривичноправне материје тога доба. У том историјском периоду криминалитет је константно био у порасту – негативан тренд вршења кривичних дела био је заступљен на простору готово целе тадашње Европе. Нагли пораст кривичних дела у тадашњем периоду настао је као последица нездравих друштвених прилика и неједнакости грађана пред законом.

Представници класичне школе су сматрали да је главни узрок криминалитета сувише блага репресија, па су, управо у циљу сузбијања поврата, поновно учињено кривично дело од стране истог лица подразумевали као околност која представља главни основ за поштравање казне. Класично кривично право је сматрало да

⁵⁹ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву, op. cit.*, стр. 34.

повратник остаје неосетљив на издржану казну и да га треба строже казнити да би се постигао жељени ефекат. Такво схватање су прихватила скоро сва законодавства тога периода.⁶⁰ У кривичноправној теорији тога времена постојала су различита схватања у погледу строжег кажњавања повратника.

Према присталицама првог схватања држави се оспоравало право на строже кажњавање повратника. Присталице тог схватања нису биле једногласне у свом становишту: једни су тврдили да се строже кажњавање повратника противи начелу *ne bis in idem*, док су други сматрали да та околност треба да буде разлог за блаже кажњавање. Међутим, та схватања су одбачена и нису прихваћена ни у једном законодавству.

Друго схватање је првенствено заступао немачки теоретичар и један од представника класичне школе – Анселм Фојербах. Према његовом схватању, строже кажњавање повратника служило је као апсолутна заштита од криминалитета. Представници тог схватања су мислили да је то оправдано, јер се сматрало да је прва казна била неадекватна и да је због тога повратник поновио кривично дело и да је сасвим оправдано за поновљено кривично дело изрећи знатно строжу казну. Међутим, у пракси ни тај систем није дао очекиване резултате.

Теорија представника трећег схватања, у ствари, представља комбинацију претходна два мишљења. Па је тако, по присталицама тог схватања, поврат факултативна околност за строже кажњавање учинилаца кривичних дела. Међутим, ова три схватања нису имала неки већи значај на сам развој института поврата у кривичном праву и више су доктринарне природе.

Институт поврата је свој процват достигао у другој половини 19. века захваљујући класичној школи, и од тада је прихваћен као општи институт свих законодавстава тога периода. Управо зато што је класична школа саму личност делинквента третирала као апстрактност, и поврат је задржао сва обележја класичног учења и представља објективну околност поновног извршења кривичног дела, уопште не узимајући у обзир личност учиниоца кривичног дела.

Антрополошка школа се појављује крајем 19. века, а њен најзначајнији представник је Чезаре Ломброзо. Она представља реакцију на учење и ставове класичне школе. Сматрајући да је управо из својих учења класична школа допринела развоју криминалитета, представници антрополошке школе су се бавили личношћу самог

⁶⁰ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 34.

учиниоца кривичног дела – центар њиховог учења је личност делинквента. Тако је, према учењима те школе, узрок криминалитета у самом делинквенту, тј. у његовој анатомско-биолошкој конституцији.

Представници *италијанске позитивистичке школе* Енрико Фери и Рафаел Гарофало такође су се бавили личношћу делинквената, али, за разлику од Ломброза, они су изучавали социолошку и правну страну те личности. Према њима, основ социјалне одговорности је стање опасности делинквента, тако да се држава мора борити против таквог опасног стања, али не казнама него, како су их они називали, мерама социјалне заштите. За разлику од класичног појма поврата, који је био везан за понављање дела, представници позитивне школе кривичног права у први план стављају личност повратника. Тако се напушта класични појам поврата и прелази на криминолошки појам поврата у чијој основи лежи личност повратника.

Социолошка школа настаје почетком 20. века, и то управо онда када је настао међусобни сукоб између представника класичне школе, са једне, и представника антрополошке и позитивистичке школе, са друге стране. Они су се међусобно осуђивали да су криви за велики и нагли пораст криминалитета у том периоду. Управо да би се решио сукоб који је настао између њих и, наравно, да би се стало на пут делинквентима јавља се нова школа. Представник социолошке школе је био Лист, који је тврдио да је кривично дело резултат посебних спољних, првенствено привредних околности које окружују учиниоца у моменту дела, с једне, и посебних карактеристика учиниоца у моменту извршења дела, с друге стране. Према представнику те школе, криминалитет настаје комбинацијом индивидуалних и социјалних фактора.⁶¹

Крајем 19. и почетком 20. века долази до темељних промена кривичног законодавства под утицајем позитивистичке и социолошке школе, и можемо рећи да тај период представља ново поглавље у криминолошкој мисли и доноси одговоре на питања политике сузбијања рецидивизма. Повећање криминалитета у већини европских земаља демантовао је, према мишљењима социолошких школа, савршени дуалистички систем кривичних санкција.

Управо из тих разлога представници *школе нове друштвене одбране* залагали су се за индивидуализацију третмана делинквената ради њихове успешније ресоцијализације. Представници те школе залагали су се за научно изучавање личности делинквента јер, по њима, то представља нужан услов за реализацију принципа

⁶¹ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 22.

индивидуализације кривичне санкције. Та школа је велику пажњу посветила превентивним мерама јер су њени представници сматрали да оне играју значајну улогу у смањењу криминалитета у друштву, а пажња је, такође, била посвећена и самом третману делинквената, тј. њиховој ресоцијализацији. Напушта се дотадашњи дуалистички систем кривичних санкција и полази се од јединственог система мера друштвене одбране, које обухватају разне мере и поступке који се примењују према делинквенту.⁶² Представници те школе посебну пажњу посвећују индивидуализацији третмана према учиниоцу кривичног дела, проучавању личности делинквента и узрока који су га навели на вршење кривичних дела, тако да напуштају поделу кривичних санкција на мере безбедности и казне, јер се залажу за јединствен систем мера друштвене одбране, а све то уз целокупну анализу саме личности учиниоца кривичног дела. Они су сматрали да се институт поврата првенствено треба посматрати кроз личност делинквента, у циљу проналажења узрока таквог понашања и примени одговарајућег третмана према повратнику. Чак је у самом кривичном поступку према повратницима била уведена комплексна научна опсервација личности делинквента у циљу проналажења најадекватније кривичне санкције према таквом лицу.

⁶² Видети шире: Лечић, Б.: Кривичноправни и криминолошки аспект поврата, *op. cit.*

IV

РЕЦИДИВИЗАМ У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

1. Поврат у законодавствима европских држава

Институт поврата познају скоро сва савремена кривична законодавства. Као што смо већ рекли, институт поврата није на исти начин дефинисан у свим земљама. Можемо рећи да постоје три различита схватања савремених законодавстава у зависности од дефинисања института поврата.

Прво схватање или прва група законодавстава познаје само једну категорију повратника (нпр. САД, Мађарска, Чешка, Русија, Словачка). Те земље поврат дефинишу као отежавајућу околност приликом одмеравања казне.

Друго схватање института поврата имају оне земље које према обичним повратницима примењују само строжу казну, док према делинквентима из навике примењују и казну и посебну меру безбедности. Тај систем примењују Италија, Немачка, Аргентина и Бразил.

Трећу групу схватања чине она законодавства која, поред рецидивиста и делинквената из навике, познају и категорију професионалних делинквената, тј. мултирецидивиста – који вршењем кривичних дела обезбеђују себи егзистенцију (Грчка и Данска).⁶³

⁶³ Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ.: *Кривично право СФРЈ – општи део, оп. cit.*, стр. 390.

Проблематика поврата, као и у другим земљама, заузима значајно место у законодавству Русије.

Због друштвене опасности самог поврата осврнућемо се и на одређење тог појма у бившем Совјетском Савезу и у тренутно важећем законодавству Русије. У кривичном законодавству бившег Совјетског Савеза под повратом се сматрала осуда за друго или неко даље кривично дело, уколико прва осуђеност или она која је претходила последњој није угашена или укинута на законом прописан начин. Под повратником се сматрало лице које је извршило два или више кривичних дела због чега је било осуђено два или више пута. Кривично законодавство бившег Совјетског Савеза познавало је две врсте поврата. Под појмом општег поврата подразумевало се да неко лице изврши више различитих кривичних дела и за њих буде осуђено. Специјални поврат је постојао у ситуацији када учинилац изврши два или више хомогених кривичних дела и за њих буде осуђен. Специјални поврат је друштвено опаснији јер говори о антидруштвеној личности учиниоца и специјализацији повратника за вршење одређених кривичних дела.⁶⁴

Интересантна карактеристика тог права је коришћење међусобно блиских али не и истих појмова као што је поврат, „понављање и вишеструко вршење кривичних дела“ и „систематско вршење кривичних дела“. Међутим, за разлику од појма поврата, појмови „понављање и вишеструко вршење кривичних дела“ и „систематско вршење кривичних дела“ у самом дефинисању не садрже један битан елемент поврата, а то је ранија осуђиваност.

Поред изнетог, кривично законодавство бившег Совјетског Савеза познавало је још један интересантан појам када је реч о поврату, а то је појам нарочито опасног поврата. Под тим појмом сматрало се да су у питању повратници чија је личност таква да се јако тешко поправљају и преваспитавају, па је за такве повратнике било предвиђено строже кажњавање. У закону су били предвиђени случајеви у којима се неко може прогласити за нарочито опасног повратника. Ту спадају они учиниоци кривичних дела који су већ били осуђени на казну затвора због умишљајног убиства, фалсификовања новца, противправног присвајања државне имовине, поновног извршења било којег од оних кривичних дела за која су осуђени на најмање пет година затвора. Затим, ту спадају лица која су два пута осуђивана за кривична дела крађе, преваре, примања мита,

⁶⁴ Крапец, И. И.: Поврат у кривичном праву СССР-а, Проблем поврата, XVIII међународни конгрес криминолога, Београд, 1971.

производње и чувања наркотичких средстава, потом лица која су осуђивана три или више пута за злонамерно хулиганство итд.⁶⁵

За разлику од кривичног законодавства бившег Совјетског Савеза, у важећем кривичном законодавству *Руске Федерације* направљене су одређене измене у схватању појма поврата. Повратом се сада сматра извршење умишљајног кривичног дела од стране лица које је раније осуђивано за умишљајно кривично дело. Видимо да је дефинисање првенствено извршено на степену кривице учиниоца кривичног дела, што значи да је потребно постојање умишљаја. Основна подела поврата је на општи поврат и нарочито опасан поврат. Под опасним повратом се сматра да је лице умишљајно извршило кривично дело и да се осуђује на казну затвора, а потребно је да је то лице било два пута осуђено на казну затвора за умишљајно дело. Други случај јесте да је лице умишљајно извршило тешко кривично дело ако је раније такође било осуђено за умишљајно извршено тешко кривично дело.

С обзиром на наведено, очигледно је да Кривични законик Руске Федерације⁶⁶ врши категоризацију кривичних дела на кривична дела мале тежине, кривична дела средње тежине и нарочито тешка кривична дела. Трајање казне за поврат, према закону, не може бити мање од половине максималног трајања најтеже врсте казне предвиђене за извршење кривичног дела.

Што се тиче *италијанског кривичног права*, оно у појму поврата прави разлику између поврата у кривичноправном смислу и поврата који је основ за проглашење лица као професионалног делинквента, делинквента из навике или по тенденцији. Италијанско кривично право разликује три врсте поврата: општи, посебни и вишеструки.

Општи поврат је дефинисан истоветно као и у нашем законодавству, али је интересантно напоменути да је правно дејство општег поврата да се казна за ново кривично дело увећава за једну шестину у односу на казну која је предвиђена у кривичном законнику за то дело.

За постојање посебног поврата потребно је испуњење више законом предвиђених услова: да је извршено истоветно или истородно кривично дело, да је извршено у року од пет година од раније осуде, те да је новоизвршено дело извршено после издржане казне, за време издржавања казне за раније дело или за време док је осуђени избегавао

⁶⁵ Видети шире: Лечић, Б.: Кривичноправни и криминолошки аспект поврата, *op. cit.*

⁶⁶ Кривични законик Руске Федерације, 1. јануар 1997, званични текст, превод Предраг Стаменковић, Београд, 1998.

извршење казне. Правна последица посебног поврата такође утиче на висину изречене казне, и то тако што може довести до увећања казне за једну половину од предвиђене казне за новоизвршено кривично дело.

Вишеструки поврат, према италијанском Кривичном закону, подразумева извршење више истородних или разнородних кривичних дела. Уколико су у питању разнородна кривична дела казна се може увећати од једне трећине до једне половине, а у случају истородних кривичних дела казна се може увећати преко једне половине до две трећине иначе предвиђене казне за то кривично дело.⁶⁷ Из изнетог можемо закључити да италијанско кривично законодавство предвиђа строже кажњавање повратника, поготово ако су у питању истородна кривична дела. Предвиђена је и обавеза суда за поштравањем казне уколико је у питању повратник. Приликом одмеравања казне поврат представља факултативну отежавајућу околност.

Савремено *француско кривично законодавство* је у основи базирано на два чувена законодавна прописа из времена Француске буржоаске револуције: Кривичног закона Француске буржоаске револуције из 1791. године и Наполеоновог закона из 1810, ревидираног 1830. године. Појам поврата у француском законодавству је најшире постављен, и то као генерални, привидни и временски неодређен. На поврат не утиче тежина и врста кривичног дела, већ само чињеница да је исто лице поново извршило кривично дело, без обзира на то да ли је казна за претходно дело издржана, опроштена или ублажена. Интересантно је да француска кривичноправна теорија сматра да извршење кривичног дела након опроштене или ублажене казне представља „знак веће покварености, јер опрост или ублажавање, за које се рецидивист показао недостојним, треба да стимулишу права других“.⁶⁸

Немачко кривично законодавство је такође базирано на француском Кривичном закону и Наполеоновом закону, јер су та два законодавна акта били полазиште многих немачких кривичних законика. У свим законима поврат је третиран као општи основ за строже кажњавање. Према Кривичном законнику Немачке из 1975. године, под повратником се сматрало лице које је најмање два пута осуђивано за умишљајно извршено дело, које је издржало казну затвора од најмање три месеца, па поново извршило умишљајно дело за које је изречена казна затвора преко шест месеци, под условом да се за учиниоца кривичног дела може рећи да претходне осуде нису имале никаквог позитивног утицаја на његову личност. Интересантно је напоменути да тај

⁶⁷ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 62.

⁶⁸ Vidal, G., Magnol, J.: *Cours de droit criminel et de science pénitentiaire*, VIII ed., Paris, 1935, стр. 438.

закон није сматрао повратником лице које изврши ново кривично дело за које је као најтежа казна предвиђена казна затвора до годину дана. Законодавац је предвидео да се раније учињено кривично дело неће узимати у обзир приликом одмеравања казне ако је од његовог извршења до новоизвршеног кривичног дела протекло више од пет година.⁶⁹ Према тренутно важећем Кривичном закону Немачке, институт поврата не постоји, а законодавац не наводи прецизно олакшавајуће и отежавајуће околности приликом одмеравања казне.

Мађарско кривично законодавство полази од схватања да су повратници особе које кроз делинквентно понашање испољавају своје негативне особине личности. Поновно извршење кривичног дела од стране лица које је већ било осуђено за раније учињено кривично дело указује на то да изречена кривична санкција није имала никакав позитиван утицај на личност учиниоца, јер је он поново извршио кривично дело. Теорија мађарског кривичног права познаје две врсте поврата: општи и специјални поврат. Зависно од врсте поврата предвиђене су и кривичне санкције које се примењују према повратницима. Општи поврат суд цени као отежавајућу околност приликом одмеравања казне, док је специјални поврат квалификован облик основног кривичног дела. Повратником се сматра „лице које је пре него што је извршило кривично дело било осуђено на казну затвора за исто кривично дело учињено са умишљајем, уколико није протекло пет година од дана издржане или застареле казне и до дана када је извршено ново кривично дело“.⁷⁰

Битно је још споменути како је поврат регулисан у кривичном праву *Аустрије*. На бази истраживања⁷¹ те друштвено неприхватљиве појаве, Институт за правну и кривичну социологију из Беча вршио је многа научна и криминолошка истраживања рецидивизма као све присутније појаве. На бази тих истраживања дошло се до неких врло интересантних закључака који ће бити искоришћени за превенцију и сузбијање рецидивизма. Резултати су послужили за размишљања о усклађивању судске казнене политике. Тим истраживањима дошло се до закључка да понашање грађана у складу са законом, као и социјална интеграција, не зависе од реакције доживљене казне, па у

⁶⁹ Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 65.

⁷⁰ Вермеш, М.: *Поврат у мађарском кривичном праву*, Проблеми поврата, XVIII међународни конгрес криминолога, Београд, 1971. Видети шире: Лечић, Б.: *Кривичноправни и криминолошки аспект поврата*, *op. cit.*

⁷¹ Пилграм, А.: *Прва аустријска статистика о рецидивизму – средства за процену регионалне казнене политике*, Институт за право и криминологију, Беч, 1991, стр. 577–585. Према: Лечић, Б.: *Кривичноправни и криминолошки аспект поврата*, *op. cit.*, стр. 86–88.

први план треба ставити избегавање несразмерне репресије у односу на учињено кривично дело.

2. Поврат у законодавствима држава бивше СФРЈ

За разлику од већине законодавстава која су поврат и строже кажњавање повратника познавала доста пре, то не можемо рећи и за наше кривично законодавство. Прве корене о строжем кажњавању рецидивиста налазимо тек у хрватском кривичном праву у првој половини 13. века. Из тог периода потиче *Винодолски закон* (1280) који регулише материју кривичног права и на једном месту се наводи да ће бити изречена смртна казна, спаљивањем на ломачи, за извршење кривичног дела у поврату. Велики утицај на законодавство тадашње Хрватске имао је *Кодекс Каролина*, који смо раније споменули. Кривични законик Марије Терезије из 1768, који је следио одредбе баварског Кривичног законика, веома је значајан за институт поврата зато што је прихваћена концепција баварског законика и поврат третиран као општи основ за поштравање казне. Управо из тог законика институт поврата је инкорпориран првенствено у хрватски Кривични законик, па потом и у кривична права наших народа.⁷² Тако схваћен поврат се одржао и даље – преко Кривичног законика Јосифа II из 1787. године и аустријског Кривичног законика из 1803. године, који се од 1852. године проширује на територију целе Хрватске и важио је све до доношења југословенског Кривичног законика из 1929. године.

У Србији се све до доношења *Душановог законика* 1349. године не налазе трагови о повратницима. Тек у том законнику, који се сматра најзначајнијим спомеником српског права, наилазимо на поуздане одредбе о поврату као поштравајуће околности код неких имовинских кривичних дела. Тако се, према *Душановом законнику*, за учиниоце кривичних дела крађе или разбојништва који су поновили дела то узима као отежавајућа околност, при чему је за разбојнике била предвиђена смртна казна вешањем стрмоглаво.⁷³ Можемо закључити да је поврат у *Душановом законнику* сматран као отежавајућа околност, и то само специјални поврат јер регулише кажњавање за кривична дела крађе и разбојништва. Након турског освајања српске државе за целокупни наш правни систем наступа мрачан период вишевековне турске владавине.

⁷² Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, *op. cit.*, стр. 37.

⁷³ *Ibid.*

Тек доношењем Криминалног законика за Књажевство Србију, 1860. године, Србија добија јединствен кривични законик. Тај законик је био у основи ослоњен на француски *Penal Code* из 1810. године, тако да можемо рећи да је видљив утицај француског и немачког законодавства тадашњег периода. Тим законом поврат по први пут у историји нашег кривичног законодавства постаје општи правни институт, који приликом одмеравања казне постаје отежавајућа околност.

Што се тиче простора бивше СФРЈ, с обзиром на то да су све садашње државе настале из некада заједничке, може се рећи да је и кривичноправна материја мање-више и дан-данас слична, узимајући у обзир да све те земље, историјски посматрано, вуку корене из јединственог законодавства тадашње државе. Тако је и појам поврата на прилично сличан начин прихваћен у законодавствима свих тих држава, негде са мањим, негде са већим одступањима. У овом делу рада, у кратким цртама, биће обрађена кривична законодавства у погледу појма поврата у Словенији, Хрватској, Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине, Републици Македонији, Црној Гори и Републици Србији.

*Kazenski zakonik Slovenije*⁷⁴ из 2008. године садржи одредбе о поврату у члану 59, под називом Општа правила за одмеравање казни. Словеначки законик поврат спомиње приликом одмеравања казне тако што прецизира да ће суд размотрити да ли су у питању иста или разнородна кривична дела, да ли су у питању исти мотиви извршења дела и колико је времена протекло од претходне осуде.

*Македонски Кривични законик*⁷⁵ поврат регулише скоро идентично као и словеначки, у члану 39, став 4. Према том члану, суд ће приликом одмеравања казне за кривично дело учињено у поврату посебно ценити да ли је поновно извршено дело истородно или разнородно од претходно учињеног кривичног дела, побуде из којих су дела учињена и колико је времена прошло од правноснажне осуде, односно издржане или застареле казне.

*Казнени закон Републике Хрватске*⁷⁶ у самим законским одредбама, за разлику од осталих законодавстава, не помиње поврат, али ће, према општим правилима за одмеравање казне, суд при избору врсте и мере казне, полазећи од степена кривице и сврхе кажњавања, оценити све околности које утичу на то да казна по врсти и мери буде лакша или тежа (олакшавајуће и отежавајуће околности), а посебно јачину

⁷⁴ *Uradni list Republike Slovenije*, бр. 55/08.

⁷⁵ Кривични законик РМ, *Службени весник на РМ*, 37/96.

⁷⁶ *Narodne novine RH*, 125/11, 144/12.

угрожавања или повреде заштићеног добра, побуде из којих је кривично дело почињено, степен повреде учиниочевих дужности, начин извршења и скривљене учинке кривичног дела, претходни учиниочев живот, његове личне и имовинске прилике, те његово понашање након учињеног кривичног дела, однос према жртви и труд да надокнади штету.

*Кривични закон Босне и Херцеговине*⁷⁷ у члану 48 и *Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине*⁷⁸ у члану 49 третирају ово питање на потпуно идентичан начин у оквиру општих правила за одмеравање казне. Према наведеним члановима, кад суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело учињено у поврату посебно ће узети у обзир да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, јесу ли оба дела учињена из истих побуда и колико је времена протекло од раније осуде или од издржане или опроштене казне.

Према *Кривичном закону Републике Српске*⁷⁹ не прави се разлика између обичног и вишеструког поврата, код којих се предвиђа строже кажњавање само у случају вишеструког поврата. Законски услов да се поврат сматра отежавајућом околношћу (члан 37) јесте да суд мора ценити посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене. Чињенице отежавајућих околности суд цени када одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.⁸⁰

*Кривични законик Црне Горе*⁸¹ у члану 55 скоро идентично регулише поврат као и *Кривични законик Републике Србије*. При одмеравању казне учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне, или ослобођења од казне, по протеклу рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, суд може ту околност узети као отежавајућу, ценећи при томе посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела

⁷⁷ *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 3/03.

⁷⁸ *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10.

⁷⁹ *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12.

⁸⁰ Бошкових, Мило, Скакавац, З.: *Кривично право*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2013, стр. 165.

⁸¹ *Службени лист Црне Горе*, бр. 70/2003, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011.

учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.

*Кривични законик Републике Србије*⁸² ову материју третира у члану 54, у оквиру општих правила о одмеравању казне, и члану 55, где посебно дефинише поврат.

Према члану 54, суд ће учиниоцу кривичног дела одмерити казну у границама које су законом прописане за то дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу на то да казна буде мања или већа (олакшавајуће и отежавајуће околности), а нарочито: степен кривице, побуде из којих је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.

Сам појам поврата регулисан је чланом 55 на следећи начин: „Кад суд одмерава казну учиниоцу за кривично дело које је учинио после издржане, опроштене или застареле казне, или ослобођења од казне, по протеклу рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, може ту околност узети као отежавајућу, ценећи при томе посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање раније условне осуде или од изречене судске опомене.“

⁸² *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/05.

V

ТИПОЛОГИЈА РЕЦИДИВИСТА (ПОВРАТНИКА)

1. Кривичноправна типологија повратника

Као што је већ речено, у кривичноправном смислу поврат подразумева поновно вршење кривичних дела од стране лица које је већ било осуђено за неко кривично дело. Повратништво је кривичноправни појам који се различито дефинише у правној литератури, али најчешће као кривично дело које делинквент поново изврши.⁸³ Битни елементи поврата су: ранија осуда, поновно извршење кривичног дела, идентичност побуда за ново дело и временски период између ранијег и новог дела. Кривичноправна теорија у типологији поврата полази од природе кривичних дела, временског интервала између извршених кривичних дела и броја извршених кривичних дела. У кривичноправном смислу разликујемо општи и специјални поврат. Под општим повратом подразумева се поновно извршење кривичног дела, након издржане казне, од стране истог лица, док се под специјалним повратом подразумева извршење истог или истородног кривичног дела, такође од стране истог лица.

Подразумева се, наравно, да специјални поврат представља тежу врсту поврата јер код понављања истих или истородних кривичних дела извршилац показује склоност, тј. специјалност ка вршењу одређених кривичних дела.

⁸³ Бошковић, Мило: *Криминологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2012, стр. 246.

2. Криминолошка и пенолошка типологија рецидивиста

Криминолошко схватање рецидивизма подразумева извршење новог кривичног дела, без обзира на то да ли је било осуђиваности за претходно кривично дело. Дакле, битно је да једно лице изврши више од једног кривичног дела исте или различите врсте. Велики значај криминологије у класификацији рецидивиста је управо у њеном приступу рецидивизму и криминолошкој оријентацији с мултидисциплинарним приступом у изучавају овог проблема. Она се, поред законских услова за постојање рецидивизма, посебно оријентише на испитивање личности рецидивиста, криминогених ситуација, изучавању превенције рецидивизма и низом других фактора који уопште доводе до ове друштвено негативне појаве.

Кроз развој криминолошке мисли срећу се различити приступи у типологији рецидивиста.

Платон је злочинца третирао као особу која делује под утицајем страсти, мотива користољубља, из незнања, извитоперених сексуалних побуда и психичког нереда. Према њему, таква личност има посебну телесну конституцију, што је резултат биолошке дегенерације. Због свега тога Платон је сматрао да у друштву постоје непоправљиви кривци, тј. рођени злочинци, за које је, по њему, једини лек била смртна казна. По његовом мишљењу, злочинци могу бити поправљиви и непоправљиви. Слична схватања о злочинцима имао је и Аристотел, који је сматрао да је злочинац особа која врши кривично дело јер је покварена или има специфичне злочиначке склоности и навике. Он је злочинце сматрао непријатељима друштва, које је дужно да их лечи или да их се ослободи. Као што се види, Платон и Аристотел су јасно учавали категорију непоправљивих злочинаца (рецидивиста), али су сматрали да их друштво на одређен начин мора да елиминише, при чему су једино решење видели у смртној казни.⁸⁴

Оснивач антрополошке школе Чезаре Ломброзо прави једну од најважнијих типологија злочинаца пре 20. века, на:

- 1) рођене злочинце;
- 2) злочинце из страсти;
- 3) злочинце из навике;
- 4) случајне злочинце; и

⁸⁴ Видети шире у: Бошковић, Мило: *Криминологија, op. cit.*, стр. 37–38.

5) душевно болесне злочинце.

Ломброзова теорија о рођеном злочинцу била је предмет озбиљне полемике у криминолошкој мисли тога времена, да би она на крају била и потпуно одбачена као ненаучна. Томе су посебно допринели енглески лекар Чарлс Горинг, а затим и многи други, као што су Габријел Тарде, Ничефоро, Хотон и Ланге.

Представник италијанске позитивистичке школе Енрико Фери злочинце дели у две основне групе:

- 1) оне код којих доминирају унутрашњи фактори; и
- 2) оне код којих преовлађују социјални фактори.

Енрико Фери прихвата Ломброзову класификацију злочинаца, али са мало другачијим редоследом, и сматра да постоје следећи типови злочинаца:

- 1) душевно болесни кривци, међу које спадају душевно болесна, поремећена и психопатска лица;
- 2) рођени кривци, код којих је неизбежна криминална склоност последица наследних особина формираних генерацијама;
- 3) кривци из навике, као подврста рођених криваца, који су рано почели са криминалом и под утицајем прилика, посебно некажњавања, остали хронични криминалци;
- 4) кривци из страсти, сангвиничне, нервозне и осетљиве особе, које злочин чине под утицајем јаких емоција; и
- 5) случајни кривци, лакомислене и морално неосетљиве особе.⁸⁵

Рафаеле Гарофало, други представник италијанске позитивистичке школе, прави следећу класификацију преступника:

- 1) типични злочинци;
- 2) плаховити преступници, убице;
- 3) насилници, преступници лишени самилости и крадљивци лишени осећања честитости;
- 4) похотљивци.

⁸⁵ Бошковић, Мило, *Криминологија, op. cit.*, стр. 50.

Гарофало је посебно указивао на типичне злочинце, или убице са предумишљајем, за које је сматрао да су особе без морала и за које је, по њему, смртна казна једино адекватно решење јер се ради о непоправљивим злочинцима.

Капели, под утицајем многобројних криминогених фактора, разликује утицај: психолошких фактора, органских фактора или друштвених фактора на криминалитет рецидивиста.

Такође, Жоржа Писа класификује три врсте рецидивиста:

- 1) нормални, који теже специјализацији у криминалитету;
- 2) ненормални-активни са психопатолошким карактеристикама и емоционално индиферентни; и
- 3) ненормални-пасивни који чине кривична дела када имају неке тешкоће.

Из наведеног можемо закључити да кроз историјски развој криминолошке мисли у погледу типологије рецидивиста наилазимо на доста различитих класификација, при чему није постојао универзални критеријум за разликовање рецидивиста.

Као резултат синтезе великог броја класификација рецидивиста, можемо направити следећу типологију рецидивиста:⁸⁶

- 1) професионални, у које спадају вишеструки и специјализовани рецидивисти у вршењу кривичних дела;
- 2) полупрофесионални, вишеструки извршиоци који нису довољно специјализовани;
- 3) ситуациони рецидивисти, који коришћењем одређене тренутне ситуације понављају кривична дела; и
- 4) остали рецидивисти, који се не могу сврстати ни у једну претходно изнету поделу.

У укупном повратништву рецидивизам малолетника посматра се као посебно актуелна појава, јер се тај део популације налази у процесу сазревања и стварања навика криминалног понашања. Малолетни повратници се у више од две трећине случајева јављају у кривичним делима против имовине.

Типологија малолетних делинквената рецидивиста могућа је, како са кривичноправног аспекта, узимајући у обзир објективни критеријум, тако и према

⁸⁶ Милосављевић, М.: *Између неслобода*, Београд, 1975; видети шире у: Милорад Рајић: *Рецидивизам малолетних делинквената*, магистарска теза, Правни факултет, Крагујевац, 2002, стр. 66–68.

криминолошким критеријумима с обзиром на врсте деликата у којима се најчешће појављују, као и по критеријумима склоности.

У криминолошком смислу најбитнија је склоност или садржина психичких стања делинквената, и у том смислу рецидивисти се деле на:

- 1) делинквенте из навике;
- 2) професионалне делинквенте; и
- 3) делинквенте по тенденцији.⁸⁷

Према криминолошком схватању, *делинквенти из навике* су рецидивисти антисоцијалне природе код којих се постепеним понављањем преступничког понашања ствара криминална навика. Они се криминалу одају још од ране младости, користе сваку погодну прилику да изврше кривична дела, психопатске су природе, социјално неприлагођени, просечне или интелигенције испод просека, емоционалне нестабилности, ниског прага фрустрационе толеранције и ниског образовања. Код делинквената из навике, можемо рећи да доминирају егзогени фактори на вршење кривичних дела.

Делинквенти по тенденцији, или делинквенти из страсти, су особе чије је криминално понашање више узроковано субјективним карактеристикама личности него социјалним факторима. Утицај ендогених фактора на вршење кривичних дела је доста изражен код делинквената по тенденцији и најчешће се уз кривичну санкцију – казну – изричу и мере безбедности.

У криминолошком смислу рецидивистима се сматрају и *професионални делинквенти*, извршиоци кривичних дела који су по неким особинама слични делинквентима из навике, али и с посебностима рационалне криминалне оријентације, тј. вршења кривичних дела као професије, занимања, извора прихода и мотивом користољубља, која код делинквената из навике није увек изражена.⁸⁸ За ту групу делинквената је карактеристично да су у питању типичне антисоцијалне личности, склоне алкохолу, циничне и грамзиве, па је и поступак ресоцијализације знатно тежи.

Поред наведених, у литератури су присутне још неке типологије рецидивиста, при чему се користе различити критеријуми. Тако постоји подела на асоцијалне и антисоцијалне рецидивисте према степену друштвене опасности; професионалне и мешовите према специјализацији; са нормалном и субнормалном интелигенцијом

⁸⁷ Бошковић, Мило: *Криминологија, оп. cit.*, стр. 249.

⁸⁸ Бошковић, Мило: *Криминологија, оп. cit.*, стр. 249.

према интелигенцији; повратнике активног и пасивног стања према карактеру и слично. Пинател разликује три категорије рецидивиста: професионални делинквенти, криминалци с белим оковратником, лакши делинквенти и мешовити тип.⁸⁹

Пенолошки приступ рецидивизму подразумева поновно долажење лица у неку од установа за извршење кривичних санкција због дела које је учинило након претходно издржане казне. То значи да је повратник лице које је већ боравило у установи за извршење кривичних санкција, издржало казну и поново долази због извршеног новог кривичног дела. Пенолошка класификација повратника полази од тога да се, имајући у виду личност делинквента, према њему примени најадекватнији индивидуални третман док се налази у установи институционалног карактера, јер је то управо и циљ те класификације. Према томе, најшире речено, постоје две врсте класификације делинквената у пенолошком смислу: интерна и екстерна класификација. Екстерна класификација се врши у односу на пол, године живота, здравствено стање, врсту изречене кривичне санкције, док се интерна класификација повратника врши унутар установа за извршење кривичних санкција. Међутим, неспорно је да су и интерна и екстерна класификација међусобно повезане и служе истом циљу – управо да се применом адекватног третмана постигне успешна ресоцијализација.

⁸⁹ Милутиновић, М.: *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 196.

VI

РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

1. Појам и типологија малолетних учинилаца кривичних дела

Најстарији период у развоју кривичне одговорности малолетника претходио је настанку првих школа кривичног права. Битна карактеристика тог периода је регулисање кривичне одговорности малолетника на исти начин као и за пунолетна лица. Тај период обухвата цео стари и средњи век и траје све до Француске буржоаске револуције. Све до појаве школа кривичног права није се посебно водило рачуна о положају малолетника. Позитивистичка и социолошка школа имале су велики утицај на промене у кривичноправном сагледавању старосних граница малолетства.⁹⁰

У нашем кривичном законодавству, Законом о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године у посебну главу су издвојене одредбе о кажњавању малолетника који изврше кривична дела.⁹¹ У Републици Србији је тек 1. јанура 2006. године конституисано малолетничко кривично право. Као што је раније наведено, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица представља значајан пропис који обухвата целокупну материју малолетничког кривичног права, како материјални и процесни део тако и извршни део.

⁹⁰ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, оп. cit.*, стр. 221.

⁹¹ Јовашевић, Д.: *Малолетничко кривично право, оп. cit.*, стр. 13.

Према наведеном закону, кривичне одредбе се не могу применити на лице које у време извршења кривичног дела није навршило четрнаест година живота, у кривичноправном смислу то лице се назива дете и оно је кривично неодговорно. Кривични законик РС кривично дело дефинише као оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено. Из те законске дефиниције кривичног дела извлачимо основне елементе, и то радњу, одређеност у закону, противправност и скривљеност. Скривљеност или кривица представља једини субјективни елемент јер ако нема кривице на страни учиниоца кривичног дела нема ни самог дела. Оно што је интересантно у малолетничком кривичном праву је управо то да је појам кривице неспојив са појмом детета, управо због специфичног узраста и још недовољне психичке развијености.

Развој међународноправне заштите дечјих права представља глобални концепт у коме се утврђују посебна права детета, као саставни део универзалних људских права. Међународни документи о правима деце, исто као и документи који се баве основним људским правима, донети пре краја шездесетих година, стављају акценат на одређене облике друштвене заштите породице и деце, и у том смислу се ради о социјалним правима која се сматрају првом генерацијом права детета. Друга генерација права детета, тек осамдесетих година прошлог века, садржи одредбе о правима и слободама које припадају одраслима у правном поретку, а прилагођена су потребама детета.⁹² *Конвенција о правима детета* усвојена је на заседању Генералне скупштине УН 20. новембра 1989. године и сматра се једним од шест главних међународних уговора из домена људских права.

Кривични законик РС каже: „Малолетник који је извршио противправно дело у закону одређено као кривично дело.“⁹³ Под малолетником се у нашем законодавству сматра лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест година а није навршило осамнаест година живота. У оквиру те опште одреднице наше законодавство прави разлику између:

- 1) млађег малолетника – лице које је навршило четрнаест а није навршило шеснаест година;
- 2) старијег малолетника – лице које је навршило шеснаест година а није навршило осамнаест година живота.

⁹² Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 177.

⁹³ Јовашевић, Д.: *Малолетничко кривично право, op. cit.*, стр. 14.

Такође, наше законодавство познаје и категорију млађег пунолетног лица, под којом се подразумева лице са навршених осамнаест а није напунило двадесет једну годину живота.

2. Карактеристике личности малолетних рецидивиста

Појам личности подразумева индивидуална обележја понашања, односно различите манифестације деловања мотивисаног унутрашњим и спољним снагама. Развој личности представља динамички однос биолошких снага и утицаја средине.⁹⁴ Нормални психолошки развој личности понекад са собом носи одређене проблеме и осцилације. Међутим, када су те измене понашања везане за квалитет и интензитет говори се о порећајима у адолесценцији. У психијатријском и психолошком смислу малолетништво одговара периоду адолесценције, која обухвата период од 12. до 26. године живота. Поремећаји нормалног развоја личности настају због сметњи на путу формирања и сазревања личности. Под поремећајем личности подразумевају се поремећаји образаца понашања и начина на који се личност експонира у спољном свету.⁹⁵ Кривичноправни аспект огледа се у малолетничкој делинквенцији. Истраживања криминалитета малолетника и обележја њихових личности показују јасне биолошке, психолошке и социокултурне разлике малолетника од пунолетних лица. Сведоци смо пораста малолетничког криминалитета. На криминалитет малолетника утичу бројни психолошки и социоекономски фактори. Тај део популације, због честе незрелости или недозрелости на емоционалном и социјалном плану, склон је подложности и утицајима разних соционегативних појава као што су алкохол, дрога и др.⁹⁶

Истраживања типологије делинквената и стварање класификација система представља сложен проблем, коме треба прилазити на основу суптилних анализа. Тај систем није довољно развијен, иако је његова примена посебно значајна у процесу терапеутског третирања и лечења рецидивиста.⁹⁷

Рецидивизам малолетника, схваћен у кривичноправном и криминолошком смислу, данас је у порасту, а такође и криминалитет малолетника удружених у групе или банде.

⁹⁴ Хајдуковић, Ч.: *Преступничко понашање младих*, *op. cit.*, стр. 113.

⁹⁵ Хајдуковић, Ч.: *Преступничко понашање младих*, *op. cit.*, стр. 113.

⁹⁶ Ђирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, Студентски културни центар, Ниш, 2009, стр. 110.

⁹⁷ Милутиновић, М.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 232.

Значај изучавања рецидивизма са криминолошког становишта јесте у указивању на повећану друштвену опасност рецидивизма, која се огледа у његовој постојаности, потенцијалној опасности, повезаности са другим девијантним понашањем. Рецидивисти не представљају хомогену групу, већ се разликују по психолошким, социјалним и другима карактеристикама, тако да је врло тешко извршити одређену класификацију и посматрати рецидивисте по одређеним типовима.

Према досадашњим истраживањима, узроци рецидивизма учинилаца кривичних дела су бројни и веома хетерогени. Набројаћемо неке, можда најважније:

- 1) лоши материјални услови живота (сиромаштво, беда, незапосленост);
- 2) неповољна породична средина (непотпуна породица или лоши породични односи);
- 3) недовољно и непотпуно образовање, те незапосленост (низак степен образовања, без занимања и запослења);
- 4) примена неодговарајућег третмана приликом извршења казне у институцији;
- 5) дејство затворске заједнице у погледу утицаја „криминалне заразе“ и претераног прилагођавања на затворске услове живота;
- 6) неповољно прихватање од стране друштвене средине после изласка из установе и недовољна постпенална помоћ;
- 7) делинквенција у малолетству (најзаступљенија узрасна категорија међу повратницима је између 25. и 29. године живота и, према неким истраживањима, њихова „криминална каријера“ почела је још у малолетству).⁹⁸

Што се тиче узрока рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела, наводимо неколико, по нашем мишљењу, најважнијих фактора:

- 1) узроци везани за породицу (без родитеља или непотпуна породица; лоши односи између родитеља и у породици; родитељи [један или оба] склони делинквентном понашању; појаве алкохолизма, наркоманије и других социопатолошких појава у породици; физичко малтретирање и други облици породичног насиља);
- 2) узроци економске природе (незапосленост родитеља, нерешена стамбена питања, немаштина, непоседовање имовине и др.);
- 3) узроци везани за личност малолетних лица (низак ниво васпитања и образовања, интелигенција испод просека; лоше или никакве радне навике; девијантно понашање од раног детињства [наркоманија, скитничење, просјачење,

⁹⁸ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 219.

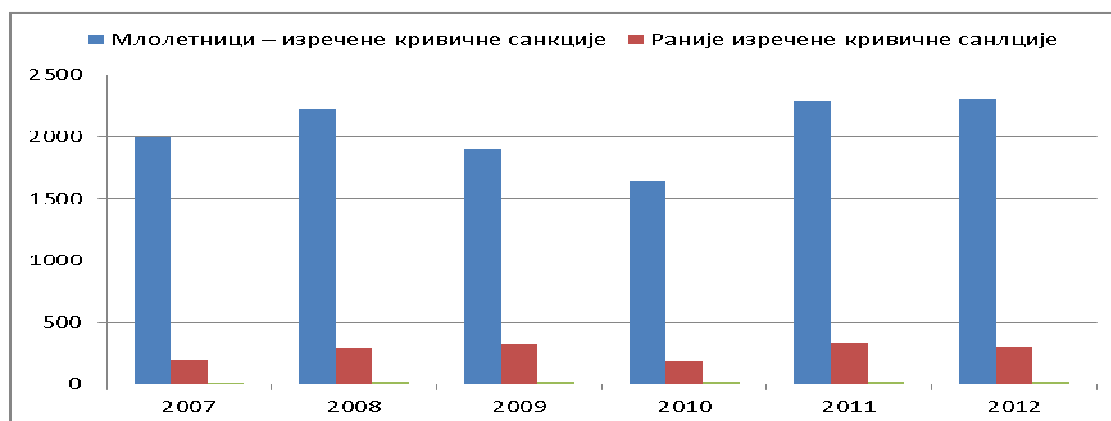
алкоголизам, бежање од куће, напуштање школе, свађе, туче и друга недолична понашања)];

- 4) узроци везани за социјалну средину (лоша социјална ситуација и окружење, пораст вршњачког насиља, одбаченост у социјалној средини, пораст делинквентног понашања међу вршњацима [алкоголизам, наркоманија, ситне крађе насилничко понашање и др.]);

У наредној табели сагледаћемо статистичке показатеље рецидивизма малолетника у Републици Србији за период 2007–2012.

Табела 1. Малолетници и раније изречене кривичне санкције (2007–2012)⁹⁹

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Малолетници – изречене кривичне санкције	1.996	2.229	1.902	1.640	2.290	2.302
Раније изречене кривичне санкције	200	293	322	186	330	304
%	10,0	13,1	16,9	11,3	14,4	13,2

Графикон 1. Малолетници и раније изречене кривичне санкције

На основу података из табеле 1 може се закључити да је број малолетника рецидивиста у порасту и да се креће у распону од 10,0% (2007) до чак 16,9% (2009). Највеће процентуално учешће малолетника рецидивиста у вршењу кривичних дела у

⁹⁹ Стевановић, И., Банић, М., Марковић, Љ. и други: *Корак ка предузимању одговорности*, Центар за права детета, Београд, 2012, стр. 81.

посматраном периоду забележено је 2009. године (16,9%), а најмање 2007. године (10,0%).

Иако су ово званични статистички подаци о малолетничком рецидивизму, стручњаци упозоравају да је у питању „статистичка варка“, јер је у стварности тај број знатно већи. Процењује се да се рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела креће између 80% и 85%, што је знатно више од стопе поврата пунолетних учинилаца кривичних дела, која износи 65%. Те два броја, која се тичу малолетних и пунолетних повратника извршилаца кривичних дела, слични су и у другим европским земљама, тако да Србија у том погледу уопште не одступа. Поставља се питање због чега се званична статистика тако драстично разликује од стварне ситуације. Одговор на то питање је сасвим једноставан. Званична статистика као повратништво третира само оно кривично дело, и малолетника, које се први пут десило у време кад је малолетник имао између 14 и 18. година. Дакле, уопште се не третирају понашања малолетника пре 14. године живота, што доводи до великих разлика. Осим тога, уколико такав малолетник убрзо понови кривично дело као пунолетно лице, он се више не третира као малолетни повратник, што ствара привид малог броја повратника међу малолетним учиниоцима.

Сличне податке о рецидивизму малолетника изнели су крајем јануара 2012. године и представници Хелсиншког одбора за људска права. Они су навели да се у Србији око две трећине малолетника после одслужења казне поново враћа криминалу. Чак је изнет и податак да у већим градовима, попут Београда и Новог Сада, чак 100 малолетних делинквената су повратници. По том мишљењу, држава је незаинтересована да реши тај проблем.¹⁰⁰

У Министарству правде и државне службе – Управи за извршење кривичних санкција наводе да се у просеку 65 до 70 одсто свих осуђених врати криминалу по изласку из затвора. Такође, истичу да је ВПД Крушевац „последња брана“ пре него што малолетници уђу у свет одраслих као криминалци.

Сем психолошких фактора, који у склопу особина личности могу да утичу на понављање вршења кривичних дела, у литератури и истраживањима се наводи да је међу рецидивистима велики број психопата или социопата. С обзиром на особине личности са психопатском (социопатском) структуром, као што су импулсивност и експлозивност, насилност, раздражљивост, антисоцијалност у афективној области,

¹⁰⁰ Хелсиншки одбор за људска права у Србији: Праћење реформе затворског система у Србији – стање људских права – Установе за извршење кривичних санкција према малолетницима, Београд, 2002.

безосећајност, егоизам и поводљивост у морално-етичкој области; узбудљивост, колебљивост, несталност, емоционална незрелост, емоционална хладноћа, изопачена сексуалност, сугестибилност, немогућност адаптације на постојеће животне прилике и услове, недостатак чврсто постављеног животног циља и сл., произилази да код њих могу постојати предиспозиције ка криминалном понашању. Свакако да се све наведене особине личности не могу посматрати изоловано и одвојено од деловања осталих фактора на понављање криминалног понашања.

У великом броју случајева малолетничке делинквенције утврђено је да исти малолетни извршилац поново врши кривична дела, при чему је повећана друштвена опасност јер повратништво открива трајнију неприлагођеност учинилаца кривичних дела друштвеној средини и њеним нормама.

Повратници у криминалу су углавном психопатски структуриране личности, често безосећајне, егоцентричне, емотивно лабилне и поводљиве, са изразито негативним односом према раду и одсуством радних навика. Особе у криминалном поврату врло су проблематичан део сваке делинквентне популације.

Оно што посебно забрињава последњих година на нашим просторима јесте пораст вршњачког насиља у категорији малолетних лица. Дакле, агресивност и импулсивност малолетних лица је све присутнија. Последица таквог понашања је све већи број убистава, тешких телесних повреда и других насилних деликата. Насиље је експлодирало у последњих двадесетак година, а најчешће се манифестује кроз навијачке обрачуне, туче на улици, у дискотекама, школским двориштима и сл. Догађај који је недавно забринуо јавност у Србији, а потврђује све наведене констатације о порасту насиља код малолетника и њиховом повратничком криминалном понашању, јесте случај из Новог Сада крајем 2013. године, кад су четворица малолетника претукла једног наставника у парку поред железничке станице. Након што су идентификовани и приведени, констатовано је да су до сада на територији Новог Сада извршили 11 разбојништава и 28 тешких крађа.

Сва досадашња истраживања указују на то да малолетни рецидивисти велики број кривичних дела врше у стању алкохолисаности или под утицајем дроге. Према свежем истраживању Специјалне болнице „Вита“ из Новог Сада, више од 80% младих до 17 година пробало је алкохол и редовно га конзумира током излазака викендом. Истраживање је рађено на основу анализе 300 зависника и показује пораст броја младих алкохоличара, чему доприноси и благонаклон став друштва према алкохолу. У закључцима те студије наводи се да је већина зависника пробала алкохол у својој

породици, као и да се у пракси не поштује закон којим се забрањује продаја алкохола малолетним лицима.

Истраживањем је такође утврђено и да просечан наркоман у Србији има 30 година, да је неожењен и незапослен, као и да се све касније одлучује да потражи стручну помоћ, што борбу са зависношћу чини неизвеснијом и тежом. Као посебан проблем су издвојени такозвани невидљиви пацијенти. То су младе особе које злоупотребљавају психоактивне супстанце сврстане у „лаке дроге“ (марихуана, спид, екстази) и које не траже стручну помоћ, пошто себе и не сматрају зависницима.¹⁰¹

Забрињава чињеница да се у последње време малолетници појављују и као дилери дроге. Тако је у Нишу (почетак новембра 2013. године) у близини вртића отривена група малолетних дилера дроге, од којих најмлађи има 14 година. Они су продавали марихуану за старијег дилера дроге који их је вешто користио, рачунајући да ће они бити теже уочени и откривени. Да је дрога присутна у школама, и да је чак и основци користе, потврдило је и недавно истраживање Дома здравља у Нишу. Тим истраживањем било је обухваћено 3.500 ученика основних и средњих школа. У анонимној анкети, њих 133 је признало да су конзумирали марихуану, 30 екстази, 20 хероин, а чак 23 кокаин. Посебно је забрињавајућа чињеница да је петина анкетираних „осмака“ навела да њихови вршњаци лако ступају у контакт са дилерима дроге. Поред тога, за откривене малолетне дилере у Нишу утврђено је да су већ вршили разна кривична дела и прекршаје (крађе, туче и друго).¹⁰²

¹⁰¹ Део тог истраживања објавио је дневни лист *Информер* 22. новембра 2013.

¹⁰² *Блиц*, 22. новембар 2013.

VII

КРИМИНОЛОШКИ АСПЕКТИ РЕЦИДИВИЗМА КОД МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

1. Феноменологија рецидивизма

1.1. Карактеристике малолетничке делинквенције

Појам „малолетничка делинквенција“ у данашњем времену обухвата широк спектар различитих друштвено неприхватљивих понашања од стране малолетних лица, од асоцијалних, антисоцијалних, па све до делинквентних облика понашања. Стога се у домаћој литератури приступило диференцијацији појма „малолетничка делинквенција“ на два схватања, а то су шире и уже схватање тог појма.

Као што је већ речено, малолетничка делинквенција је карактеристика свих земаља у целом свету. Представља велики проблем, како на регионалном тако и на глобалном нивоу. Као најчешћи разлози за пораст малолетничке делинквенције наводе се економски, друштвени и културни фактори у свакој земљи, при чему се посебно истиче све већа појава насиља, конзумирање наркотика, немаштина.

Малолетничка делинквенција има веома битну, не само правну, него и социјалну димензију, и подразумева девијантна понашања младих одређеног узраста, којима се крше, како легалне норме и одговарајући прописи одређених установа и заједница тако и моралне норме друштвених средина. Такво понашање је у супротности с нормама

друштва у коме појединац живи. То је противдруштвени облик понашања, сложена социјално-патолошка појава, врло деликатан, не само криминолошки, правни, економски, социолошки, него, једнако тако, озбиљан породични, педагошки, медицински и тежак општедруштвени проблем. То је сигурно један од најуочљивијих сегмената и најтежих облика поремећаја у понашању младих. Делинквентне активности могу бити усмерене против имовине, против живота и тела, личности и личне слободе, те других друштвених вредности.

Појава малолетничке делинквенције, како у свету тако и код нас, бележи динамику раста која је условљена дезорганизацијом породице и другим неповољним социјалним последицама економске кризе и транзиције, које отежавају и успоравају социјални развој друштва и нормалан процес социјализације малолетника у породици и заједници. Многе статистике и научне анализе подржавају хипотезу да се малолетничка делинквенција, као део укупног криминалитета, повећава током одређених друштвених промена и социјалних криза. Историјски гледано, друштва која су доживела рапидне друштвене и економске промене имала су искуства у повећању малолетничке делинквенције и криминалитета, као и друге проблеме повезане с тим променама.

Малолетнички криминалитет испољава одређене карактеристике, и то:

- у сталном је порасту;
- у порасту је и рецидивизам малолетних делинквената;
- јавља се у новим, тежим и сложенијим облицима;
- све више га карактерише насиље, агресивност, свирепост, грубост, бахатост, бескрупулозност;
- групно вршење кривичних дела је све присутније;
- све чешће се јавља у организованим облицима;
- последице малолетничког криминалитета су све теже (повећан број убистава, разбојништава и др.).

1.2. Распрострањеност појаве и структура кривичних дела малолетних учинилаца

Малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена у укупном криминалитету у већини земаља у свету. Статистички подаци о обиму и динамици криминалитета показују да је малолетничка делинквенција у току последње деценије 20. века била из године у годину у наглom и сталном порасту, који је у неким земљама

ишао испред пораста других облика криминалитета. Обим малолетничке делинквенције у већини земаља креће се између 15% и 20%, а у неким земљама он досеже и до 45% укупног криминалитета, што је у великој диспропорцији са заступљеношћу те старосне категорије у општој популацији. Ови подаци се односе углавном на малолетне делинквенте мушког пола јер је заступљеност малолетница у делинквенцији знатно мања, слично заступљености пунолетних женских лица у укупном криминалитету.¹⁰³

Тек с развојем криминологије као самосталне науке крајем 19. века, чији је циљ објашњење и сузбијање криминалитета кроз његове феноменолошке и етиолошке карактеристике, јављају се разне теорије које својим учењем теже да „открију“ узроке криминалитета. Због тога је потребно наставити са даљим истраживањима рецидивизма како би се увидело који од тих фактора има доминантан утицај на ову друштвено негативну појаву, у циљу изградње ефикаснијих мера превенције.

На основу укратко изнетих кривичноправних одређења, а посебно криминолошких поставки и дилема, важно је размотрити феноменолошке и етиолошке показатеље рецидивизма.

Ради сагледавања проблематике малолетничке делинквенције у Републици Србији, тј. малолетних учинилаца кривичних дела, послужили смо се подацима Републичког завода за статистику, који објављује податке о криминалитету малолетних учинилаца кривичних дела.¹⁰⁴ Приказани подаци односе се на статистичко истраживање које је спроведено током 2012. године.¹⁰⁵

У статистичким истраживањима о малолетним учиниоцима кривичних дела обухваћени су малолетни учиниоци кривичних дела – лица која су у време извршења кривичног дела имала навршених 14, а нису напунила 18 година, према којима поступак по кривичној пријави није покренут или је припремни поступак обустављен, као и према онима чији је кривични поступак пред већем правноснажно завршен.

Пријављеним малолетним лицем сматра се малолетник за кога поступак по кривичној пријави није покренут (пријава одбачена), за кога је припремни поступак обустављен или је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне или васпитне мере.

¹⁰³ Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија, оп. cit.*, стр. 219.

¹⁰⁴ Републички завод за статистику – *Билтен* бр. 547, *оп. cit.*

¹⁰⁵ Видети шире у: Скакавац, Т.: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена, оп. cit.*, 2012.

Табела 2. Пријављена малолетна лица, према кривичном делу (2006–2012)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Република Србија	3.041	3.434	4.085	3.497	3.747	4.323	3.913
Кривична дела							
Против живота и тела	436	432	592	461	482	582	451
Против слобода и права човека и грађанина	24	16	45	46	74	82	81
Против полне слободе	54	65	70	47	67	48	44
Против имовине	1.931	2.198	2.471	2.015	2.142	2.450	2.238
Против привреде	19	27	18	39	14	18	18
Против здравља људи	114	109	116	104	175	181	156
Против безбедности јавног саобраћаја	151	200	241	207	153	162	125
Против јавног реда и мира	115	195	313	366	416	511	528
Остала кривична дела	197	192	219	212	224	289	272

У табели 2 видљиво је да се број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду, статистички гледано, кретао у распону од 3.041 (2006) до 4.323 кривична дела (2011).

Највећи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2011. године (4.323), што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, који се може тумачити одређеним, пре свега социјалним и економским приликама. У том смислу може се посматрати и 2008. година, када је забележено 4.085 кривичних дела.

Најмањи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2006. године (3.041), што је за скоро 28% мање него 2011, а затим 2007. године (3.434), што је за 18,5% мање него 2011. године. У осталим годинама статистика углавном показује стагнацију броја пријављених малолетних учинилаца, али ипак са тенденцијом ка повећању.

Посматрајући структуру броја пријављених малолетних учинилаца према врстама кривичних дела уочљиво је да је највећи број њих евидентиран за кривична дела против имовине. У свим посматраним годинама проценат пријављених за кривична дела против имовине прелази 57% у односу на сва друга кривична дела. Процент броја пријављених малолетних учинилаца за имовинска, у односу на остала кривична дела је углавном у стагнацији и креће се од 57,16% (2010), када је био најмањи, до 64% (2007).

Следе кривична дела против живота и тела, код којих се број малолетних учинилаца креће од 11,52% (2012), до 14,49% (2008), и кривична дела против јавног реда и мира, где је проценат броја пријављених између 3,78% (2006) и 13,49% (2012), када је био и највећи. Интересантно је да је у посматраном периоду, код тих кривичних дела, проценат броја пријављених био у сталном порасту.

Према томе, основна констатација јесте да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, при чему су најзаступљеније тешке крађе и крађе. У структури кривичних дела против живота и тела најзаступљеније кривично дело је лака телесна повреда, а код кривичних дела против јавног реда и мира највише је евидентираних учинилаца за кривично дело насилничког понашања.

1.3. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу појединих кривичних дела

Интересантно је навести да је структура извршених кривичних дела веома слична у дужем временском периоду. Тако, на пример, ради илустрације можемо навести податке о малолетничком криминалитету на подручју тадашње НР Србије (са Аутономном покрајином Косовом и Метохијом) за период 1953–1956. из монографије *Васпитно-поправни дом Крушевац – 60 година постојања и рада / 1947–2007*, која је издата за 60-годишњицу постојања те значајне установе. У њој је записано: „Малолетници у највећем броју случајева врше кривична дела против друштвене и приватне својине, а затим кривична дела против живота и тела.“¹⁰⁶

У дужем временском периоду, а можда и одувек, на подручју наше земље малолетна лица (млађи и старији малолетници) најчешће врше кривична дела против имовине, док се на другом месту налазе кривична дела против живота и тела.

У поменутој монографији се констатује: Малолетници у највећем броју случајева врше кривична дела против друштвене и приватне својине: у 1955. години, њих је, од свих кривичних дела према оптужењу 74,7%, док се у 1956. години проценат пење на преко 76%. Карактеристично је, с обзиром на период који се посматра, да су кривична дела крађе вршена одузимањем ствари мање вредности (обично: намирнице, слаткиши, спортски реквизити), мада су евидентирани и тешке крађе (проваљивање задружних и предузетних продавница, узимање новца и робе веће вредности). Скоро да је била редовна појава да се за вршење крађа удружују у групе (старији и млађи малолетници с

¹⁰⁶ *Васпитно-поправни дом Крушевац – 60 година постојања и рада / 1947–2007*, Графопринт, Горњи Милановац, 2007, стр. 26–27.

пунолетним лицима, или с децом млађом од 14 година). Као разлог за вршење крађа малолетници су најчешће наводили недостатак материјалних средстава за задовољење својих жеља. Узроци њиховог понашања и скретања у криминал леже у васпитној запуштености, до које обично долази код оних малолетника који потичу из дефицијентних породица (растављени или разведени родитељи, поремећене брачне заједнице) или малолетника који су васпитно угрожени услед тога што је родитељ алкохоличар или беспосличар, или мајка живи неморално, те сам амбијент угрожава њихов правилан развој. Поред тога, констатује се да има и малолетника којима родитељи нису посвећивали довољно пажње (запосленост, друге обавезе) и то у критичном периоду њиховог развоја, занемарујући васпитање, те су деца падала под утицај улице, рђавих примера из лоших филмова, рђаве литературе, лоших примера старијих, жеља за лаким животом, што је, такође, у корелацији са подесношћу начина васпитања у доба пубертета. Закључно, недовољан рад на превентиви и на сузбијању наведених негативних појава код малолетника у самом почетку од стране друштвене заједнице и непружање помоћи породици и самом малолетнику доводи до тога да се он формира као млади делинквент. На крају се наводи још неколико запажања: углавном се ради о млађим малолетницима који су незапослени, без школе и заната. Ако су ученици, слабог су учења и владања и представљају проблем и за школу и за породицу. Највећи број малолетника – извршилаца кривичних дела потиче из већих градова – индустријских центара: Београд, Ниш, Нови Сад, Светозарево (садашња Јагодина).¹⁰⁷

Структура кривичних дела малолетних учинилаца сагледана је у овом раду кроз табелу пријављених малолетних лица (табела 2), према кривичном делу, за период 2006–2012.

У даљем делу рада осврнућемо се на неке карактеристике рецидивизма малолетних лица у вршењу појединих карактеристичних кривичних дела из групације имовинских деликата, кривичних дела против живота и тела, кривичних дела против полне слободе и кривичних дела против здравља људи.

¹⁰⁷ *Васпитно-поправни дом Крушевац – 60 година постојања и рада / 1947–2007, op. cit., стр. 26–28.*

1.3.1. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу имовинских деликата

Ако се анализира структура извршених кривичних дела на подручју Републике Србије, за период 2006–2012, онда такође можемо констатовати да малолетна лица најчешће врше кривична дела против имовине.

Табела 3. Кривична дела против имовине (2006–2012)

Кривична дела	2006.		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	број	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
Укупно	3.041		3.434		4.085		3.497		3.747		4.323		3.913	
Против имовине	1.931	63,5	2.198	64,0	2.471	60,5	2.015	57,6	2.142	57,2	2.450	56,7	2.238	57,2

Као што се из наведене табеле види, број поднетих кривичних пријава за кривична дела против имовине, у односу на укупан број поднетих кривичних пријава, у наведеном периоду, креће се од 57,2% (2010. и 2012), до 60,5% 2008. године. Дакле, број поднетих кривичних пријава за кривична дела против имовине, у посматраном периоду, бележи тенденцију стагнације. Највише кривичних пријава против малолетника за ову врсту криминалитета поднето је 2008. године, 2.471 или 60,5% у односу на укупан број пријава, иако те године није забележено највише кривичних дела од стране малолетника.

Највише кривичних пријава поднето је за тешке крађе, крађе, уништење и оштећење туђе ствари и разбојништва. Ако анализирамо само последњу годину (2012), а слична је ситуација и у осталим годинама, највише кривичних пријава против малолетника поднето је због тешке крађе, 1.073 или 47,9%, а затим због крађе, 490 или 21,8%. Дакле, крађе и тешке крађе у 2012. години чине 69,8% имовинског криминалитета. Што се тиче осталих кривичних дела имовинског криминалитета, треба рећи да је против малолетника поднето и 165 (7,37%) кривичних пријава због кривичног дела разбојништва, 176 или 7,86% због уништења или оштећења туђе ствари, 148 или 6,61% због ситне крађе, утаје или преваре, 100 или 4,46% због неовлашћеног коришћења туђег возила. Остала кривична дела имовинског криминалитета су занемарљива (видети прилог 2 на крају рада).¹⁰⁸

¹⁰⁸ Републички завод за статистику – *Билтен* бр. 547, *op. cit.*

Забрињава чињеница да малолетни учиниоци годишње изврше релативно велики број кривичних дела разбојништва. Само током 2012. године против малолетника је поднето 165 кривичних пријава због тог кривичног дела, што говори о повећању насиља код малолетника. Та кривична дела најчешће врше над запосленим особљем у мењачницама, киосцима, самопослугама, продавницама, а у већини случајева жрве тих разбојника су младе девојке. Као средство извршења најчешће користе ножеве, пластичне пиштоље (играчке), а понекад и право оружје. Пажљиво бирају објекте напада, углавном у вечерњим часовима, и то на местима која су неосветљена и где је слабија фреквенција грађана. Поред тога, користе и лоше временске прилике (киша, снег, јака магла и др.).

Одређен број тих кривичних дела, а пре свега крађе, тешке крађе и разбојништва, малолетници врло често врше под утицајем алкохола или наркотичних средстава, а често и због тога да би набавили дрогу. Предмет напада код крађа и тешких крађа најчешће су киосци, продавнице, станови, викендице, аутомобили и слично. Украдена роба се одмах продаје за мале паре и на тај начин се обезбеђује новац за куповину дроге или за улагање у кладионицама или другим играма на срећу. Поред тога, предмет крађе често су и намирнице, техничка роба и слично. Кривична дела имовинског криминалитета малолетници најчешће врше у групи (2–5) са другим малолетницима, децом или млађим пунолетним лицима, а ређе са одраслим учиниоцима кривичних дела.

Значајно је напоменути да кривична дела крађа и тешких крађа често врше и деца (до 14 година старости), али су она кривично неодговорна и због тога о тим кривичним делима не постоје прецизни подаци, па такви подаци нису предмет истраживања у овој дисертацији.

1.3.2. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против живота и тела

Статистички подаци показују да малолетна лица најчешће врше кривична дела против имовине, а затим кривична дела против живота и тела. У наредној табели приказан је број поднетих кривичних пријава против малолетника (млађи и старији малолетници) у Републици Србији због извршених кривичних дела против живота и тела за период 2006–2012.

Табела 4. Кривична дела против живота и тела (2006–2012)

Кривична дела	2006.		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	3.041		3.434		4.085		3.497		3.747		4.323		3.913	
Против живота и тела	436	14,3	432	12,6	592	14,5	461	13,1	482	12,8	582	13,5	451	11,5

Као што се из наведене табеле види, број поднетих кривичних пријава против малолетника за кривична дела против живота и тела, у односу на укупан број поднетих кривичних пријава, у наведеном периоду, креће се од 11,5% (2012), до 14,5% 2008. године. Дакле, број извршених кривичних дела против живота и тела, у посматраном периоду, бележи тенденцију стагнације.

Што се тиче кривичних дела против живота и тела, малолетници најчешће врше кривична дела лаких и тешких телесних повреда. Током 2012. године против малолетника су поднете 254 (56,3%), кривичне пријаве због тешке телесне повреде, а 148 или 32,8% због лаке телесне повреде. Према томе, лаке и тешке телесне повреде чине 89,1% криминалитета из групе кривичних дела против живота и тела. Ако се томе дода и чињеница да су у истој години против малолетника поднете и четири кривичне пријаве због убиства и две због тешког убиства, то додатно потврђује наведену констатацију о израженом насилничком криминалитету малолетника. Остала кривична дела из ове групе су занемарљива (прилог 2).

Насилнички криминалитет је посебно изражен код старијих малолетника, а кривична дела се најчешће врше у групи са другим малолетницима, али и са одраслим лицима у скупинама навијача, када долази до масовних туча у којима се врло често користе ножеви, бејзбол палице, бодежи, боксери, шрафцигери и друга приручна средства, погодна за наношење лаких и тешких телесних повреда, па и убиства. Туче, у којима долази до вршења ових кривичних дела, најчешће се дешавају на стадионима, на улици, у дискотекама, па чак и у школским двориштима. Малолетници су последњих година склони масовним тучама, које заказују преко друштвених мрежа, за шта припремају разна оруђа, па и оружје, а последице у виду телесних повреда су редован епilog таквих догађаја. Извршиоци ових кривичних дела су најчешће под утицајем алкохола и других наркотичних средстава. О озбиљним размерама насилничког криминалитета малолетника говори и чињеница да су само у 2012.

години, у Републици Србији, малолетници извршили шест убистава, а слична је ситуација и у последњих десетак година (прилог 2).

1.3.3. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против полне слободе

Табела 5. Кривична дела против полне слободе (2006–2012)

Кривична дела	2006.		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	3.041		3.434		4.085		3.497		3.747		4.323		3.913	
Против полне слободе	54	1,77	65	1,65	70	1,71	47	1,34	67	1,79	48	1,11	44	1,12

Као што се из наведене табеле види, број поднетих кривичних пријава против малолетника за кривична дела против полне слободе, у односу на укупан број поднетих кривичних пријава, у наведеном периоду, креће се од 1,11% (2011), до 1,79% 2010. године. Из табеле је такође видљиво да су кривична дела против полне слободе у посматраном периоду у стагнацији. Ако се посматра структура поднетих кривичних пријава за кривична дела из ове групе у 2012. години, уочљиво је да су најзаступљеније недозвољене полне радње (23 или 52,2%), а затим силовање (11 или 25%) и обљубе са дететом (8 или 18%). Малолетници су у 2012. години извршили 11 силовања, што је забрињавајући податак (прилог 2).

1.3.4. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу кривичних дела против здравља људи

Табела 6. Кривична дела против здравља људи (2006–2012)

Кривична дела	2006.		2007.		2008.		2009.		2010.		2011.		2012.	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	3.041		3.434		4.085		3.497		3.747		4.323		3.913	
Против здравља људи	114	3,75	109	3,17	116	2,83	104	2,97	175	4,67	181	4,18	156	3,98

Као што се из наведене табеле види, број поднетих кривичних пријава против малолетника за кривична дела против здравља људи, у односу на укупан број поднетих

кривичних пријава, у наведеном периоду, креће се од 2,83% (2008), до 4,67% 2010. године. Из табеле је такође видљиво да су кривична дела против здравља људи у посматраном периоду у стагнацији. Највише кривичних пријава против малолетника за ова кривична дела поднето је 2010. и 2011. године.

Ако се посматра структура поднетих кривичних пријава за кривична дела из ове групе у 2012. години, уочљиво је да је најзаступљеније кривично дело неовлашћено држање опојних дрога са 107 кривичних пријава или 68,6%, а затим следи кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога са 42 кривичне пријаве или 26,5% у односу на укупан број пријава за кривична дела из ове групе. Наведени подаци указују на то да малолетници у великом броју учествују у кривичним делима у вези са опојним дрогама. Статистички подаци су слични и у осталим годинама у посматраном периоду (прилог 2).

1.3.5. Малолетно лице – рецидивиста у вршењу осталих кривичних дела

Што се тиче осталих кривичних дела малолетних лица, треба поменути она кривична дела која су често заступљена код тог дела популације. На примеру 2012. године, а слична је ситуација и у осталим годинама у посматраном периоду, посебну пажњу заслужују следећа карактеристична кривична дела (прилог 2):

- против безбедности јавног саобраћаја против малолетника је поднето 125 кривичних пријава, чију суштину чини кривично дело угрожавање јавног саобраћаја (120 или 96%);
- за кривична дела против опште сигурности људи и имовине поднета је 51 кривична пријава против тог дела популације;
- против малолетника је поднето 528 кривичних пријава за кривична дела против јавног реда и мира, при чему доминира кривично дело насилничко понашање (415 или 76,5%);
- насиље у породици (60 или 82%) је најдоминантније кривично дело из групе кривичних дела против брака и породице;
- за кривична дела против правног саобраћаја поднето је 48 кривичних пријава против малолетника итд.

Остала кривична дела су мање заступљена код малолетничке популације (прилог 2).

2. Етиологија рецидивизма

Још од времена Платона и Аристотела расправљано је о узроцима који доводе до чињења злочина пресудних за делинквентно понашање. Неки аутори су говорили о пресудном утицају „болесне душе“ (Платон), док су други већи значај придавали утицају друштвеног уређења, односно богатства и сиромаштва (Аристотел). Још у средњем веку криминал се почео посматрати са друштвеног аспекта, и о њему се говорило као о последици лошег друштвеног уређења. У првој половини 19. века почела су научна проучавања криминалитета, а у 20. веку је дошло до праве поплаве научних објашњења и схватања узрока криминалитета. Према једном схватању, покушаји етиолошког објашњења криминалитета могу се сврстати у пет основних праваца учења:¹⁰⁹

- 1) антрополошко учење;
- 2) биолошко учење;
- 3) психопатолошко учење;
- 4) психолошко учење; и
- 5) социолошко учење.

Ово етиолошко објашњење криминалитета је спорно јер се антрополошко учење може подвести под биолошко учење, а психопатолошко учење се може подвести под психолошко учење.

Не постоји општеприхваћена шема узрока делинквенције деце и младих. Према другом, ужем схватању, етиолошки фактори криминалитета сагледавају се кроз три основне групе теорија:

- 1) биолошке;
- 2) психолошке; и
- 3) социолошке.

2.1. Биолошке теорије

Биолошке теорије у криминологији чине научни правци који схватања о органском свету и Дарвиново учење о еволуцији врста аналогично примењују на друштвене односе и појаве. Реч је о теоријама које своју заснованост темеље на мишљењима да су

¹⁰⁹ Крстић, О.: *Малољетничка делинквенција, op. cit.*, стр. 112.

биолошке предиспозиције основни криминогени фактори. Ту се посебно убрајају чиниоци биосоматских процеса, као што су: урођене, наслеђене, органске, физиолошке и друге биолошке функције које условљавају делинквентно понашање појединих лица.¹¹⁰

Значајније биолошке теорије су:

- 1) френолошка теорија;
- 2) теорија наслеђа;
- 3) биконституционална теорија и теорија склоности;
- 4) хромозомска теорија;
- 5) ендокринолошка теорија; и
- 6) расна теорија.

1) *Френолошке теорије* су претеча криминолошких схватања у биолошким теоријама конституционалне оријентације. Најзначајнији представници те теорије су бечки лекар *Гал* и шведски теолог *Лаватер*, који су крајем 19. и почетком 20. века посебно изучавали лобању човека (облик и обим главе), указујући при томе на повезаност делинквентних склоности и моралних особина личности с конституцијом лобање. На основу одређених специфичних сегмената, које су они уочавали на човековој лобањи, Гал и Лаватер су сматрали да се са сигурношћу може предвидети будуће човеково понашање. Они су чак тврдили да је глава делинквента крушкастог облика, за разлику од неделинквентне особе, што су такође доводили у везу са криминалним предиспозицијама. Интересантно је да је та теорија једно време била сасвим призната у свету, да би коначно била оспорена почетком двадесетог века.

2) *Теорије наслеђа* везане су за оне представнике у криминологији који делинквентно понашање појединца везују за његово порекло. Најпознатији представник тих схватања свакако је чувени Чезаре Ломброзо, чији „рођени злочинац“ води порекло од „дегенерисане породице код чијих се чланова јављају случајеви лудила, глувоће, сифилиса, епилепсије и алкохолизма“.

Генетско наслеђе је за криминологију најбитније, а испољава се у одређеним биолошким карактеристикама које се односе на хромозоме, гене и дезоксирибонуклеинску киселину – ДНК. Досадашња научна криминолошка истраживања у вези са генетским наслеђем указивала су на извесну поузданост код случајева ментално ретардираних

¹¹⁰ Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2013, стр. 47.

лица, односно присуства хромозомске аберације предака и потомака. Генетичка учења су указала на тзв. *атавистички тип делинквента*. Иако се данас указује на значај теорије наслеђа, она је у савременим условима прилично оспорена, мада је у другој половини 19. века третирана као сасвим прихватљива.

Већина криминолошких истраживања из ове области везана је за изучавање тзв. криминалних породица¹¹¹ и близанаца у покушају да докажу да је делинквентно понашање урођена и наследна појава. Теорија наслеђа је проверавана кроз тзв. *адоптивне студије*, посматрањем понашања деце дате на усвајање, односно разлика у утицају средине и биолошких чинилаца. Наиме, у тим студијама је закључено да, уколико су оба усвојена детета од истих родитеља, чија је биографија криминална, такође делинквентне оријентације и у новој средини, постоји основаност теорије о биолошком криминалном наслеђу. Неке студије у Европи такође су иницирале тезе да је криминална биографија оца солидна основа да такву има и потомство, нарочито ако су и биолошки родитељи и адаптивни субјекти извршиоци кривичног дела.¹¹² Истраживања близанаца и адоптивне студије о „подударности“ бавиле су се питањем колика је вероватноћа да ће појединац (једнојајчани близанац) имати исте или сличне карактеристике (интелигенцију, криминално понашање) као његов биолошки сродник. На тај начин је теоријски представљена идеја да постоји одређена генетска предодређеност или детерминизам према криминалитету. Том теоријом се желело

¹¹¹ Истраживања (К. Christiansen, S. Mednick и J. Volavk) су претежно коришћена за објашњења утицаја генетичких фактора код тзв. криминалних породица и за доказе да је криминална активност једнојајчаних близанаца, због генетске сличности, у већој мери подударна него код двоћелијских близанаца или других крвних сродника. Та схватања су послужила за закључке о оправданости биолошких теорија криминалитета и увођење мера стерилизације, као криминалне превенције код сексуалних делинквената. Видети у: Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 47.

¹¹² Адоптивне студије проучавале су децу чији су родитељи криминалци, а коју су усвојили родитељи који немају криминалну биографију. Студија коју је спровео Schulsinger 1972. године показује да је само 3,9% такве деце развило криминалне тенденције. То је поређено са контролном групом деце (усвојена деца чији биолошки родитељи нису криминалци), од којих је 1,4% развило криминално понашање. Мала разлика није битна, јер се радило о узорку од 57 испитаника, па је због тога разлика занемарљива. Стowe је 1974. године утврдио да је на узорку од 52 усвојена детета затвореница седам бар једном осуђивано, у поређењу са једним дететом у контролној групи. Студија Mednick-а и других, која је спроведена 1987. године, узела је у обзир осуђујуће пресуде суда у једној малој европској земљи, и пронађено је 14.000 осуђених усвојеника. Затим су истраживани потенцијални кривични досјеји њихових биолошких родитеља и усвојилаца. Велики број усвојеника је за биолошке родитеље имао криминалце (нарочито је била исказана веза између очева и синова). Није било сличности између кривичних дела која су почињена између родитеља и деце. Такође је уочено да постоји смањење криминалног понашања уколико су социјални услови бољи (противно генетском објашњењу).

указати на јак генетски утицај, нарочито када је реч о кривичним делима против имовине и уколико су у питању особе са нижом интелигенцијом.¹¹³

У оквиру социолошких приступа у тзв. *теорији социјалног наслеђа* објашњава се да старије генерације преносе у наслеђе своје особине на млађе. Тако родитељи своје проблеме из младости преносе на потомство, што се одражава на биопсихички развој и понашање деце.

3) *Биоконституционална теорија* је првенствено везана за *Ломбровову* антрополошку школу. Његов тзв. *конституционални тип злочинца, рођени злочинац*, је научно сасвим оспорен, али су поједина његова учења оставила дубок траг у криминологији, јер су послужила као основа за даље изучавање и истраживање човека и његовог понашања. Ломбровова теорија се показала неодрживом, па ју је и он сам накнадно модификовао. Рушењу Ломбровове теорије о рођеном злочинцу посебно је допринео енглески лекар *Charles Goring* који је, упоређујући хиљаде осуђеника и војника једне касарне, закључио да не постоје никакве битне разлике између тих група људи.¹¹⁴

Према тим теоретичарима, личност злочинца, поред конституционалних карактеристика, одређују и одређена психолошка својства. На то су посебно указивали *Grasberger, Exner, Neureiter, Delmos, Blondel, Di Tulio* и други. Они су указивали на каузалну везу између физичког – анатомског изгледа и моралних особина човека.

Тако *Hoton*, на пример, истиче да су „*биолошке инфериорности примарни узрок злочина*“. Према његовом мишљењу, физичке и менталне особине човека су повезане, јер су физичке особине индиције менталитета и диспозиције човека. *Човек склон криминалу је личност ниже биолошке припадности*. Високи и мршави предиспонирани су за убиства и пљачке; високи и тешки за преваре и фалсификовања; мали за крађе и провале, ниски и тешки за нападе на човека и сексуалне злочине.¹¹⁵

Према представницима *теорија биоконституционалне склоности*, урођене склоности за делинквентно понашање стичу се наслеђем гена и наслеђем посебног конституционалног типа. Таква схватања заступали су *Zelig, Laignel-Lavastine, Stanciu* и други.

¹¹³ Постоје процене о подударности од 77% између једнојајчаних близанаца (чак и када живе одвојено) и 20% за усвојенике и њихове биолошке родитеље (при чему су биолошки родитељи криминалци, а усвојитељи некриминалци).

¹¹⁴ Gado, M.: *Criminal Mind*, Criminal Psychology, Bad to The Born, http://www.trutv.com/library/crime/criminal_mind/psychology/crime_motivation/4.html; посећено 25. априла 2013.

¹¹⁵ Hoton, E.: *The American Criminal*, Harvard University Press, 1936.

4) *Хромозомска теорија* је везана за учења да поремећаји у језгру ћелије (хромозомима) садрже гене и носиоци су наследних особина, а производе друштвено абнормално понашање. Тако је теорија о „*хромозому убици*“ оживела Ломброзову теорију и изазвала расправе медицинских и криминолошких стручњака.¹¹⁶

Истраживањем, спроведеним на осуђеницима, констатовано је да се међу извршиоцима кривичних дела мушког пола знатно чешће јављају ХУУ комбинације хромозома него у нормалној популацији. То је довело до тврдње да је вишак хромозома У у вези са криминалним понашањем, нарочито насилним.¹¹⁷ Тако се развио и посебан биолошки правац који указује на везу између гена и делинквенције, према којој енормни вишак хромозома У ствара посебан конституционални тип личности склоних криминалу.¹¹⁸ Тако се комбинације хромозома ХУУ код мушкараца и ХХУ код жена сматрају криминогеним. Они подстичу на одређену врсту кривичних дела (сексуални деликти, крађе и убиства), а код жена и на проституцију.

Основне поставке те теорије су следеће: а) један од 1.000 мушкараца је тип хромозомске аберације ХУУ; б) мушкарац ХУУ је више предиспониран криминалном понашању или болници за ментално оштећене особе него мушкарац ХУ; в) мушкарац ХУУ је мање интелигентан него мушкарац ХУ; и г) пошто је више ХУУ мушкараца у затвору него што их је на слободи (у поређењу с мушкарцима ХУ), тај хормонални поремећај је главни кривац за агресивност и насиље таквих особа.¹¹⁹ *Pinatel* у вези с тим сматра да је абнормална хромозомска комбинација чак 50–60 пута већа код делинквентних него код неделинквентних група.¹²⁰

5) *Ендокринолошка теорија* представља биолошку теорију која на бази медицинских истраживања узрочност криминалитета објашњава поремећајима у функционисању ендокриних жлезда (тироидна-штитна, хипофиза, надбубрежне и полне). Поред тога, њени представници указују на то да су ментални поремећаји личности, ниска интелигенција и нагони последице тих поремећаја. Представници те теорије су *N. Pande, M. Schlapp, E. Smith, L. Berman, Podolski* и др., који ендокрини систем узимају за основу узрока делинквенције сматрајући да жлезде са унутрашњим лучењем битно утичу на психофизички развој личности, те да се тим поремећајима могу тумачити сви облици девијантног понашања.

¹¹⁶ Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 25.

¹¹⁷ Jacobs је 1965. године сугерисао да мушкарци са ХУУ имају већи степен агресивности него мушкарци ХУ.

¹¹⁸ Аћимовић, М.: Хромозоми и криминалитет, *ЈРККП*, бр. 1/1972.

¹¹⁹ Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија, op. cit.*, стр. 53.

¹²⁰ Pinatel, J.: *Biologie et responsabilité, Revue de science criminelle et de droit penal*, comp. XXII, 1968.

Тако *Шлан* и *Смит* сматрају да су особе које пате од ендокриних поремећаја типични урођени злочинци. *Подолски* тврди да „што више пада ниво шећера у крви, то је већа тенденција вршењу кривичних дела“.¹²¹ Научна истраживања ипак указују на то да поремећаји ендокриних жлезда утичу на емоционално стање личности, али да је веза с криминогеним понашањем више индиректна него што је непосредна последица.

б) *Расна теорија* почива на тврдњи њених представника да је расно својство сваког од припадника виших и нижих раса урођено и наследно, па и делинквентно понашање везују претежно за одређену расну припадност. Они сматрају да су поједине расе предиспониране за криминално понашање, што настоје да докажу и одређеним статистичким подацима, поређењем криминалитета „белих“, „жутих“, „црних“ и осталих, расни карактер „обојених“. Теорија има основу у ставовима *Ломброза*, *Ашавенбурга*, *Лаванжеа*, *Ничефора*, а посебно *Гарофала*, који указују на то да свака раса поседује збир моралних инстинката „који нису плод расуђивања индивидуума него његов урођени део, једнако као и физички тип расе којој припада“, а „склоност или предиспозиција за злочин мора се нужно преносити наследством попут свих других склоности и предиспозиција“. У тим приступима полазило се од тезе да је „злочин појава у животу народа“. Познато је да је ова теорија кроз историју злоупотребљавана за прогон Јевреја, а њени поборници покушавали су да докажу да је тај народ „расно предиспониран“ за криминална дела фалсификовања исправа, корупционаштво, лажно банкротство и сличне криминалне радње. Таква оријентација је нарочито била изражена у време фашизма у Немачкој и антисемитских покрета у Совјетском Савезу од 1933. до 1945. године.¹²²

2.2. Психолошке теорије

Психолошке особине личности које се најчешће повезују са делинквенцијом су: карактер, темперамент, интелигенција, емоционална стабилност и мотивација. Присталице тих теоријских схватања покушавали су да етиолошке корене криминалитета нађу у одређеним психички индукованим траумама у раном детињству.¹²³ Психолошке теорије у први план објашњења узрока делинквентног понашања истичу психолошке чиниоце. Те теорије доводе криминално понашање у

¹²¹ Цитирано према: Corn, R. R., McCorkle, L. W., *Criminology and psihology*, New York – London, 1964, стр. 205–207.

¹²² Видети у : Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 54.

¹²³ Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право*, *op. cit.*, стр. 50.

везу са психолошким особинама личности. Постоје два приступа. Први приступ указује на везу између неких психичких својстава и делинквентног понашања, док се други приступ бави паралелним испитивањем личности делинквентних и неделинквентних група, у циљу изналажења карактеристика личности делинквената. Интересовање за личност делинквента може се историјски посматрати кроз неколико фаза. У првој фази се у први план ставља специфична криминална личност; у другој фази се истицало да антисоцијалне тежње постоје и код неделинквената, а трећа фаза је заступала схватање да је разлика између делинквената и неделинквената само у степену испољавања. Присталице тих схватања криминално понашање везују за психолошке карактеристике личности и у потпуности занемарују социјалне факторе.¹²⁴

Представници тих теорија сматрају да су узроци оваквих појава у разним психичким својствима и особинама личности. Од психолошких фактора који утичу на понашање најчешће се наводе карактер, темперамент, емоције, односно емоционална нестабилност, мотивација, неразвијеност интелигенције, агресивност, незрелост, комплекси, отпор и неприхватање других, неуротичност, психотичност и сличне тешкоће. У психолошке теорије спадају:

- 1) психоаналитичка схватања;
- 2) фрустрациона теорија;
- 3) бихејвиористичка схватања;
- 4) теорија интелигенције; и
- 5) теорија неприлагођености.

1) *Психоаналитичка схватања* облике девијантности и делинквенције објашњавају психичким стањем личности у сфери несвесног, односно подсвесног, пре свега потиснуте сексуалне силе и импулса. Та учења полазе од тога да све што се одвија у животу и сновима човека настаје из подсвести, односно последица је догађаја у раном детињству, који су у непосредној спреси са развојем сексуалности у најопштијем смислу. Присталице ове теорије у елементима инстинкта, посебно инстинкта смрти, налазе објашњења склоности човека ка деструкцији, агресији и другим облицима насиља.

Психоаналитичари сматрају да је деликт производ, односно последица потиснуте жеље у подсвести, где се сукобљавају прикривени мотиви и жеље, који производе унутрашње сукобе. Они сматрају да нема ничег случајног, нехатног и ненамерног.

¹²⁴ Ћирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, *op. cit.*, стр. 184.

Ради се о томе да је намера само потиснута у подсвести и да је производ многобројних могућих комплекса. Узроци делинквентног понашања тумаче се поремећајима односа функционалних компоненти *Ида*, *Его* и *Суперега*. *Ид* представља несвесни део психичке структуре и чини део нагонског бића личности. Његова психичка енергија, или оно што Фројд назива *либидом*, инстинктивистичка је, тежи за уживањем и задовољавањем првенствено биолошких потреба и мотива. *Его* (*разум*, *свест*) је најактивнији део структуре личности, који се одражава као мишљење, перцепција, меморија, расуђивање. Развија се поступно као резултат развоја нервног система, утицаја социјалне средине и стеченог искуства. *Суперего* (*савест*) је део психичких функција које се односе на моралне захтеве, норме друштва и социјалне мотиве. Он је кључна компонента психичке структуре за разумевање моралног понашања и регулише понашање личности да не изврши или не планира кривично дело, а уколико то ипак учини – строго га кажњава прекорима средине и осећањем кривице. Иако тако изгледа, *Ид*, *Его* и *Суперего* нису строго одвојени један од другог, већ су у узајамном динамичком односу.¹²⁵

Међу психоаналитичарима се још истичу *Александер*, *Стауб*, *Адлер* и *Јунг*. У типологији криминалног понашања *Александер* и *Стауб* разликују замишљени (имагинарни), који се испољава у виду претњи, и ефективни криминалитет, који може бити хронични и акцидентни. *Адлер* при објашњењу појава девијантности придаје посебан значај *комплексу инфериорности*, а *Јунг* *Едиповом комплексу*. Према *Адлеру*, човек је при рођењу „неисписани лист папира“, а шта ће бити у будућности одређује му судбина. Уколико му она ускрати жеље, код њега ће се развити комплекси инфериорности и неуспеха у социјализацији, што је кључ који се одражава у битности својстава индивидуе, од којих нека тендирају егоцентризму, а нека личној незрелости, особинама које се „уопште приписују идеалном типу злочинца“.¹²⁶

2) *Фрустрациона теорија*, међу чијим представницима се истичу *Долард* и *Милер*, криминалне диспозиције човека објашњавају деловањем фрустрационих чинилаца на личност у њеном развоју. Они су том теоријом објашњавали девијантно понашање и људску агресивност сматрајући да, услед фрустрација, код личности долази до разочарања, емоционалних промена и поремећаја у психичким функцијама које се манифестују у деструктивним агresiјама. Такве особе немају осећај кривице и уклањају препреке које им стоје на путу остварења одређеног циља. Један од

¹²⁵ Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 56.

¹²⁶ Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 56.

представника ове теорије, *Хели*, је на такав начин показао да су узрок криминалног понашања човека фрустрације због незадовољених потреба у раној фази детињства.

Представници тих схватања такође сматрају да је појачана агресивност реакција на све што спречава задовољавање мотива, као и да се тежи облици девијантности – делинквенција могу довести у директну везу са узроцима фрустрационих стања, ниским прагом фрустрационе толеранције. Постоје покушаји да се криминалитет нижих слојева објасни и као реакција на социјални статус, као и појаве хулиганства и вандализма.

3) *Бихејвиористичке теорије* делинквенцију тумаче као стечени, научени облик понашања, при чему друштвене факторе третирају као основне узрочнике људске деструкције. Делинквентно понашање објашњава се узроцима стечених навика понашања кроз учење по моделу. Приступ је заснован на *Барцесовој* верзији схватања појма социјалног учења, закону имитације. *Бандуре* сматра да је делинквентно понашање производ тзв. моделовања, тј. опсервационог учења. Према тој теорији, свако понашање, укључујући и криминално, је научено. Учење се стиче посредством разних образаца понашања, кроз породицу, преко медија, учешћем у супкултурним групама. Уколико су такве групе усмерене ка делинквентном понашању, оне ће по моделу социјалног учења имати утицаја и на понашање других особа које до тада нису имале делинквентне предиспозиције.

4) *Теорија интелигенције* делинквентно понашање тумачи као одраз ниске интелигенције и малоумности. Представници ове теорије сматрају да дефицитарност интелигенције доводи до неразумевања и несхватања значаја криминалног понашања, као и несхватања одговорности за одређено девијантно понашање. Теорија интелигенције, која се појављује почетком 20. века, била је утемељена на учењу о наслеђивању менталне инфериорности, тако да су се присталице ове теорије бавиле мерењем интелигенције делинквената, и дошли су до података да је већина преступника тога времена била на нивоу детета између 10 и 12 година. На тестирању малолетних делинквената показују се разлике у степену интелигенције у зависности од врсте извршеног кривичног дела. Тако, на пример, силовања су чешће чинили интелектуално заостали учиниоци.¹²⁷

Бројна криминолошка и психолошка истраживања која су вршена у установама у којима се налазе осуђена лица показала су да је просечна интелигенција осуђеника на

¹²⁷ Ћирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, *op. cit.*, стр. 184.

доњем прагу просечне интелигенције (90–95 IQ). Међутим, то не значи да интелигентна лица не врше кривична дела. Напротив, друштвена опасност кривичних дела извршених од стране високоинтелигентних лица је, по правилу, већа од оних које врше мање интелигентна лица. Међутим, структура извршених кривичних дела је различита. Интелигентна лица врше кривична дела из сфере организованог криминалитета, привредног криминалитета или компјутерског криминалитета, на пример, што није одлика мање интелигентнијих учинилаца кривичних дела. С друге стране, мање интелигентна лица су најчешће опредељена за класични криминалитет, пре свега имовинска кривична дела (крађе, тешке крађе, разбојништва и сл.).

5) *Теорија неприлагођености* узроке делинквентног понашања доводи у везу са немогућношћу појединих лица да се прилагоде друштвеној средини у којој се налазе и живе. Проблеми су, дакле, адаптационе природе због слабог прилагођавања личности реалним друштвеним условима у једној средини. Тако *Пеји* наводи да узроке криминалног понашања треба тражити у прилагођавању индивидуе на њену околину, а *Фројд* истиче да се криминалитет јавља зато што појединци код којих постоје инстинктивне криминалне тенденције не успевају да се прилагоде друштву јер им недостаје васпитање за то.¹²⁸ *Фројд*, али и други психолози истичу значајну констатацију, или претпоставку, да сваки човек има криминалне диспозиције, а оне долазе до изражаја само код појединаца који нису у стању да се прилагоде друштвеним нормама.¹²⁹

2.3. Социолошке теорије

Социолошке теорије, за разлику од биолошких и психолошких теорија, које у први план као узроке криминалног понашања истичу факторе личности, представљају научна схватања која узроке делинквентног понашања сагледавају кроз објашњење утицаја разних друштвених чинилаца.

Дакле, те теорије, уз факторе личности, посебно потенцирају друштвене узроке који утичу на формирање личности, као и утицај личности на друштвене односе, економске, социјалне и друге детерминанте. Међутим, ни те теорије нису имуне од застрањивања при покушају да преко социјалног статуса објасне специфичности

¹²⁸ Фројд, С., *Увод у психоанализу*, Београд, 1961.

¹²⁹ Видети шире у: Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 87.

психичких поремећаја, доводећи их у узрочну везу искључиво са елементима услова и начина живота.

У ове теорије спадају следеће:

- 1) теорије социјалне средине и социјалних проблема;
- 2) теорије социјалног учења;
- 3) културолошке теорије; и
- 4) теорије критичке оријентације.

Теорије социјалне средине и социјалних проблема криминалну оријентацију као индивидуални чин и криминалитет као друштвену појаву виде узрочно везане за микро и макро средину, односно за извесне поремећаје друштвених односа и процеса у друштвеној заједници, односно социјалној средини. У те теорије спадају: *теорија аномије, теорија социјалне интеракције и етикеције, теорија социјалних веза, односно теорија суздржавања и функционализам.*

Теорија аномије има изворно полазиште у једном од *Диркемових* позитивистичких схватања узрочности делинквенције. Француски социолог Диркем је увео концепт аномије још у својој књизи *Подела рада у друштву* (1893). Аномијом је објашњавао нерегуларно стање до којег долази у појединим друштвима, а 1878. године исти термин је употребио и у свом делу *Самоубиство*. Диркем је аномију тумачио као морално нерегуларно стање у коме су норме очекиваног понашања одсутне, недефинисане или нејасно формулисане, дакле – стање одсуства норми у друштву. Такво стање у друштву у коме долази до поремећаја социјалних норми чини норме непоштованим, при чему појединац није у стању да при томе нађе своје место у друштву јер му нису јасна правила по којима треба да се управља. Таква ситуација доводи до незадовољства, конфликтних односа и феномена девијација.

Диркем је установио да су одређени друштвени периоди (нпр. економска депресија) довели до већег степена аномије и већих стопа криминалитета, самоубиства и девијантности, што се може превести на карактеристично стање у новије време за процесе у земљама транзиције. Схватајући аномију као поремећеност регулативних функција друштва, вредности и норми, и њихов значај у поимању појединаца, Диркем верује да се у таквом друштву *губи сила друштвене контроле, јача индивидуализам, развијају појаве безобзирности, похлепе, хаоса и нереди*. То стање он сматра периодом вакуума у схватањима о вредносним системима и оријентацијама, када при новом успостављању система друштвене контроле нужно долази до масовних

појава делинквентног понашања. У вези с тим, он је појаве криминалитета објашњавао слабљењем утицаја друштвених норми и реакција, јер „раније норме и стандарди добијају више карактер преживелости“. Према њему: „Злочин је нужан. Он је фундаментални услов целокупног социјалног живота, а самим тим он је и користан. Криминалитет не само да је присутан у већини друштава једног типа, него је присутан у свим друштвима свих типова. Нема друштва које се не суочава с проблемом криминалности.“¹³⁰

Други значајан представник и оснивач позитивистичког правца ове теорије, Р. Мертон, аномију схвата као друштвено стање, односно као тип друштвене структуре. Аномија и девијантност настају из дисфункције културних циљева и расположивих средстава у неком друштву који тим циљевима служе. Постизање друштвених циљева регулисано је посебним инструментима, а одступање у понашању санкцијама и средствима за које се не може увек рећи да су друштвено прилагођени и подобни.¹³¹

Овај представник теорије аномије указује на то да поштовања друштвених законитости доводе до појединачног и групног одступања од друштвено прихватљивог понашања, које се може испољавати у форми *конформизма*, *иновација*, *ритуализма*, *повлачења* и *побуне*.

По њему, немогућност да се извесни културни циљеви, тежње и интереси остваре легалним средствима код неких људи изазива потребу да се они могу постићи ванинституционалним средствима и методама. У томе он види етиолошке основе девијантности. Мертон сматра да је друштво дефинисало путеве и механизме да се остваре друштвено потребни циљеви посредством рада, школовања и слично, али оно није свима могло да обезбеди и услове да на тај начин остваре дате циљеве. Зато је он установио пет облика индивидуалне и групне реакције – социјалне адаптације у односу на средства и циљеве.

Теорија социјалне интеракције и етикеције заснована је на тези да су друштвени односи односи интеракције девијантних и недевијантних друштвених група, с тим што у том односу према нормама и обрасцима који се сматрају нормалним, а које диктирају доминантне групе, одређене групе одступају својим делинквентним оријентацијама. Девијантно понашање, дакле, није појава сама по себи (девијанти се биолошки и психолошки не разликују од осталих), већ га друштвена реакција одређује таквим. Према присталицама ове теорије (*Е. Лемерт*, *Х. Бекер*, *Е. Гофман*), друштво се дели на

¹³⁰ Видети више у: Бошковић, Мило, *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 43–44.

¹³¹ Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*, Simon & Schuster, The Free Press, New York, 1949.

конформисте, односно на контролну друштвену групу, и девијанте ка којима је усмерена друштвена реакција (превентива и репресија). *Теорија етикеције* указује на то да делинквентно понашање не мора имати групни карактер, пошто је образац делинквентности оно што је друштвено санкционисано.

Теорија социјалних веза или, како се понегде назива, *теорија друштвених спона*, објашњава продруштвено, а не девијантно понашање. Представник тог теоријског приступа, Хирши, 1969. године је установио четири друштвене споне унапређења социјализације човека: *веза* (повезаност), *обавеза* (преданост), *укљученост* (учествовање) и *веровање*. Према њему, што су те споне чвршће мање су могућности делинквентног понашања. Сваки човек је подложен друштвеном и антидруштвеном понашању, а какво ће оно бити зависи од друштвене контроле (реда и закона) а не од моралне норме. Хирши је развио теорију да докаже не зашто човек чини криминална дела, већ зашто одбацује конвенционалне норме. Полазећи од приступа објашњења просоцијалног понашања, односно од основних елемената који подстичу социјализацију и конформизам, он утврђује четири наведене основне заједничке везе. Он претпоставља да сви људи имају услове и могућности да постану извршиоци кривичног дела, те да државна, а не морална контрола обезбеђује ред и закон. Без те контроле свако је у могућности и слободан да се бави криминалитетом. Поред тога, према њему, свако друштво успоставља вредносни систем који делује према сваком појединцу. Морална санкција није довољна за сузбијање криминалитета јер је она код једног броја људи веома слаба, пошто делинквенти одбијају такве вредности и норме.

Према Хиршију, прва упоришна тачка социјализације јесте *веза* и *повезаност*, тј. оданост, која је посебно изражена према породици и школи. Друга је *преданост*, трећа веза је *учешће*, а последња *вера* у смислу поштовања закона, људи и институција који их примењују.

Амерички социолог *В. Реклес* је на сличним принципима покушао да објасни својом *теоријом суздржавања* делинквенцију, као и нормално понашање.

Теорије социјалног учења подразумевају она схватања која узроке делинквентног понашања налазе у имитацији, идентификацији, односно у подражавању модела у друштвеној средини. Ту се убрајају теорија имитације, теорија диференцијалне асоцијације и теорија диференцијалне идентификације.

Теорија имитације прихвата, у суштини, утицај социјалне средине на појаве делинквенције, уводећи и друге елементе. Представник ове теорије, Гарде, одбацујући антрополошка схватања о „рођеном злочинцу“, указује на друштвени карактер

делинквенције, заснивајући своја становишта на основи подражавања – имитације. По њему, делинквенција је облик наученог понашања које се учи и стиче у сарадњи с другима. Извршиоци кривичног дела су особе које уче занат као и сви други, имитирајући узоре још од најраније младости. „Човек убија или не убија због тога што имитира друге.“ Тарде је описао три закона имитације: закон блискога додира; закон имитације супериорних и закон убацивања. Први закон, или начин имитације, дефинише као *моду* у којој се људи у великим градовима опонашају у оној мери у којој међу њима постоји уска веза, и као *навику* у стабилним групама у породици и на селу, где је контакт ређи; други, где *нижи слојеви опонашају више*, а криминалци од виших узора опонашају пијанство, тровање и убиства (дела својствена краљевима); и трећи, где се *један начин и метод извршења кривичних дела замењује другим*.¹³²

Теорија диференцијалне асоцијације узрочност криминалитета налази у узорима преузетим из девијантних, односно делинквентних група. На то је посебно указао амерички социолог Е. Садерланд. Према његовом мишљењу, делинквентно понашање узроковано је узајамним утицајем појединаца и група, оно се стиче по моделу криминалних мотивација, ставова и технике учењем и дружењем с делинквентима. Разликујући индивидуално и групно криминално понашање, Садерланд сматра да се оно стиче – постепено учи у процесу међусобне комуникације, без обзира на то да ли је реч о обрасцима понашања из криминалитета оскудице или криминалитета „белог оковратника“.

Теорија диференцијалне идентификације, према Гласеру, условљена је идентификацијом делинквената са узорима, измишљеним или стварним, и нормама понашања које индивидуа репродукује у делинквентној групи. Идентификацијом се обликује свест и прихватају модели криминалне оријентације. Појединац се упушта у криминално понашање у смислу да се идентификује са стварним или измишљеним особама, са чије тачке гледишта његово криминално понашање делује прихватљиво.

У оквиру *културолошких теорија* настао је посебан приступ – *теорија поткултура и контракултура*, који полази од становишта да и девијантне, као и конформистичке групе, имају своје вредности, оријентације и ставове (обрасци поткултура, супкултура и контракултура), и да их свесно држе за позитивне. Девијантне групе преко идентификације, социјализације и имитације формирају посебну културу примерену вредностима које група афирмише, са хијерархијским устројством, неформалним

¹³² Видети више у: Бошкових, Мило: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 47.

правилима која обавезују чланове на одговарајуће специфично понашање, различито од друштвено вреднованог. Ова теорија је настала на анализи класних услова живота нижих друштвених слојева, с намером да се објективно вреднује висока стопа насилништва у једном периоду развоја америчког друштва. Према тим схватањима, делинквентна оријентација супкултурних група својеврсна је реакција на изражене проблеме са којима се чланови средњих и виших слојева друштва не суочавају. Истраживачи тих појава су криминално понашање тумачили као последицу фрустрација кроз које пролазе припадници нижих класа, јер им нормални друштвени циљеви законски нису доступни.¹³³

А. Коен преко делинквентне супкултуре тумачи понашање малолетничких банди, сматрајући да се малолетничка делинквенција појављује као сукоб културних вредности младих припадника ниже класе с вредностима средњих класа. Он је приказао еволутивни пут настанка малолетничких банди, које настају као својеврсна супкултура у сиротињским квартовима већих градова. Своје узроке имају и у укореним класним разликама, родитељским тежњама и школским условима. Деца преступници се, по правилу, удружују како би обезбедили неки статус. Касније је Коен, поред поменуте супкултуре, на сличном моделу објашњавао и преступничко понашање припадника и средње класе друштва, као и преступништво женске популације.

Ова теорија има и неке друге варијанте – теорију културног конфликта и друштвених група. *Теорија културног конфликта* или, како се још назива – *теорија културног раскорака*, девијације, па и криминалитет као друштвену појаву, објашњава производом сукоба култура, културних вредности између друштвених група и унутар њих. При томе се подразумева да групе могу бити различите: националне, социјалне, верске, расне и сличне.¹³⁴

¹³³ Cohen, A.: *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, Glencoe, 1955; Cloward, R., Ohlin, L.: *Delinquency and Opportunity – A Theory of Delinquent Gangs*, London, 1961; Miller, W.: *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, New York, 1969; Wolfgang, M. & Ferracuti, F.: *The Subculture of Violence* (reprint ed.), Routledge, 2003. Видети шире у: Бошковић, М.: *Криминологија*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, 2006, стр. 110–120.

¹³⁴ Видети шире у: Бошковић, Мило: *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 49–50.

3. Криминогени фактори рецидивизма малолетника

Криминогени фактори представљају све чиниоце који на било који начин утичу на криминално понашање. То је скуп биолошких, психолошких и социјалних фактора који се манифестују у виду узрока, услова и повода који доводе до криминалног понашања. Најчешћа подела криминогених фактора је на:

- 1) факторе личности (биолошке и психолошке природе); и
- 2) социјалне факторе.

3.1. Фактори личности

Сваки човек има одређене биолошке и психолошке особине и предиспозиције по којима се разликује од других људи. Због тога је у криминологији дуго времена присутна расправа о томе да ли постоје биолошке и психолошке разлике између делинквентне и неделинквентне личности, односно да ли постоји делинквентна личност као таква. Према једном схватању делинквентна личност као таква не постоји, док је према другом схватању делинквентна личност девијантна, биолошки абнормална, особа поремећене психичке структуре.¹³⁵

Појам *криминална личност* уведен је на VI конгресу криминолога у Мадриду 1970. године, у вези са чим је посебан допринос дао француски криминолог Ж. Пинател. Криминална личност, према њему, је структурално јединство и израз личних обележја која су у акцији и интеракцији. Поред тога, Пинател је разрадио и облике *опасног стања криминалне личности*, и то као хронично и иманентно. „Према *Пинателовом* мишљењу, дијагноза опасног стања може имати следеће форме: а) криминална способност веома јака, прилагођеност веома ниска – *највиши степен опасног стања*; б) криминална способност јака, прилагођеност врло слаба – *озбиљно опасно стање*; в) криминална способност мала, прилагодљивост недовољна – *средње опасно стање*; и г) криминална способност врло слаба, прилагодљивост веома висока – *лакши степен опасног стања*.“¹³⁶

¹³⁵ Видети шире у: Бошковић, Мило: *Криминологија, op. cit.*, стр. 59.

¹³⁶ *Ibid.*, *op. cit.*, стр. 60.

3.1.1. Биолошки фактори

Биолошки фактори били су предмет изучавања биолошких и антрополошких теорија у криминологији. У питању су:

- 1) органске детерминанте;
- 2) наслеђе;
- 3) урођени фактори; и
- 4) антрополошки фактори.

1) *Органске детерминанте* представљају ендogene криминогене факторе условљене органским поремећајима који се у неким криминолошким теоријама сматрају битним узроцима криминалног понашања. С друге стране, антрополози их третирају као урођене или стечене конституционалне аномалије психопатолошке природе.

2) *Питање наслеђа* је стална тема криминолошких истраживања. Поставља се питање колики је утицај наслеђа на људско понашање, а посебно на криминално. Ипак, за криминологе је најбитније генетско наслеђе, због чега се посебно изучавају гени, хромозоми и дезоксирибонуклеинска киселина – ДНК. Криминолози сматрају да је утицај наслеђа на људско понашање значајан, што подразумева и утицај на делинквентно понашање. Поред генетског, битно је и социјално наслеђе, које је по многим веома битно, па чак и пресудно.

3) *Урођени фактори* представљају субјективна својства личности, биолошке или психолошке природе. Научна мишљења нису усаглашена о томе да ли постоји делинквентна личност са урођеним својствима. Тако, биологистички представници (Морел) наводе да је делинквент личност карактеристичних урођених својстава менталне и антрополошке дегенерације, Фројд наводи да је то личност којом диригују инстинкти, док Адлер и Јунг сматрају да су у питању искомплексиране личности. Наука није прихватила теорију о урођеном злочицу (Ломброзо), док урођене склоности нису сасвим елиминисане.

4) *Антрополошке факторе* као криминогена својства личности дефинисао је италијански позитивиста Енрико Фери, који их је поделио у три групе: а) на органску конституцију човека (аномалије лобање, мозга, сензибилитета и физиономије); б) на психичку конституцију (девијације интелигенције, емоција); и в) на лична својства (раса, пол, доб, социјални услови, образовање, васпитање и др.).

3.1.2. Психолошки фактори

У психолошке факторе спадају карактерне особине личности, интелигенција, темперамент, емоције, мотивациони фактори и друга својства. Изузев интелигенције, остали психолошки фактори су тешко мерљиви па их је потребно посматрати као целину, јер се једино тако може сагледати потпунија слика о нечијем деловању.

Што се тиче *карактера*, посебну пажњу заслужују негативне карактерне црте личности које су због тога веома блиске криминалном понашању. У негативне карактерне црте личности убрајамо: агресивност, импулсивност, егоизам, егоцентричност, малициозност и депривацију. Те карактерне особине личности посебно су изражене код малолетних делинквената. Агресивност и импулсивност су често узрочници насилних деликата малолетника и сведоци смо њиховог сталног раста последњих година.

Поједини типови *темперамената* људи, попут колерика, такође су погодни за криминално деловање. Колерик је тип темперамента људи који су склони агресивнијем понашању и који, посебно код малолетних лица, често доводи до појединих насилних деликата.

Интелигенција је једина мерљива психолошка особина личности. Већина досадашњих криминолошких и психолошких истраживања показала су да је просечна интелигенција осуђених лица на доњем прагу просека (90–95 IQ). Многи криминолози су указивали на то да је дефицитарност интелигенције и узрок криминалног понашања појединаца. Кривична дела врше и интелигентни и неинтелигентни људи, с тим што је друштвена опасност кривичних дела извршених од стране интелигентнијих људи, далеко већа. Интелигентни људи врше кривична дела из области комјутерског криминалитета, организованог криминалитета, преваре, фалсификате и слично, док неинтелигентни људи врше углавном имовинске и насилне деликте.

Емоције представљају људска осећања и реакције према другим људима, догађајима, стварима и личним поступцима. Емоције, емоционалне блокаде и прејаке емоције утичу на нестабилност личности и у криминологији се третирају као значајни криминогени фактори. Неки криминолози (*William Healy, Augusta Broner*) сматрају да делинквенцију малолетника прати нервна напетост, док други (*Curil Burt*) сугеришу да криминалну активност потенцирају претерано развијене емоције.¹³⁷ Емоционална нестабилност је у уској вези са емоционалном поремећеношћу, тако да се у

¹³⁷ Видети шире у: Бошковић, Мило: *Криминологија, op. cit.*, стр. 70–71.

класификацији делинквената посебан тип делинквентне структуре, одређен психичким стањем емотивне нестабилности, третира као емоционално поремећени делинквент.

Делинквентно понашање је свесни и мотивисани процес, јер особа пре вршења инкриминисаног дела доноси одлуку. Сваком криминалном понашању претходи одређени психолошки процес побуде, који је повезан са интересима, ставовима, потребама, способностима, емоцијама, те другим личним особинама, јер појединац никада не поступа аутоматски, па ни када су у питању спољни утицаји са криминогеном садржајем.¹³⁸ Мотиви су увек везани за одређене циљеве, интересе и жеље, и зато имају изузетан значај и утицај на понашање појединца. Управо та повезаност мотива са циљевима даје им карактер динамичких импулса, који покрећу и усмеравају активности једне особе у одређеном правцу. Водинелић сматра да на криминогено понашање утиче више тзв. сноп мотива.¹³⁹ Према њему, учинилац је тај који себи поставља циљ, он је тај који жели да се тај циљ оствари извршењем кривичног дела, а на резултат утичу бар три чиниоца: конкретна околина, однос с њом и животни став (представа и осећања). Утицај *мотива* је веома значајан код већине кривичних дела, изузев нехатних и случајних, као и дела извршених од стране душевно оболелих лица. Они зависе и од унутрашњих и од социјалних реакција, а долазе до изражаја у свим фазама извршења кривичног дела (припремне радње, сам чин извршења, постделиктне радње и др.). Код појединих кривичних дела, као што су, нпр., убиства, од разјашњавања мотива зависи ефикасност и брзина расветљавања кривичних дела. Ако утврдимо мотив, знамо у ком правцу идемо до извршиоца кривичног дела, при чему су мотиви у кривичном поступку некад привилегујућа (олакшавајућа) а некад квалификаторна (отежавајућа) околност.

3.1.3. Психопатолошки фактори

У криминолошким теоријама преовладава мишљење да психички поремећаји на одређен начин, посредно или непосредно, утичу на девијантно понашање или теже облике делинквентног понашања личности. У науци су присутне различите

¹³⁸ Ajduković, M.: *Suvremeno razumijevanje maloljetničke delinkvencije*, Studij socijalnog rada, Zagreb, 2000, стр. 110–112.

¹³⁹ Доступно на: <http://www.scribd.com/doc/37341592/Kriminologija>, стр. 41.

класификације психичких поремећаја. Тако, према међународној класификацији, као психички поремећаји личности наводе се:¹⁴⁰

1) *Душевни поремећаји* (душевна заосталост – ментална ретардираност и психотична стања – душевне болести). Та стања се манифестују у поремећају нагона, осећаја, памћења, расуђивања и деловања. Ако се погледа са криминолошког аспекта, душевни поремећаји су значајни због сагледавања узрочности делинквентног понашања услед немогућности расуђивања личности о последицама поступака, односно степена његове одговорности у кривичном поступку.

Душевна заосталост је такав облик психичког поремећаја који се односи на ограниченост душевног развоја (дефекти интелигенције: идиотија, имбецилност, дебилност). Због интелектуалне ограничености такве особе нису само извршиоци већ често и жртве кривичних дела, посебно деликата насиља.

Међутим, ни сви облици менталне ретардираности немају исту криминогену основу и важност:

- а) *дебилност*, као криминогени фактор, представља најблажи вид делинквентних склоности које се везују за дебилне личности на граници нормалности, са цртама психопатске личности или под утицајем алкохола;
- б) *имбецилност* се не доводи у везу са делинквентним склоностима са криминолошког аспекта, али су такве личности, због сугестибилности, често жртве сексуалних деликата;
- в) *идиотија* се скоро и не доводи у везу са делинквентним понашањем јер је понашање таквих особа нагонско, уз одређен степен агресивности.

Психозе су друга врста тежих психотичних поремећаја а манифестују се симптомима изобличених представа стварности у виду делузија и халуцинација, где се ради о потпуној или знатно ограниченој могућности везе личности са реалношћу. Иако душевна болест сама по себи не значи опасност по друштво, ипак у вези са психотичним личностима и делинквентним склоностима постоје различите предрасуде. Душевно оболели су, како се сматра, ретко у криминалу, али тада најчешће чине тешка кривична дела. Неке од психоза, попут оних манично-депресивне природе, као што су параноја и шизофренија, третирају се као незаобилазан криминолошки фактор психопатолошке природе. У теже облике психотичних стања спадају шизофренија, параноја и епилепсија. Психотична особа није свесна последица својих поступака и на

¹⁴⁰ www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf; посећен 20. октобра 2013.

основу обмана и халуцинација, душевне напетости и унутрашњег конфликта, као пропратних елемената таквих стања, може да угрози остале чланове друштвене заједнице и њене вредности.

2) *Неуротични поремећаји* представљају таква психичка стања личности која карактерише смањена способност сналажења и интеракције између ње и околине. Неуротична личност је свесна својих тегоба, за разлику од психотичних стања. Основна разлика између неуроza и психотичних поремећаја је у односу према реалности. Однос са реалношћу је код психоза поремећен, док је код неуроza такав однос очуван. Неуротична особа располаже менталним способностима, није удаљена од реалности, али није у стању да контролише емоције, које се манифестују као физичке и психичке сметње, што је последица емоционалног конфликта између урођених потреба и неспособности да се оне задовоље у реалном свету. Иако се у литератури не придаје нарочит значај неуроzaма као фактору делинквенције, ипак је типологизирана посебна појава, тзв. неуротични криминалитет, и посебан тип делинквентне личности – неуротични преступник.

Посебни видови неуротичних поремећаја који се могу довести у везу са делинквенцијом су: појаве анксиозности, фобије, хистерије, опсесивно-компулзивни поремећаји и депресије.¹⁴¹

3) *Поремећаји личности*, односно поремећаји психичких процеса личности, веома се различито схватају у литератури. Сматра се да узроци поремећаја личности потичу из комплексности најранијих животних искустава или услед генетских и социјалних фактора. Они утичу на специфичну структуру личности, која поприма одговарајуће форме доживљавања сопственог света, осећања, мишљења и понашања личности у социјалном окружењу.

Поремећаји личности доводе до различитих последица, попут злоупотреба алкохола и дрога, сексуалних поремећаја, анксиозних стања, манично-депресивних поремећаја, опсесивно-компулзивних поремећаја, депресија и суицидних идеја, породичног насиља, злостављања деце и других облика насиља. Према међународној класификацији болести, у поремећаје личности спадају појаве маније, психопатије, афективни, параноидни, шизоидни и епилептоидни поремећаји.

¹⁴¹ Видети шире у: Бошковић, Мило: *Криминологија*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, 2006, *op. cit.*, стр. 187–192.

3.2. Социјални фактори

Социјални фактори, поред унутрашњих, урођених и стечених, чине битну компоненту етиологије малолетничке делинквенције. У вези с тим, Мило Бошковић као интересантну истиче *социјалну карту малолетничког делинквента*: „Типични малолетни преступник је особа мушког пола, извршилац имовинског деликта, потиче из породице са поремећеним односима, има слабе контакте са оцем, проблеме са учењем и понашањем у школи, дрогира се и склон је агресивном понашању“.¹⁴² Врло сличну социјалну карту малолетног делинквента налазимо у истраживању спроведеном у сврху израде *Стратегије против малолетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006–2010. године*, где се наводи да су „дечаци присутнији као починиоци кривичних дела. Дела се чешће чине у урбаним него у руралним срединама, најчешћа су кривична дела против имовине, а ретко кривична дела са смртном последицом“.¹⁴³

Спољни фактори су они чиниоци утицаја на друштво, појединца и његово понашање који воде порекло из друштвених односа и социјалних услова, те се зато у литератури чешће дефинишу појмом социјални фактори. Такви фактори су објективне природе и делују на дуже време, што значи да се третирају у динамичком, односно генеричком процесу. С обзиром на то да засебно не могу имати последицу и делинквенцију, спољни чиниоци утицаја на ове појаве морају се посматрати у каузалитету са предиспозицијама личности, њеним биолошким стањем и психоструктуром, као детерминантама менталног здравља и склоности ка одређеном понашању.¹⁴⁴

Социјална средина представља најважнији амбијент у коме се манифестују спољни елементи утицаја на личност (породица, школа, радна средина), као и амбијент неформалне друштвене структуре (вршњаци, улица, суседство). Она представља један од најважнијих услова социјализације личности, али и узрока њеног асоцијалног понашања. Због тога се у криминологији јавила потреба за развијањем и изучавањем посебне теорије девијантности.

Бројни су социјални фактори утицаја на личност малолетног лица, а у овом раду ће се посебно апострофирати следећи: економски услови, утицај урбанизације и

¹⁴² Видети шире у: Бошковић, Мило; *Криминологија*, 2006, *op. cit.*, стр. 489.

¹⁴³ *Анализа реализације Стратегије против малолетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006–2010. године*, Биро за људска права, Тузла, април 2009, стр. 8.

¹⁴⁴ Бошковић, Мило; *Криминологија*, *op. cit.*, стр. 199.

миграција, транзициони процеси и њихов утицај, ратни услови и избеглиштва, породица и породични услови, образовање, утицај микросредине, слободно време, медији и социопатолошке појаве.

3.2.1. Економски услови

Економске кризе и економски услови спадају у битне егзогене криминогене факторе малолетничке делинквенције. Пораст криминалитета, како одраслих тако и малолетних учинилаца кривичних дела, врло често се доводи у непосредну везу са поремећајима у функционисању економског система једне земље. Такве ситуације, односно поремећаји у функционисању економије и економске кризе, неминовно доводе до оскудице материјалних добара, до наглог повећања цена, што значајно слаби куповну моћ становништва. Поред тога, у таквим ситуацијама долази и до отпуштања великог броја радника, а самим тим и повећања незапослености, што обично значи опште сиромаштво и неимаштину. Услови живота у којима доминирају неизвесност, апатија и опште разочарење узрокују породичне кризе, сукобе и протесте, што представља озбиљну опасност за настајање појединих облика криминалног понашања. Неповољна и наелектрисана атмосфера у једном друштву је веома повољна за делинквентна искушења.

Иако данас економске кризе и привредне депресије потресају и богати свет, ипак су оне посебно карактеристичне за земље у процесу транзиције, а међу њима су државе настале распадом бивше Југославије, као и друге бивше социјалистичке земље.

Као што је већ речено, резултат економских криза и поремећаја у функционисању привредних система једне земље је опште *сиромаштво*, чији утицај на криминалитет у криминолошкој литератури заслужује значајну пажњу. У криминолошкој литератури је посебно заступљено схватање да је сиромаштво, које је карактеристика нижих друштвених слојева, основни криминогени фактор. Нека друга схватања не одбацују у потпуности утицај сиромаштва на криминалитет, али му не придају значајну важност јер сматрају да је његов утицај ограничен, а често и непознат.

Криминалитет сиромашних или криминалитет оскудице присутан је у свим земљама, како сиромашним тако и богатим. Широм света се налазе сиромашни предели, па и читаве земље, у којима је евидентан јаз између богатих и сиромашних слојева друштва. Познато је да и у високоразвијеним земљама постоје сиромашне четврти, које веома погодују настајању криминалних гангова и појави озбиљнијих

облика криминалитета. У таквим срединама влада општа апатија, неимаштина, недостатак основних животних услова, незадовољство и друге карактеристике сиромашних, што доводи до експанзије криминалитета.

Поред сиромаштва, и *богатство* спада у значајне криминогене факторе. Криминалитет богатих (криминалитет благостања) је такође предмет бројних криминолошких анализа и стручних расправа. За разлику о криминалитета сиромашних, код којих доминирају имовински деликти, богати врше кривична дела из области компјутерског или организованог криминалитета, при чему је друштвена опасност знатно већа.

Незапосленост такође има значајан утицај на укупно понашање људи, а у извесној мери и на њихово криминално и социјално-патолошко понашање. Незапосленост тешко погађа породицу, као најважнију ћелију друштва, што доводи до бројних других проблема. Сматра се да постоји битна узрочна веза између незапослености и криминалитета, посебно код млађих особа које нису успеле да се прилагоде друштву и друштвеном окружењу. Незапослени млади људи који немају чврст карактер, самопоуздање и друга позитивна својства личности повлаче се у апатију и разочарење, а врло често се одају и разним социјално-патолошким појавама.

3.2.2. Урбанизације и миграције

Посматрано с криминолошког аспекта, урбанизација и миграција су процеси чије одређене негативне последице доводе до повећаног испољавања делинквентног понашања малолетних лица. Нагла индустријализација и урбанизација, које прати миграциона експанзија, посебно из села у град, поред позитивних, производе и одређене негативне последице по један број младих људи који не успеју да се прилагоде новим животним условима и околностима. Миграција се углавном односи на младе људе који у великом броју хрле ка великим градским центрима у покушају да у новој средини реше своју животну егзистенцију кроз школовање и проналажење адекватног запослења. Велики градови су за младе веома привлачни јер пружају много изазова, за разлику од мањих руралних средина. Међутим, многи се сусрећу са низом потешкоћа услед којих не успевају да реше своје животне циљеве. Поред проблема око социјалне адаптације у новој средини, проблеми су понекад и културолошке природе, због чега понекад долази и до културних конфликта међу младим људима са различитим културама, обичајима и традицијом. Главни проблеми везани су за стамбене потешкоће, запослење, недовољна материјална примања, лоше здравствене

услове и др. Све те тешкоће и проблеми делују депримирајуће на младе људе код којих се апсорбују бројне фрустрације, а коначан епилог се рефлектује кроз одређена асоцијална понашања (алкохолизам, наркоманија и др.), а понекад и кроз вршење кривичних дела.

„Већина криминолога социолошке оријентације указује на условљеност урбанизације и криминалитета због неколико елемената каузалитета тих двеју појава, првенствено:

- а) фактор закона великих бројева – већи број људи подразумева и већи проценат асоцијалних;
- б) фактор пауперизације – незапосленост и беда манифестују се више у урбаним него у руралним подручјима;
- в) фактор искушења – град нуди много више изазова за лаку зараду него село;
- г) фактор анонимности – индивидуа у граду је усамљена и непозната, што јој погодује у заштити од откривања у криминалним радњама; и
- д) фактор интеракције и имитације – носиоци делинквентног понашања живе у граду и у својој средини репродукују криминалце лакше него на селу.“¹⁴⁵

Не само мигранти појединци, већ и мигрантске породице наилазе на озбиљне проблеме у новој социјалној средини. Прилагођавање мигрантских породица на урбану средину је отежано због нерешених стамбених питања, тешких материјалних услова, проблема око проналажења запослења и слично. У урбаној средини породица губи свој традиционални начин утицаја на децу, при чему су млади све више препуштени утицају улице и вршњака.

Неки аутори сматрају да миграциона кретања становништва имају значајан утицај на појаву криминалитета, његов обим, структуру и територијалну распрострањеност. Међутим, озбиљније сагледавање тог проблема није могуће без сагледавања, у првом реду, узрока миграције, броја претходних миграција, социокултурног порекла миграната итд. Највећи проблеми миграната су адаптација у новој средини и културни конфликти.

¹⁴⁵ Проблеме урбанизације и криминалитета, те мере превенције приказао је G. Krikorian у тексту “Prevention as a Strategy for Combating Urban Crime”, *International criminal police review*, Paris, бр. 396/1986, стр. 71–81. Видети шире у: Бошковић, Мило, *Криминологија*, Правни факултет у Новом Саду, 2007, *op. cit.*, стр. 209–210.

3.2.3. Утицај транзиционих процеса

Сматра се да је процес транзиције започео након рушења социјализма у бившем Совјетском Савезу и земљама Источне и Југоисточне Европе у периоду 1989–1991. Све је започело оног тренутка када је донета историјска одлука о рушењу Берлинског зида и уједињавању две Немачке. То је проузроковало убрзани распад социјалистичких друштвено-економских система у бившем СССР-у, земљама Источне и Југоисточне Европе и бившој Југославији. Бивша Југославија је била међу првима у којој је тај процес започео. Процес транзиције је попримао различите димензије и карактеристике у појединим земљама. Неке земље, попут Литваније, Летоније, Естоније и других, то су учиниле веома брзо, елегантно и без великих политичко-социјалних проблема. Друге земље су забележиле почетне проблеме, али су их врло брзо решиле на сасвим безболан начин. Такве су биле бивша Чехословачка, Мађарска и друге. Међутим, неке земље, попут бивших југословенских република, прошле су кроз веома бурно време, које су карактерисали насиље, оружани сукоби и ратови.

Међутим, свака транзиција производи одређене, позитивне или негативне последице по појединца, његову породицу, али и друштво у целини. Међу негативне карактеристике транзиционих процеса свакако спада криминалитет, који у таквим околностима добија нове форме, нове појавне облике и има тенденцију раста.

Основне карактеристике криминалитета у транзицији могле би најкраће свести на следеће:

- 1) у већини земаља долази до повећања укупног обима криминалитета;
- 2) феноменолошка структура се битно разликује од криминалитета ван транзиционих процеса;
- 3) појављују се нови појавни облици криминалног понашања;
- 4) географска распрострањеност криминалитета бележи битне промене;
- 5) поједини облици криминалитета бележе смањење;
- 6) евидентне су промене у појавним облицима (већа бруталност, теже последице, употреба оружја и сл.);
- 7) организовани криминалитет долази до пуног изражаја, посебно разни видови кријумчарења, трговина људима, корупција и др.;
- 8) пораст професионалног криминалитета;
- 9) повећана криминализација укупне популације;
- 10) пораст криминалитета малолетне популације;

- 11) по правилу, долази до пораста насиља, посебно у земљама где је дошло до оружаних и ратних сукоба;
- 12) имовински криминалитет је углавном у порасту;
- 13) пораст криминалитета белог оковратника, корпорацијског криминалитета и корупције;
- 14) прекогранични криминалитет такође има тенденцију раста (кријумчарења, трговина људима и сл.);
- 15) развој сиве економије, илегалних тржишта, кријумчарења и шверца робе која недостаје у легалној понуди;
- 16) висока „тамна бројка“ криминалитета;
- 17) социопатолошке појаве, као што су проституција, наркоманија, алкохолизам, просјачење, скитничење, коцкање и др. бележе тенденције повећања;
- 18) државни органи сузбијања криминалитета су неефикасни и често корумпирани и др.¹⁴⁶

Карактеристика већине земаља у транзицији је осиромашење већине становништва и нагли пораст незапослености. Због тога неминовно долази до повећања имовинског криминалитета. Већина имовинских кривичних дела је у порасту. Ипак, најизраженији су класични имовински деликти као што су крађе, тешке крађе, преваре, разбојништва и разбојничке крађе. Највише се краде прехранбена роба ради преживљавања, а међу извршиоцима, чији укупан број такође има тенденцију раста, све чешће се појављују малолетници. Оружана разбојништва – у банкама, поштама, штедионицама, трговинским радњама, бензинским пумпама, мењачницама, спортским кладионицама и слично – такође имају тенденцију сталног раста. У земљама где су присутни оружани сукоби та кривична дела су израженија, за разлику од земаља мирних транзиционих процеса.

Насилнички криминалитет је увек присутан у свим земљама са различитим интензитетом и формама испољавања. Међутим, у земљама транзиције, посебно оним у којима су присутни оружани сукоби и ратови, он добија специфичне форме. У таквим земљама, због великих количина различитог оружја у легалном и илегалном поседу, које се налази у поседу великог броја људи, логично је да ће оно бити чешће и употребљавано у разним формама недозвољеног и криминалног понашања. Повећава се број убистава и „мафијашких“ обрачуна у којима су оружје и експлозив неизоставно

¹⁴⁶ Скакавац, З.: *Криминогени значај транзиционих услова криминалитета*, Научни скуп *Појединац, породица и предузеће у условима друштвено-економске кризе – стање и могућности превазилажења*, Зборник радова, Нови Сад, 2009.

присутни и где врло често долази до већег броја жртава. Поред тога, и сви други облици насиља бележе тенденцију повећања: силовања, тешке и лаке телесне повреде, разбојништва, насиље у породици, на радном месту, на улици и сл. Ратно стање, сиромаштво, незапосленост, неимаштина, поседовање оружја и слично фактори су и узроци повећаног насилничког понашања у земљама транзиције.

Неспорно је да је транзиција наше земље оптерећена ратом и да тренутно егзистира у недовршеном миру, при чему се јављају многи неконтролисани проблеми, међу којима су и социопатолошке појаве: малолетничка делинквенција, алкохолизам, наркоманија, проституција, скитничење, просјачење, коцкање и слично. Узроци нагло повећања тих девијантних понашања су евидентни и лако се препознају. Дакле, економска криза, сиромаштво, незапосленост, неимаштина, деградирана породица, оружани сукоби, несташица разних роба и слично кључни су криминогени фактори наведених девијантних појава.

У свим наведеним околностима малолетничка делинквенција поприма посебне размере и карактеристике.

3.2.4. Рат и ратни услови

Рат и ратни услови представљају изузетно погодно тло за разне облике делинквентног понашања, као и вршења кривичних дела. Рат на различите начине утиче на криминалитет као друштвену појаву, али и на индивидуална делинквентна понашања. Ратни услови доводе до јављања низа појава које, на неки начин, условљавају вршење криминалних делатности. По Хентиговом¹⁴⁷ мишљењу, малолетничка делинквенција је један од најозбиљнијих проблема који се јављају у рату. Она настаје због недовољног надзора родитеља над малолетником, јер је отац у рату а мајка је заокупљена проблемима око прехрањивања породице. Слична ситуација постоји и у време непосредно по окончању рата.

Због неизвесности и ратне психозе која обухвата широке слојеве становништва и настојања за прикупљањем и нагомилавањем материјалних добара, у ратним условима посебно долази до пораста броја имовинских деликата. Према статистичким подацима из Другог светског рата које је прикупио Биро за децу у Вашингтону, делинквенција младих у свим облицима је порасла за 56%. Утицај ратне пропаганде, чији је циљ

¹⁴⁷ Фон Хентиг, Х.: *Злочин, узроци и услови*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1959.

изазивање агресивних емоција ради стварања мотива за укључење у борбу, одражава се на конкретно понашање младих. Криминогени значај може имати и човекова адаптација на постојеће стање ужаса. Човек се у рату привикава на слике окрутности, људске трагедије и смрти, што оставља траг на његово психичко стање, и то посебно код млађих особа које усвајају ставове о безвредности живота, а фрустрацију лече агресивношћу. Рат доводи до све веће незапослености и апатије младих, разочарења, личних криза и агресије, а у крајњој линији и до делинквентних искушења и понашања. Као и ратно стање, и послератно раздобље има изванредан криминогени утицај, посебно на делинквенцију младих. Рат изазива велики губитак људи, а то са социолошког аспекта значи и повећан број дефицијентних породица, разарања бракова и уопште отежаних односа и могућности у одржавању егзистенције.¹⁴⁸

3.2.5. Утицај образовања – школске средине

Школа је веома значајан фактор у формирању личности. Она доприноси образовању и стицању културних вештина и правилном разумевању норми понашања. Од школе се очекује да детету пренесе основне вештине и знања која су му потребна за учествовање у култури, а истовремено да надгледа и прати понашање детета у школској средини. Ако школа функционише добро, ако је мотивација деце на потребном нивоу, онда се млади везују за њу и развијају позитивне особине. Посебно је значајан и важан однос родитеља и школе. Од родитеља се очекује да активно учествују у школским успесима и напредовању детета, што ће свакако додатно побољшати његову мотивисаност да се веже за школу и школску средину.

Међутим, и у школи и школској средини се могу пронаћи примери нефункционалности или лошег рада, што на одређен начин подстиче делинквентно понашање младих. Образовни школски фактори који доприносе појави антидруштвеног начина живота су:

- занемаривање развијања радних навика и склоности у процесу васпитног рада;
- недостатак адекватно оспособљених наставника на елементарном нивоу;
- придржавање застарелих схватања у настави;
- конформизам у односу на превазиђене стандарде који су инкомпатибилни са новим идејама у васпитању;

¹⁴⁸ Singer, M.: *Kriminologija*, Sveučilište u Zagrebu, MUP RH, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994, стр. 75.

- фаворизовање деце из горњих друштвених слојева;
- спречавање ученичке иницијативе;
- занемаривање школске и радне дисциплине;
- развијање вредносних ставова на основу привилегија и материјалних добара;
- неправилни интерперсонални односи код школске омладине;
- одсуство професионалних саветовалишта (психолог, педагог) за обављање неопходних консултација;
- одсуство школских здравствених и других специјализованих служби (ресоцијализација, телесни и ментални дефекти).¹⁴⁹

3.2.6. Утицај породице и породичних прилика

Породица је најзначајнији социјални фактор у развоју личности. Породична средина најнепосредније утиче на правилан психофизички развој личности, јер се живот у породици односи на прву фазу развоја када се код личности формирају основне црте карактера, моралне, радне и друге навике. Карактер прилагођавања личности зависи од карактера породице и од породичног васпитања. Лични пример и породични ауторитет имају значајну улогу у процесу васпитања јер се деца природно оријентишу према својим родитељима који им служе као обрасци за понашање. Имајући у виду ту деликатну васпитну и социјалну функцију породице у правилном формирању чланова друштва, јасно је да ту задаћу може успешно извршити само здрава и складна породица, складан породични амбијент у коме нису присутне негативне појаве и девијације.¹⁵⁰

Дисфункционална породица или њени поједини девијантни чланови (подложни утицају алкохолизма, наркоманије, агресивног понашања и слично) могу створити негативан модел личности јер млади лако прихватају и усвајају и таква понашања и фактички уче по моделу. Проблем непотпуне породице такође може оставити трага на понашању малолетника.

¹⁴⁹ Бошковић, Мило: *Психосоцијални фактори малолетничког криминалитета*, Матица српска, Нови Сад, 1997, стр. 152.

¹⁵⁰ Млађеновић-Крупич, Р.: *Криминологија*, Универзитет у Сарајеву, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2001, стр. 177–178.

3.2.7. Социјално окружење – вршњаци

Вршњаци могу имати доминантан утицај током адолесцентног раздобља. Ако адолесцент припада групи вршњака који имају правилан став према друштвеним нормама понашања реално се може очекивати да ће се и он уклопити у такву целину. Међутим, ако се ради о девијантном окружењу, онда постоје реалне могућности да ће адолесцент прихватити и такве норме понашања. У свему томе родитељи имају значајну улогу и треба да усмере дете ка правилном социјалном окружењу и групи вршњака који имају позитивне ставове. Родитељи који воде рачуна о својој деци и труде се да их правилно васпитају директно утичу на то у каквом окружењу ће се њихова деца налазити.

Жеља за припадањем одређеној групи код једног дела младих може довести до делинквентног понашања. Потреба за забавом, музиком, боравком у друштву и идентификацијом са супкултурном групом често доводи младе у састајалишта попут кафића и диско-клубова. Боравак младих у кафићима и диско-клубовима, уз дружење и забаву, носи и одређени ризик и искушење, јер су то места где се конзумира алкохол, али и дрога, што може младог човека одвести на странпутицу. Алкохолизам и наркоманија данас су у групи најризичнијих понашања малолетника, а готово редовно постоји веза између таквих облика понашања и најтежих врста делинквентног понашања.

3.2.8. Утицај медија на делинквентно понашање

Масовни медији обухватају бројне различите форме: радио, телевизија, филм, новине, часописи, видео-игре, а у последње време и интернет. Масовни медији врше снажан утицај у процесу формирања сваке особе, у позитивном или негативном правцу. Средства масовне комуникације посебно су значајна за младе јер се преко њих преносе информативни, едукативни и забавни садржаји и на тај начин се удовољава потреби и захтеву младих да буду шире информисани о разним питањима.

Кад медији подстичу код деце учење, развијају надареност, истичу лепо понашање, наглашавају као позитивне вредности послушност, веру и рад, тада врше своју праву

функцију.¹⁵¹ Међутим, поред низа позитивних страна, средства масовне комуникације, кроз презентацију садржаја који апострофирају насиље, криминалитет, лагодан живот без рада и слично, могу вршити, и врше, негативан утицај на младе. Томе додатно погодују промене у психофизичком развоју младих, њихова потреба за истраживањем новог и непознатог.

Негативни утицај медија на малолетничку популацију испољава се на следеће начине:

- 1) малолетници прихватају вредности које им се нуде путем медија и падају под њихов утицај;
- 2) млади се идентификују, имитирају и опонашају девијантне групе или појединце;
- 3) већ формиран криминалци их подстичу на избор средстава и метода за извршење деликата (уче се криминалне технике);
- 4) малолетници и деца се подстичу на насиље и агресивност.¹⁵²

Негативан утицај се врши путем презентовања оних садржаја који из комерцијалних и других разлога фаворизују насиље, бруталну снагу, криминалитет и друге аморалне поступке. Томе, свакако, доприноси околност да код младих, с обзиром на то да се налазе у процесу развоја, није у довољној мери развијено критичко мишљење и други позитивни квалитети као унутрашњи или лични „цензори“ поменутих садржаја.¹⁵³

3.2.9. Слободно време

Слободно време, као један од могућих узрока девијантног понашања малолетника, врло често је тема различитих научних истраживања и расправа. Чињеница је да малолетници већину девијантних облика понашања показују управо у слободно време. То не значи да је неорганизовано слободно време директан узрок таквог понашања. Узроци и разлози су много комплекснији и везани су за друштвене околности и индивидуалне склоности и могућности малолетника. Неорганизовано провођење слободног времена, којег млади имају све више, доводи до досаде, па се траже најразличитији начини за њено превазилажење. У уској вези с наведеним је и

¹⁵¹ Скававац, З., Симић, Т.: *Утицај средстава масовне комуникације на криминалитет малолетника*, Тематски научни скуп *Малолетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*, Зборник радова, Бања Лука, 2008, стр. 2.

¹⁵² Бошковић, Мило: *Криминологија*, Правни факултет у Новом Саду, 2007, *op. cit.*, стр. 227.

¹⁵³ Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Београд, 1991, стр. 252.

мишљење да је друштвено неприхватљиво понашање израз задовољавања потребе за игром. Другим речима, млади, услед немогућности да своје слободно време проводе у игри, упражњавају различите видове преступничке активности у жељи да, између осталог, задовоље ометени мотив игре.¹⁵⁴

3.2.10. Утицај социопатолошких појава

Социопатолошке појаве имају криминогени утицај на децу и малолетнике у смислу склоности ка друштвено неприхватљивом понашању; међу њима су најраспрострањенији: наркоманија, алкохолизам, проституција, скитничење, просјачење и коцкање.

Уживање разних врста дроге од стране популације младих све је присутнија појава, те проблем *наркоманије* све више долази до изражаја, а не испољава се само негативно на здравље уживаоца дроге већ и на однос младих и старијих према наркоманима, које сматрају настраним, девијантним и делинквентним особама, и према њима имају такав практичан однос.¹⁵⁵ Светска здравствена организација указује на изразити пораст наркоманије код младих и дефинише је као „стање хроничне или периодичне интоксикације, штетне како за појединца тако и за друштво, до које долази поновљеном потрошњом природне или синтетичке дроге“.

Основне карактеристике наркоманије су:

- а) неодољива жеља, потреба или обавеза да се настави са узимањем дроге, како би се до ње дошло било каквим средствима;
- б) тенденција да се дозе повећавају;
- в) ментална (психичка) и уопштено физичка зависност о учинцима дрога.¹⁵⁶

Наркоманија је у тесној вези са криминалним понашањем. Да би обезбедили набавку дроге наркомани често извршавају разна кривична дела, попут крађа, тешких крађа, разбојништава и слично. Данас наркоманија има интернационалне размере, при чему малолетничка популација заузима посебно место.

Алкохолизам је такође значајно заступљен код малолетника, и може се рећи да се чак ради о епидемичним размерама. Доказано је да алкохолизам може довести до различитих штетних последица на здравственом, економском и друштвеном плану. Лица склона алкохолизму често прелазе границу између друштвено прихватљивог и

¹⁵⁴ Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, *op. cit.*, стр. 256.

¹⁵⁵ Шпадијер-Џинић, Ј. и др.: *Дрога и млади*, Београд, 1980, стр. 29–30.

¹⁵⁶ “Programmes and projects”, Substance abuse (WHO *Tehničko izvješće serije*, 1957, br. 116).

неприхватљивог понашања. Алкоголизам је често повезан са различитим облицима друштвено неприхватљивог понашања, а нарочито са наркоманијом, самоубиствима, проституцијом и коцкањем. Најдрастичнији облици антисоцијалног понашања алкохоличара везани су за саобраћај и криминалитет. Узрочна веза између алкохолизма и криминалитета доказана је у научној и стручној литератури. Особа под утицајем алкохола није увек у стању да разликује дозвољено од недозвољеног понашања.

Алкохолизам је постао веома сложен актуелни друштвени проблем у скоро свим земљама света, па није ни чудо што је присутан код свих узраста становништва, па, према томе, и у малолетничкој популацији, па чак и код деце. Утицај алкохолизма на малолетничку делинквенцију остварује се, у највећој мери, под утицајем алкохоличарске породице,¹⁵⁷ а, са друге стране, појава алкохолизма у тинејџерским годинама објашњава се и субјективним фактором: алкохол је за човека средство ослобођења од страха и стида. Утицај алкохола на пораст малолетничке делинквенције је несумњив, а посебно су у порасту кривична дела са елементима насиља (убиства, телесне повреде, разбојништва, силовања, укључујући родоскврнављење, увреде, клевете, малтретирање чланова породице, имовинске и саобраћајне деликте). Криминалитет извршен под утицајем алкохола, са етиолошког аспекта, представља специфичну форму криминалног понашања и назива се *криминалитет алкохоличара*.

Проституција представља веома тешку социјално-патолошку и штетну друштвену појаву која угрожава морал друштвене заједнице. Она је нешто ређа код младих и углавном се своди на женски облик те социопатолошке појаве. Међутим, проституција по свом садржају обухвата и жене и мушкарце као особе које се могу бавити проституцијом, под којом се сматра „пружање одређених сексуалних услуга другим особама за новчану или неку другу награду“.¹⁵⁸

Од осталих социопатолошких појава које имају утицаја на криминалитет младих помињемо *скитничење*, *просјачење* и *коцкање*, које наводе на кривична дела ради прибављања новца да би се с њима наставило. Та категорија малолетних лица представља озбиљан социјални проблем јер је њихово понашање у основи асоцијално и

¹⁵⁷ Неповољан утицај алкохоличарске породице на антидруштвено и делинквентно понашање њихове деце утврђен је у бројним испитивањима. Глукови су установили да 37,5% малолетних породица долази из породица у којима један или оба родитеља неумерено уживају алкохол (Sheldon Glueck & Eleanor Glueck: *Five hundred criminal careers*, Alfred A. Knopf, New York, 1930; *Criminal careers in retrospect*, The Commonwealth Fund, New York, 1943; *Unraveling juvenile delinquency*, Commonwealth Fund, New York, 1950; *Delinquents in the making*, Harper & Brothers, New York, 1952).

¹⁵⁸ Бошковић, Мићо: *Основи малолетничке делинквенције*, *op. cit.*, стр. 11.

реакција друштва на те појаве углавном се своди на покретање прекршајног поступка. У неким случајевима повезане су и са криминалитетом.

Појмом *коцкања* означавамо данас игре на срећу, односно скуп разноврсних игара, понашања и активности усмерених на већи новчани добитак. Коцкање увек укључује ризик за уложени новац, али и могућност добитка вишеструко веће вредности. Данас су игре на срећу у свету и код нас врло раширене. Коцкање представља посебну опасност за младе. Игра често постаје страст, запуштају се обавезе, усвајају обрасци паразитског владања, јер се ствара утисак да је могуће без рада, напора и знања осигурати лагодан живот. За коцкање као облик асоцијалног владања битна је чињеница да може довести до деформација у формирању животне филозофије младих, а може бити и узрок ситних крађа и превара у кући, школи и на радном месту.

VIII

КРИМИНАЛНА ПОЛИТИКА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ РЕЦИДИВИСТИМА

Последњих деценија у свету се посвећује знатно већа пажња проблематици малолетничке делинквенције. Тако је и на нашим просторима. У изналажењу најбољих решења у тој области мора се првенствено поћи од уочених недостатака и пропуста у неком ранијем периоду. Већина аутора се слаже да се озбиљни проблеми везују за неадекватну законску регулативу у тој области, а затим и за неефикасну примену постојећих прописа, као и координацију надлежних субјеката у предузимању превентивно-репресивних мера на сузбијању појаве малолетничке делинквенције.

Доношење Закона о малолетницима, којим је дефинисан нов вредносно-политички концептуални оквир за превенцију и рад са децом у сукобу са законом, обележило је историјску прекретницу у погледу поштовања права деце у сукобу са законом у Србији.

У наредном периоду би такође било неопходно „извући“ и посебно регулисати проблематику везану за извршење кривичних санкција према малолетницима, нарочито због тога што су принципи примене кривичних санкција према малолетницима квалитативно другачији него они везани за одрасле, а добрим делом и у односу на праксу према малолетницима пре доношења поменутог закона. Неки од тих регулационих механизма су очигледно презасићени приступима примереним раду са пунолетним осуђеним лицима, а не са децом или малолетницима.

Увођење концепата и мера ресторативне правде (диверзионе шеме, васпитни налози, посебне обавезе, дневни боравак итд.) прилагођава кривични поступак особеностима популације малолетника, чинећи пропустљивијим границе између превенције и третмана, изрицања и извршења кривичних санкција. Такође, рад са децом у сукобу са законом је много динамичнији и комплекснији него раније.

Једна од битних особености ЗМ је настојање да се обезбеди прецизнија одговорност и брига за нове категорије деце, укључујући и кривичноправну заштиту свих малолетних лица. То значи да се класични кривичноправни оквир проширује и захвата децу и малолетнике, чија заштита захтева здружену, тимску интервенцију двају или више ресора (правосуђе, социјална заштита, здравље, образовање, унутрашњи послови...), а то опет значи да ће регулаторни механизми морати да захвате различите секторе и, доследно томе, да се заједнички изграђују.

Ради сагледавања криминалне политике према малолетним учиниоцима кривичних дела у Републици Србији послужили смо се подацима Републичког завода за статистику, који објављује податке о криминалитету малолетних учинилаца кривичних дела.¹⁵⁹ Приказани подаци односе се на статистичко истраживање које је спроведено током 2012. године.¹⁶⁰

У статистичким истраживањима о малолетним учиниоцима кривичних дела обухваћени су малолетни учиниоци кривичних дела – лица која су у време извршења кривичног дела имала навршених 14, а нису напунила 18 година, према којима поступак по кривичној пријави није покренут или је припремни поступак обустављен, као и према онима чији је кривични поступак пред већем правноснажно завршен.

Према *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, који је у примени од 1. јануара 2006, кривични поступак према малолетницима у свим случајевима се покреће само по захтеву јавног тужиоца за малолетнике, који је обавезан да до краја учествује у том поступку. Јавни тужилац подноси захтев за покретање припремног поступка. Поступак према малолетнику у првом степену води се пред судијом за малолетнике и већем за малолетнике вишег суда.

Пријављеним малолетним лицем сматра се малолетник за кога поступак по кривичној пријави није покренут (пријава одбачена), према коме је припремни

¹⁵⁹ Републички завод за статистику – *Билтен* бр. 547, *op. cit.*

¹⁶⁰ Видети шире у: Скакавац, Т.: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена, op. cit.*, 2012.

поступак обустављен или је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне или васпитне мере.

Под појмом *оптужено малолетно лице* подразумева се малолетник за кога је поднет предлог већу за малолетнике за изрицање казне, односно васпитне мере, те је поступак пред већем завршен одлуком којом је: обустављен поступак пред већем, изречена мера безбедности без изрицања казне или донета одлука о изрицању казне малолетничког затвора или васпитне мере.

Осуђено малолетно лице је малолетни учинилац кривичног дела коме је одлуком суда изречена санкција – малолетнички затвор или васпитна мера.

Ради сагледавања криминалне политике у овој области још једном ћемо се осврнути на статистичке податке за период 2006–2012. У том смислу, сагледаће се пријаве, оптужења и пресуде. Због тога ће, ради боље прегледности, бити поновљен део који се односи на пријављена лица, што је већ обрађено у ранијем тексту.

1. Пријаве

Табела 7. Пријављена малолетна лица, према кривичном делу (2006–2012)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Република Србија	3.041	3.434	4.085	3.497	3.747	4.323	3.913
Кривична дела							
Против живота и тела	436	432	592	461	482	582	451
Против слобода и права човека и грађанина	24	16	45	46	74	82	81
Против полне слободе	54	65	70	47	67	48	44
Против имовине	1.931	2.198	2.471	2.015	2.142	2.450	2.238
Против привреде	19	27	18	39	14	18	18
Против здравља људи	114	109	116	104	175	181	156
Против безбедности јавног саобраћаја	151	200	241	207	153	162	125
Против јавног реда и мира	115	195	313	366	416	511	528
Остала кривична дела	197	192	219	212	224	289	272

Уз табеле 7 видљиво је да се број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду, статистички гледано, кретао у распону од 3.041 до 4.323 кривична дела.

Највећи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2011. године (4.323), што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, што се може тумачити одређеним, пре свега социјалним и економским приликама. У том смислу може се посматрати и 2008. година, када је забележено 4.085 кривичних дела.

Најмањи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2006. године (3.041), што је за скоро 28% мање него 2011. године, а затим и 2007. године (3.434), што је за 18,5% мање него 2011. У осталим годинама статистика углавном показује стагнацију броја пријављених малолетних учинилаца, са тенденцијом углавном ка повећању.

Посматрајући структуру броја пријављених малолетних учинилаца према врстама кривичних дела, уочљиво је да је највећи број њих евидентиран за кривична дела против имовине. У свим посматраним годинама проценат пријављених за кривична дела против имовине прелази 57% у односу на сва друга кривична дела. Процент броја пријављених малолетних учинилаца за имовинска, у односу на остала кривична дела је углавном у стагнацији и креће се од 57,16% (2010), када је био најмањи, до 64% (2007).

Следе кривична дела против живота и тела, код којих се број малолетних учинилаца креће од 11,52% (2012) до 14,49% (2008), те кривична дела против јавног реда и мира, где је проценат броја пријављених између 3,78% (2006) и 13,49% (2012), када је био и највећи. Интересантно је да је у посматраном периоду, код ових кривичних дела, проценат броја пријављених био у сталном порасту.

Према томе, основна констатација јесте да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, при чему су најзаступљеније тешке крађе и крађе. У структури кривичних дела против живота и тела најзаступљеније кривично дело је лака телесна повреда, а код кривичних дела против јавног реда и мира највише је евидентираних учинилаца за кривично дело насилничког понашања.

2. Оптужења

Табела 8. Оптужена малолетна лица, према кривичном делу (2006–2012)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Република Србија	2.267	2.501	2.833	2.465	2.205	3.140	2.946
Кривична дела							
Против живота и тела	309	421	388	369	278	381	317
Против слобода и права човека и грађанина	17	23	18	17	29	44	56
Против полне слободе	28	35	38	43	30	44	25
Против имовине	1.494	1.570	1.807	1.424	1.256	1.754	1.633
Против привреде	15	22	15	16	14	21	5
Против здравља људи	141	117	142	127	124	206	195
Против безбедности јавног саобраћаја	71	105	107	89	81	98	95
Против јавног реда и мира и правног саобраћаја	54	88	187	260	243	438	437
Остала кривична дела	138	120	131	120	150	154	183

Из табеле 8 видљиво је да се у посматраном периоду број оптужених малолетних учинилаца кривичних дела креће између 2.205 и 3.140 лица на годишњем нивоу. Највише оптужених евидентирано је 2011. године (3.140), а најмање 2010. године (2.205), што је одраз активности јавних тужилаца за малолетнике. Процент броја оптужених малолетних учинилаца, у односу на број пријављених лица, креће се од 69,3% (2008) до 75,2% (2012). Изузетак је 2010. година, у којој је број оптужених свега 58,8%, што је значајно одступање у односу на све остале године у посматраном временском периоду.

3. Пресуде

Табела 9. Осуђена малолетна лица, према кривичном делу (2006–2012)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Република Србија	1.566	1.996	2.229	1.902	1.640	2.290	2.302
Кривична дела							
Против живота и тела	212	318	321	275	208	289	263
Против слобода и права човека и грађанина	12	18	14	15	22	30	47
Против полне слободе	19	27	31	38	17	33	18
Против имовине	1.033	1.271	1.424	1.091	960	1.305	1.316
Против привреде	11	19	12	11	9	16	5
Против здравља људи	94	93	106	94	91	138	146
Против безбедности јавног саобраћаја	58	81	78	70	60	76	67
Против јавног реда и мира и правног саобраћаја	41	70	144	217	167	305	329
Остала кривична дела	86	99	99	91	106	98	99

Број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела (табела 9) креће се годишње између 1.566 (2006) и 2.302 (2012). Када је у питању број осуђених лица у посматраном периоду, у односу на број оптужених лица, евидентна је стагнација јер се проценат броја осуђених, у односу на број оптужених, годишње креће између 69% (2006) и 79,8% (2007). Интересантно је да је проценат броја осуђених малолетних учинилаца, у односу на број оптужених, у 2012. години 78,1%, што указује на побољшану ефикасност судова за малолетнике.

IX

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

Ради сагледавања проблематике у вези са рецидивизмом малолетних учинилаца кривичних дела извршено је целовито емпиријско истраживање, које се односило на следеће:

- 1) анализа рецидивизма и криминалне политике према малолетницима за период 2002–2012 (анализа статистике); овај део је већ обрађен у претходним деловима дисертације;
- 2) Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву (анкета, увид у досјеа, интервју са запосленима);
- 3) Васпитно-поправни дом у Крушевцу (анкета, увид у досјеа, интервју са запосленима).

Емпиријско истраживање на терену извршено је у периоду јул–август 2013. године у:

- 1) Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву; и
- 2) Васпитно-поправном дому у Крушевцу.

1. Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву

Казнено-поправни завод за малолетнике (КПЗ) у Ваљеву је једина затворска установа намењена издржавању казни младих починилаца кривичних дела, искључиво мушкараца.

КПЗ у Ваљеву је основан 1965. године. Грађен је наменски, искључиво за извршење казне малолетничког затвора. У време изградње испуњавао је све тадашње стандарде и критеријуме смештаја и животног амбијента осуђених малолетника, што, нажалост, данас није случај.

Концепцијски, преваспитање у КПЗ-у је засновано на дисциплинско-изолационом систему, који почива на три основне карактеристике: а) изолација (спољна и унутрашња); б) дисциплина (беспоговорна); и в) ауторитарност (једносмерна, субординирајућа комуникација). Поред тога, КПЗ је наглашавао образовање, стручно оспособљавање, рад и конструктивно коришћење слободног времена (спортско-рекреативне активности).

Промене намене КПЗ-а, заједно са фискалном агонијом и, нарочито, променом популације штићеника, довеле су до тога да су све три поменуте карактеристике остале и даље јасно изражене, док су образовно-радна и социјално-психолошка компонента видно декомпензоване. Покушај управе КПЗ-а да, увођењем нових преваспитно-терапеутских програма, одговори на измењене потребе све већег броја малолетника углавном је прихваћен као „*corpus alienum*“ у осиромашеном и дисциплински тонираном општем амбијенту КПЗ-а.

КПЗ данас има вишеструку намену, развијајући и примењујући следеће програме, служећи као:

- 1) Завод за извршење казне малолетничког затвора. Та, једина казна за малолетнике може се изрећи само старијим малолетницима (16–18 година старости), и то под веома рестриктивним условима (чл.28 ЗМ), а изриче се на одређен број година, односно месеци. Малолетници могу у КПЗ-у остати до 23. године, а изузетно и дуже, после чега се премештају у друге казнено-поправне заводе у Србији.
- 2) Установа за извршење казне лишења слободе за млађа пунолетна лица (19–21 године), односно лица која су у време упућивања у КПЗ за малолетнике била млађа од 23 године.

- 3) Установа за извршење кратких казни лишења слободe за пунолетна лица осуђена у поврату, за 16 општина Ваљевско-ужичког округа.
- 4) Притвор за малолетнике који чекају на главни претрес или упућивање у установу за извршење кривичних санкција по окончаном главном претресу пред судијом за малолетнике.

Као што је већ речено, Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву је једина установа те врсте у Републици Србији у којој су смештена лица осуђена на казну малолетничког затвора. У време истраживања, у тој установи су се налазила 24 штићеника који су осуђени на казну малолетничког затвора. Сви они су на ту казну осуђени јер су као старији малолетници (од 16. до 18. године живота) извршили неко од тешких кривичних дела.

У циљу истраживања обављен је интервју са једним бројем стручних лица задужених за преваспитање, остварен увид у личне листе штићеника и спроведена анкета с њима.

У обављеним разговорима за запосленима у Заводу и личним увидом, прегледом досјеа и других докумената, дошло се до следећих интересантних сазнања и карактеристика:¹⁶¹

- 1) У КПЗ-у у Ваљеву налазе се млади са озбиљним криминалним досјеима, и то у знатно већем броју него што је случај у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Поједини међу њима су одуђени на максималне казне малолетничког затвора због извршених тешких убистава, силовања или разбојништава, па је Завод и по томе специфичан.
- 2) Посебан проблем представља чињеница да се један број младића за озбиљна кривична дела осуђује на непримерено благе казне, што у установи представља проблем а што, са друге стране, указује на неуједначену казнену политику према малолетним учиниоцима кривичних дела и недовољно јасно дефинисану стратегију државе према том делу популације.
- 3) Много озбиљнији проблем, због просторних тешкоћа, представља чињеница везана за старосну структуру осуђених, јер неминовно долази до мешања малолетника са пунолетним лицима, при чему су последице по васпитни третман малолетника веома озбиљне. Постојеће просторно решење не омогућује

¹⁶¹ У вези са сагледавањем стања у Казнено-поправном заводу у Ваљеву делимично је коришћен и извештај Хелсиншког одбора о људским правима у Србији из фебруара 2012.

одвајање малолетника од старијих, али ни од млађих пунолетника. Све то ствара озбиљне тешкоће запосленима да на адекватан начин врше своју функцију у тој значајној установи.

- 4) Због тога је, евидентно, у функцији неформалан систем у Заводу и очигледан негативан и штетан утицај одраслих на малолетнике. У Заводу јасно уочавају постојање неколико јаких неформалних група, посебно у затвореном делу где је неформални систем посебно проблематичан. У том одељењу правила су далеко строжа, што за установу представља посебан проблем, пре свега са аспекта безбедности. Запослени не крију да се суочавају са тешкоћама око контроле поменутих група, превенције сукоба, туча и самоповређивања. С обзиром на то да не постоји системски приступ проблемима младих делинквената, у Заводу се и даље кризне ситуације решавају изолацијом идентификованих вођа кланова, што заиста није најадекватније решење. И не само то, могућности злоупотребе и злостављања млађих су веома присутне. У полуотвореном одељењу, где се малолетници друже и комуницирају, без обзира на припадност групи, то је мањи проблем. Интересантно је запажање да су у тој установи на сцени урбани криминалци, који долазе са тенденцијом да се удружују, да стварају кланове, да једни друге рекетирају, подстичу и уводе насиље као метод опхођења са другим групама, које настоје да ставе под своју контролу, и слично. У том неформалном систему афирмишу се лидери и потенцијални лидери, који о свему одлучују, док се остали не питају и постају послушници. Лидери експлоатишу слабије, али им при томе нуде и заштиту. Тако праве специфичан неформални систем.
- 5) Забрињавајући је податак да чак 80–90 одсто младих не обилазе њихове породице, и ти млади људи су буквално препуштени запосленима у Заводу. Поред тога, значајна већина породица нема капацитет да пружи подршку својој деци због веома ниског образовног нивоа, непожељних вредносних ставова и екстремно лошег материјалног положаја.
- 6) Већина младих који се налазе на издржавању казне има искуство у коришћењу опојних дрога. Многи од њих су зависници, па су им неопходни програми одвикавања, што се почело примењивати, али за сада још увек недовољно.
- 7) Од активности које осуђене повезују са спољашњим светом, једном годишње се одвија фестивал песничког стваралаштва и ликовна колонија. Међутим, одзив осуђених није масован.

- 8) У Заводу постоји знатан број разноврсних активности које имају за циљ да допринесу развијању конструктивних социјалних вештина и позитивних интересовања како би се смањила опасност дугорочне друштвене неприлагођености. Оно што у томе није добро је чињеница да је у те активности укључен мали број осуђених и да се активности не спроводе у континуитету.
- 9) Културно-забавни живот у установи реализује се кроз разне секције (спортска, музичка, ликовна, новинарска и др.), али је евидентно да у континуитету функционише само спортска секција, док су остале спорадичне.
- 10) Запослени наводе да период уочи изласка из затвора представља кризни период код свих осуђених. Због тога је у установи у примени посебан програм са онима којима је до изласка из затвора остало око шест месеци. Програм обухвата: личну одговорност, потребе, осећања, лични идентитет, подршку и препреке у отвореној средини, посао, писање CV-ја, предрасуде, друштвену обележеност, акциони план за живот у отвореној средини и друго. Досадашња искуства указују на то да постојећи програм није био успешан код лица из затвореног одељења.
- 11) У Заводу, поред постојећих програма, постоји и индивидуални третман, што је свакако добро. Међутим, поједини програми, попут развоја социјалних вештина, контроле беса и одвикавања од алкохола, до сада нису довољно спровођени за осуђене из затвореног одељења.
- 12) Професионално оспособљавање се организује путем курсева у оквиру заводских радионица, као што су: курсеви за вариоца, бравара, столара, информатички курс и други.
- 13) У Заводу се у континуитету предузимају активности у погледу образовања осуђених. Осуђени који нису завршили основну школу похађају је у Заводу, док се средња школа, у складу са финансијским могућностима породица осуђених, похађа у граду, али само за оне осуђенике из отвореног или полуотвореног одељења и др.
- 14) Услови за смештај осуђених лица су јако скромни. У питању су велике спаваоне (50 осуђених у једној соби), што ствара изванредне услове за развијање неформалног система. Чак је и канцеларија управника у кругу простора где се налазе спаваоне, што је неубичајено.

15) Према мишљењу управника установе, стручност кадра који ради са осуђеним лицима није на потребном нивоу (психолози, педагози, васпитачи...), што има утицаја на ефикасност установе у преваспитању младих људи. И за такво особље неопходна је стална едукација, одласци на стручне научне скупове и сл. Поред тога, васпитачи морају да поседују више различитих знања, због разнолике структуре осуђених лица. Другим речима, неопходан је посебан програм обуке васпитача.

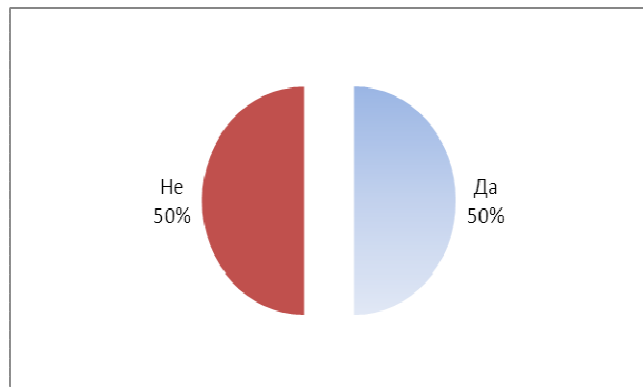
У циљу сагледавања стања у тој установи посебна пажња била је усмерена према осуђенима на казну малолетничког затвора, којих је у време истраживања било укупно 24.

Резултати истраживања

Табела 1. и графикон 1

Питање 1. **Прво кривично дело**

Прво КД	Број	Процент
Да	12	50%
Не	12	50%
Укупно:	24	100%

Ако погледамо само ову табелу, онда би закључак био да су 50% осуђених на казну малолетничког затвора повратници у вршењу кривичних дела, док је друга половина на ту казну осуђена због првог кривичног дела. Међутим, треба имати у виду чињеницу да се осуђеним лицима нигде не евидентирају кривична дела која су извршили пре навршених 14 година живота, тј. док су имала статус детета у кривичноправном смислу. Дакле, то је само привид, јер је према свим прикупљеним информацијама и сазнањима евидентно да у овој установи повратници у вршењу кривичних дела чине преко 80% осуђених.

Табела 2.

Питање 2. **Раније изречене васпитне мере**

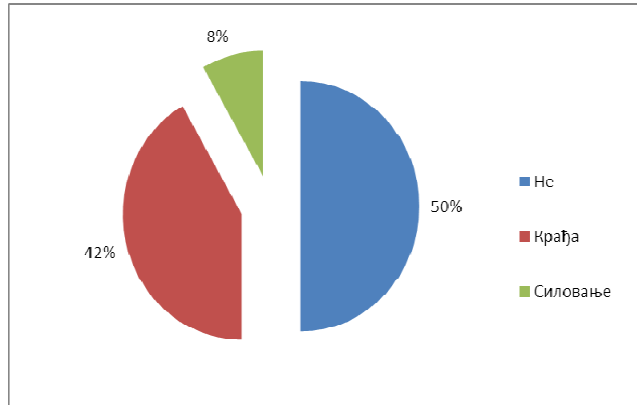
Раније изречене васпитне мере	Број	Процент
Мере упозорења и усмеравања	1	4%
Мере појачаног надзора	6	25%
Заводске васпитне мере	5	21%
Не	12	50%
Укупно:	24	100%

Из табеле 2 видљиво је да су осуђеним лицима раније највише изрицане мере појачаног надзора (6), а затим заводске мере (5), док је само једном осуђеном раније била изречена васпитна мера упозорења и усмеравања. Наравно, и овде се ради о мерама које су малолетницима изрицане због кривичних дела које су учинили након навршених 14 година живота.

Табела 3 и графикон 2

Питање 3. **Раније извршена кривична дела**

Раније извршена КД	Број	Процент
Не	12	50%
Крађа и тешка крађа	10	42%
Силовање	2	8%
Укупно:	24	100%

Из табеле 3 и графикона 2 видљиво је да су пре осуде на казну малолетничког затвора та лица извршила укупно 12 кривичних дела, при чему су најзаступљеније крађе и тешке крађе, укупно 10 или 42%, док су 2 лица извршила кривично дело силовања. И овде треба поновити да су осуђени та кривична дела извршили након што су напунили 14 година живота. Кривична дела тих лица која су извршили као деца овде се не приказују. Међутим, познато је да је тај број знатно већи, поготово због

чињенице да су поједини осуђеници извршили већи број кривичних дела пре навршене 14. године живота.

Табела 4

Питање 4. Године живота

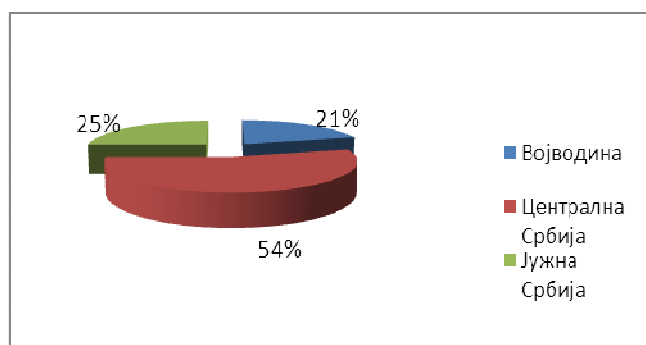
Године живота	Број	Процент
18	2	8%
19	4	17%
20	5	21%
21	3	12%
22	4	17%
23	4	17%
24	1	4%
25	1	4%
Укупно:	24	100%

Старосна структура осуђених на казну малолетничког затвора у време овог истраживања је врло разнолика и креће се 18 до чак 25 година живота. Као што се види, међу осуђеним лицима не налази се тренутно ниједан старији малолетник, што се може објаснити чињеницом да поступци трају дуго, па су старији малолетници као извршиоци тешких кривичних дела у међувремену постали пунолетни. Поред тога, само два лица имају 18 година, четири 19, а пет 20 година живота, што значи да су млађи пунолетници заступљени са скоро 50% у односу на укупан број осуђених на казну малолетничког затвора. Укупно 13, или 54%, осуђених су старости изнад 21. године живота, док два лица имају преко 23 године живота, што је неуобичајено за установе тог профила.

Табела 5 и графикон 3

Питање 5. Место пребивалишта у време извршења кривичног дела

Место пребивалишта	Број	Процент
Војводина	5	21%
Централна Србија	13	54%
Јужна Србија	6	25%
Укупно:	24	100%

Преко 50% осуђених на казну малолетничког затвора има пребивалиште на територији централне Србије, док је подручје АП Војводине (21%) и јужне Србије (25%) скоро подједнако заступљено.

Табела 6.

Питање 6. Пол осуђеног лица

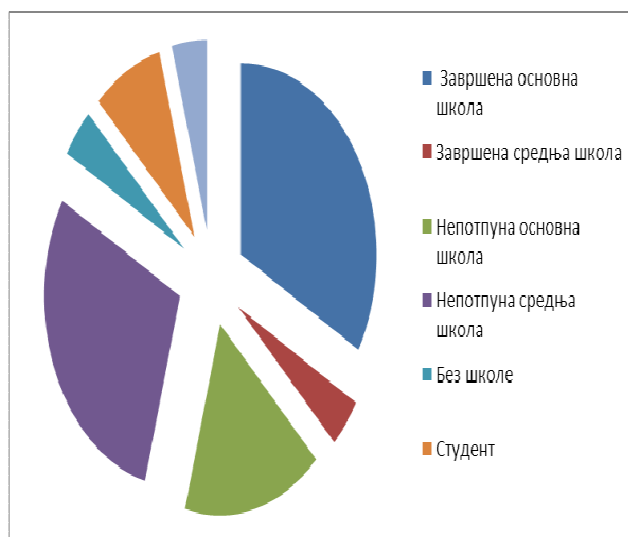
Пол	Број	Процент
Мушки	24	100%
Женски	0	0%
Укупно:	24	100%

Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљево намењен је искључиво за лица мушког пола, тако да је и структура осуђених у установи искључиво мушког пола.

Табела 7 и графикон 4

Питање 7. Образовање осуђених у време извршења КД

Образовање у време извршења	Број	Процент
Завршена основна школа	8	34%
Завршена средња школа	1	4%
Непотпуна основна школа	4	17%
Непотпуна средња школа	7	29%
Без школе	1	4%
Студент	2	8%
Завршен факултет	1	4%
Укупно:	24	100%

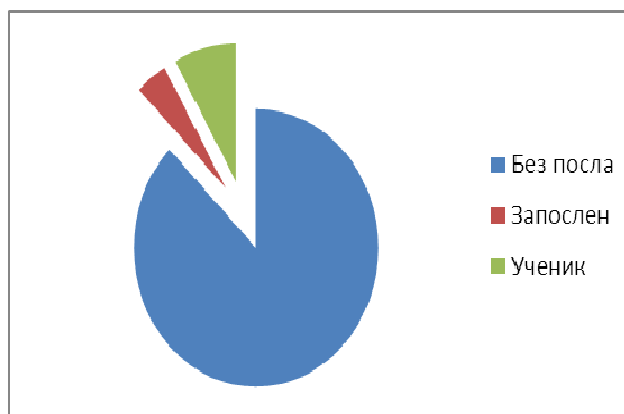
Образовна структура лица осуђених на казну малолетничког затвора је врло неповољна. Чак 34% осуђених има завршену основну школу, а 29% непотпуну средњу школу. Ако се узме у обзир да још 17% осуђених има непотпуну основну школу, док је једно лице без школе, онда је јасно о каквој се образовној структури ради. Само један

осуђени има завршен факултет, док су свега два лица студенти. Према томе, може се закључити да је образовни профил наведене категорије лица врло низак.

Табела 8 и графикон 5

Питање 8. Занимање осуђених у време извршења КД

Занимање у време извршења КД	Број	Процент
Без посла	21	88%
Запослен	1	4%
Ученик	2	8%
Укупно:	24	100%

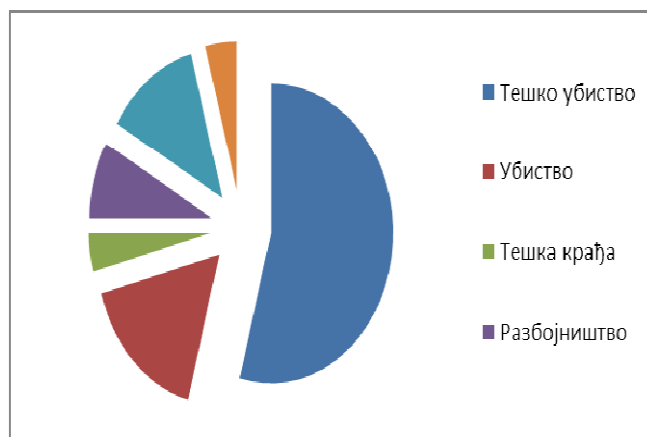

Велика већина осуђених лица је незапослена, тачније 21 или 88% осуђених. Само један осуђени је запослен, док су два лица ученици. Ако се ове чињенице повежу са образовном структуром, онда је укупна слика још неповољнија.

Табела 9. и графикон 6

Питање 9. Осуђени због КД

Осуђен због КД	Број	Процент
Тешко убиство	13	54%
Убиство	4	17%
Тешка крађа	1	4%
Разбојништво	2	8%
Силовање	3	13%
Насилничко понашање	1	4%
Укупно:	24	100%

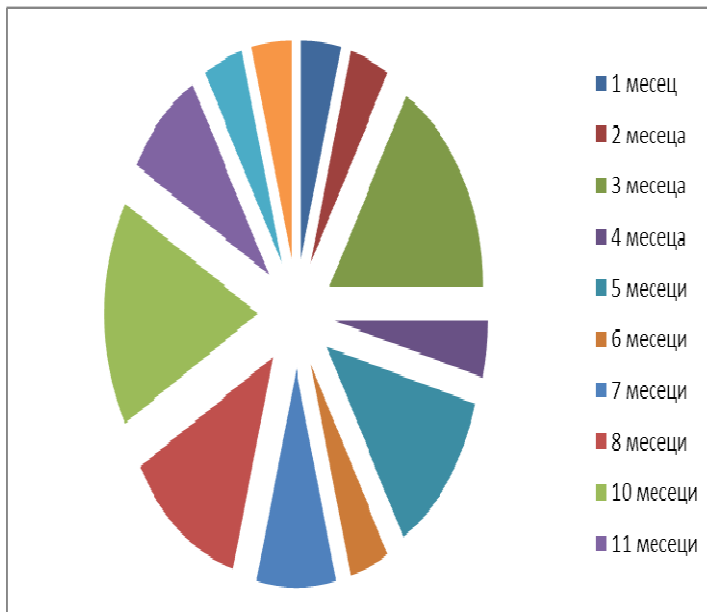

Забрињавајућа је чињеница да је већина лица на казну малолетничког затвора осуђена због тешког убиства, тачније њих 13 или 54%, док је 17% лица осуђено због убиства. Три лица су на наведену казну осуђена због силовања, два због разбојништва, док је по једно лице осуђено због тешке крађе и насилничког понашања.

Табела 10 и графикон 7

Питање 10. Трајање притвора

Трајање притвора	Број	Процент
1 месец	1	4%
2 месеца	1	4%
3 месеца	4	17%
4 месеца	1	4%
5 месеци	3	13%
6 месеци	1	4%
7 месеци	2	8%
8 месеци	3	13%
10 месеци	4	17%
11 месеци	2	8%
13 месеци	1	4%
24 месеца	1	4%
Укупно:	24	100%

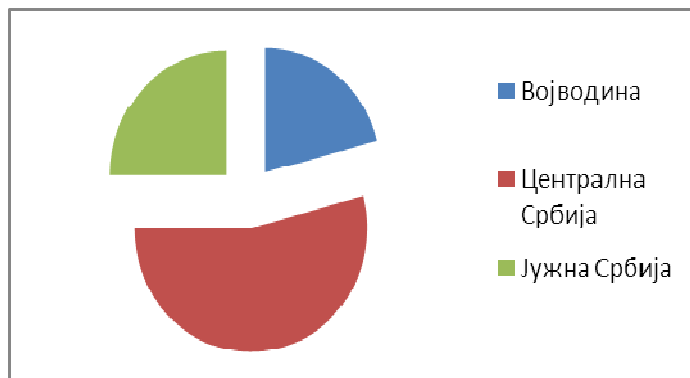

Ако се анализира примена мере притвора, може се уочити врло разнолика структура. Трајање притвора се креће од једног до 24 месеца, а процентуално гледајући по четири лица или 17% су имала притвор по три, односно 10 месеци.

Табела 11 и графикон 8

Питање 11. Место извршења КД

Место извршења КД	Број	Процент
Војводина	5	21%
Централна Србија	13	54%
Јужна Србија	6	25%
Укупно:	24	100%

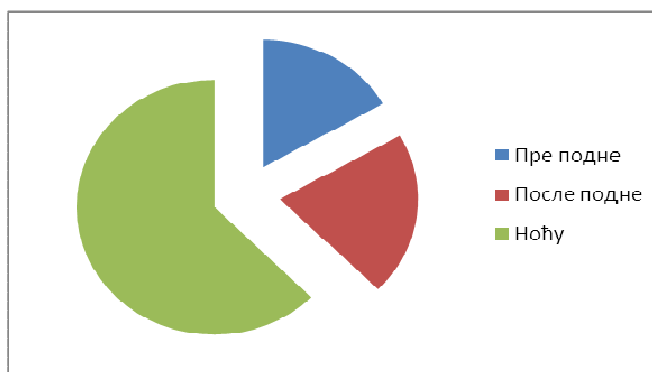

Место извршења кривичног дела је у свим случајевима везано за место пребивалишта. Највише кривичних дела осуђених на казну малолетничког затвора извршено је у централној Србији, укупно 13 или 54%, затим у јужној Србији, шест или 25%, те у АП Војводини, пет или 21%.

Табела 12 и графикон 9

Питање 12. Време извршења КД

Време извршења КД	Број	Процент
Пре подне	4	17%
После подне	5	21%
Ноћу	15	62%
Укупно:	24	100%

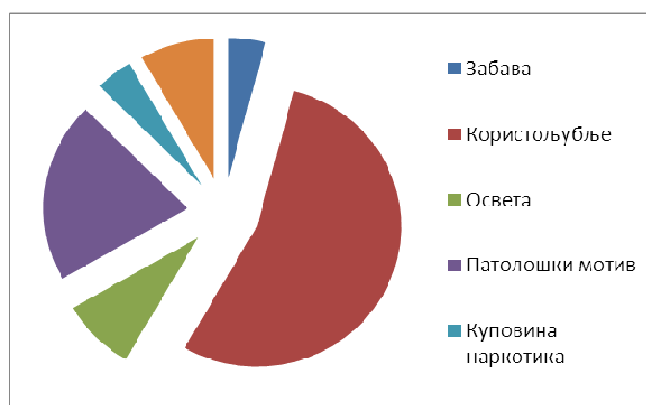

Већину кривичних дела, тачније 15 или 62%, старији малолетници су извршили у ноћним часовима, што се објашњава чињеницом да млади излазе ноћу, крећу се по угоститељским и другим сличним објектима, где конзумирају алкохолна пића у већој мери или наркотична средства, под чијим дејством се најчешће и врше наведена кривична дела. Убиства и тешка убиства су најчешће последица туча и масовних обрачуна младих, углавном испред угоститељских објеката или су резултат обрачуна разних навијачких група. Број кривичних дела извршен у поподневним (21%) или преподневним часовима (17%) је знатно мањи.

Табела 13 и графикон 10

Питање 13. Мотив извршења КД

Мотив извршења КД	Број	Процент
Забава	1	4%
Користољубље	13	55%
Освета	2	8%
Патолошки мотив	5	21%
Куповина наркотика	1	4%
Без мотива	2	8%
Укупно:	24	100%

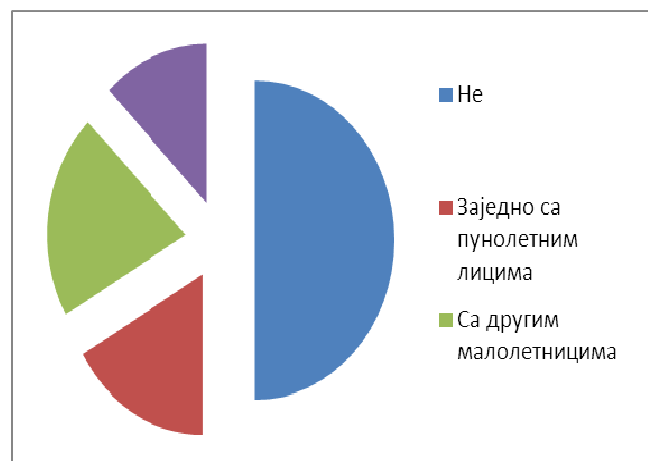

Што се тиче мотива извршених кривичних дела (табела 13 и графикон 10), видљиво је да је већина извршена из користољубља (13 или 55%), док су патолошки мотиви на другом месту (21%). Остали мотиви су мање заступљени, освета 8%, забава и куповина наркотика по 4%, док у два случаја није дефинисан мотив извршења кривичног дела.

Табела 14 и графикон 11

Питање 14. Саучесништво

Саучесништво	Број	Процент
Не	12	50%
Заједно са пунолетним лицима	4	17%
Заједно са другим малолетницима	5	21%
Заједно са пунолетним и малолетницима	3	12%
Укупно:	24	100%

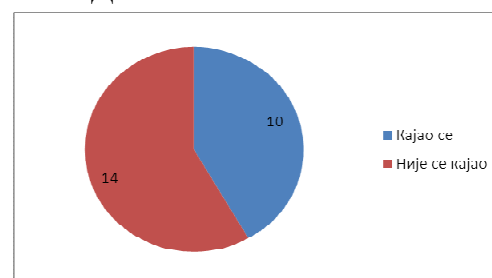

Табела 14 и графикон 11 указују на то да су осуђени 50% кривичних дела извршили индивидуално – појединачно, док је друга половина извршена у саучесништву са другим малолетним (21%) или пунолетним лицима (17%), или и са једнима и другима (12%).

Табела 15 и графикон 12

Питање 15. Понашање након извршења КД

Понашање након извршења КД	Број	Процент
Кајао се	10	42%
Није се кајао	14	58%
Укупно:	24	100%

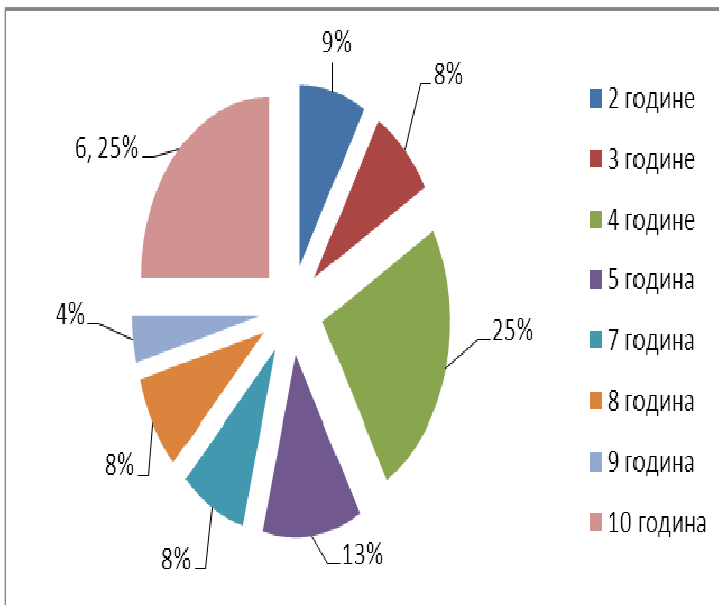

Забрињава чињеница о понашању извршилаца након извршења кривичног дела (табела 15 и графикон 12). Наиме, 14 или 58% старијих малолетника није показало кајање након извршења кривичног дела, док је то исказало њих 10 или 42%. Ови подаци указују на безобзирност, дрскост и безосећајност већине извршилаца кривичних дела.

Табела 16 и графикон 13

Питање 16. Висина изречене казне малолетничког затвора

Висина изречене казне МЗ	Број	Процент
2 године	2	8%
3 године	2	8%
4 године	6	25%
5 година	3	13%
7 година	2	8%
8 година	2	8%
9 година	1	4%
10 година	6	25%
Укупно:	24	100%

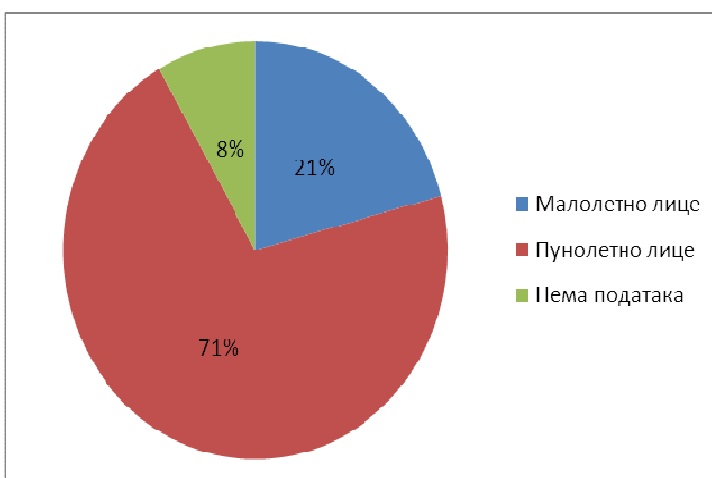

О тежини извршених кривичних дела старијих малолетника говоре табела 16 и графикон 13). Чак шест старијих малолетника, или 25% њих, осуђено је на максималну казну малолетничког затвора, што указује на то да су били испуњени сви критеријуми за изрицање најтеже казне за ту категорију извршилаца кривичних дела. Преко 50% старијих малолетника је осуђено на казну малолетничког затвора од пет година или тежу казну.

Табела 17 и графикон 14

Питање 17. Жртва кривичног дела

Жртва КД	Број	Процент
Малолетно лице	5	21%
Пунолетно лице	17	71%
Нема података	2	8%
Укупно:	24	100%

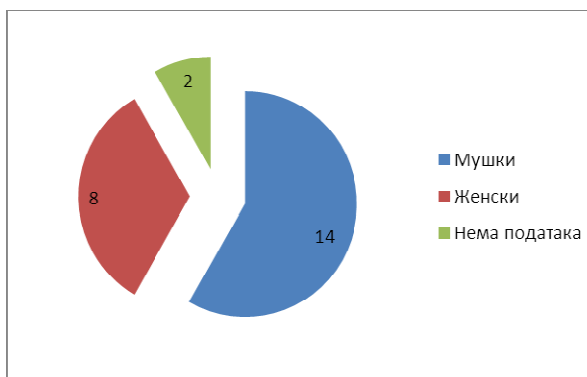

Жртве кривичних дела старијих малолетника осуђених на казну малолетничког затвора у већини случајева су пунолетна лица (17 или 71%), док су малолетне жртве евидентиране у пет случајева (21%).

Табела 18 и графикон 15

Питање 18. Пол жртве кривичног дела

Пол жртве	Број	Процент
Мушки	14	58%
Женски	8	33%
Нема података	2	9%
Укупно:	24	100%

Претежне жртве (табела 18 и графикон 15) су лица мушког пола, тачније 14 или 58%, док су женска лица као жртве заступљена у осам случајева или 33%.

Табела 19 и графикон 16

Питање 19. Познавање жртве

Познавање жртве	Број	Процент
Познавао жртву	13	54%
Није познавао жртву	11	46%
Укупно:	24	100%

У већини извршених кривичних дела (13 или 54%) извршилац је познавао жртву, што указује на то да су жртве углавном из непосредног окружења или суседства. У 11 случајева, или 46%, извршилац није познавао жртву.

Табела 20 и графикон 17

Питање 20. Утицај слободног времена

Утицај слободног времена	Број	Процент
Организовано	6	25%
Неорганизовано	18	75%
Укупно:	24	100%

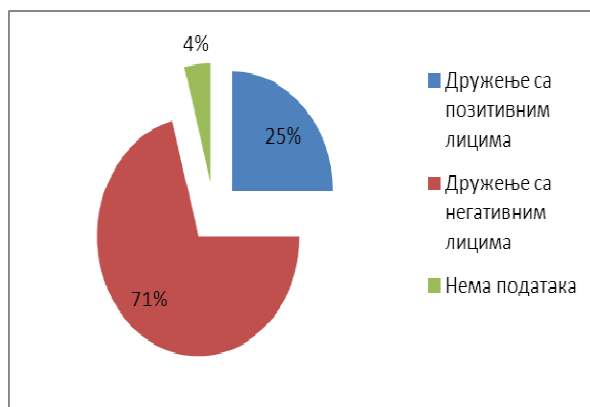

Табела 20 и графикон 17 потврђују досадашња криминолошка истраживања да је неорганизовано слободно време, у коме посебно долази до изражаја досада, битан криминогени фактор. Наиме, млади који нису укључени ни у какве корисне активности, као што су учење, спорт, секције и друго, време проводе у доколици, у којој се врло често роди идеја о неком криминалном делу. Свега шест, или 25%, осуђених је имало организовано слободно време.

Табела 21 и графикон 18

Питање 21. Утицај суседства и улице

Утицај суседства и улице	Број	Процент
Дружење са позитивним лицима	6	25%
Дружење са негативним лицима	17	71%
Нема података	1	4%
Укупно:	24	100%

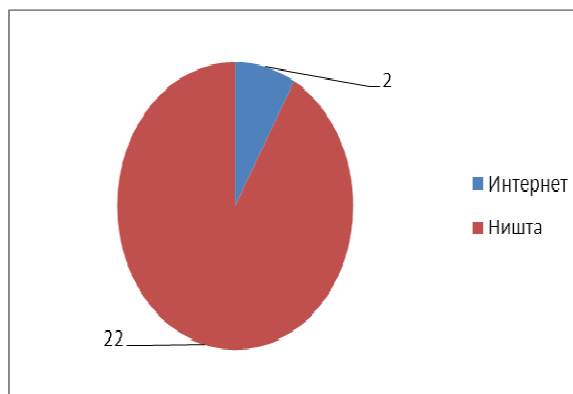

Већина осуђених се дружила са негативним лицима, односно лицима из криминогене средине, што неминовно води у криминал. Укупно 17, или 71%, осуђених се дружило са лицима из криминогене средине или другим делинквентним особама. У друштву са таквим особама малолетници уче по моделу, уче криминалне технике, што на крају доводи до извршења кривичног дела. Интересантно је да се, према прикупљеним подацима, свега шест, или 25%, осуђених дружило са позитивним лицима из непосредног окружења или суседства.

Табела 22 и графикон 19

Питање 22. Утицај средстава масовне комуникације

Утицај средстава масовне комуникације	Број	Процент
Интернет	2	8%
Ништа	22	92%
Укупно:	24	100%

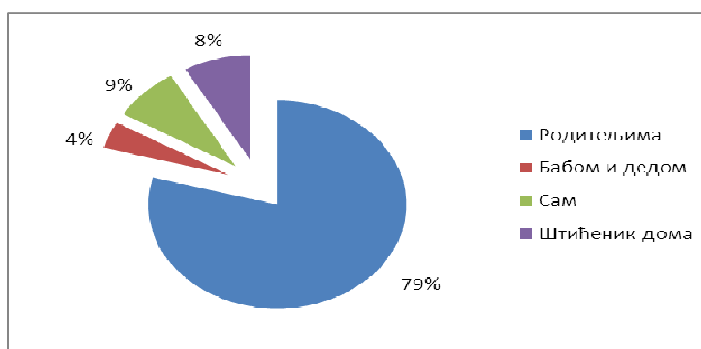

Према подацима из табеле 22 и графикона 19 средства масовне комуникације нису битније утицала на посматрану категорију лица у извршењу кривичног дела. Код 22 лица, или 92% њих, према прикупљеним сазнањима, није евидентиран утицај било ког средства масовне комуникације на извршење кривичног дела, док је само код два лица, или 8% њих, евидентиран негативан утицај интернета. Из ових показатеља се може закључити да посматрана категорија осуђених уопште не прати средства масовне комуникације, па чак ни интернет, што је неуобичајено за малолетничку популацију, с обзиром на изузетно коришћење разних друштвених мрежа од стране младих.

Табела 23 и графикон 20

Питање 23. С ким извршилац живи?

Извршилац живи са:	Број	Процент
Родитељима	19	79%
Бабом и дедом	1	4%
Сам	2	9%
Штићеник дома	2	8%
Укупно:	24	100%

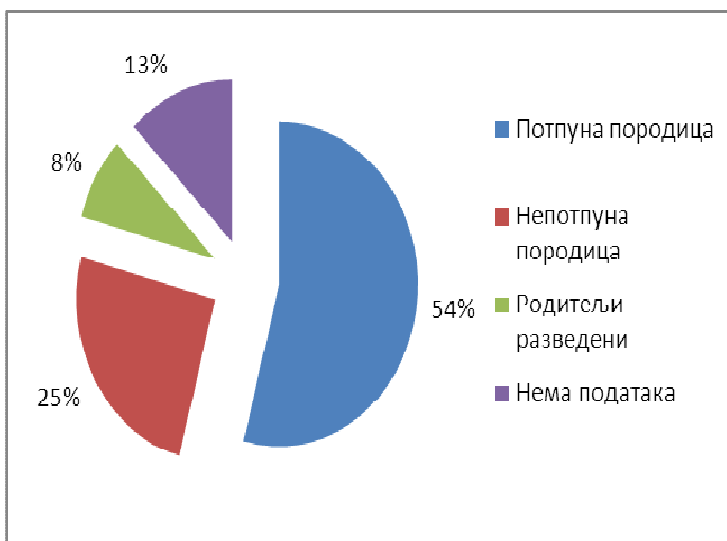

Већина осуђених, тачније њих 19 или 79%, живи са родитељима, једно лице живи са бабом и дедом, два лица су штићеници дома, а два препуштена себи, тј. живе сами. Очигледно је да је у већини случајева заказала породица, тј. родитељи који не остварују своју родитељску функцију на одговарајући начин.

Табела 24 и графикон 21

Питање 24. Структура породице

Структура породице	Број	Процент
Потпуна породица	13	54%
Непотпуна породица	6	25%
Родитељи разведени	2	8%
Нема података	3	13%
Укупно:	24	100%

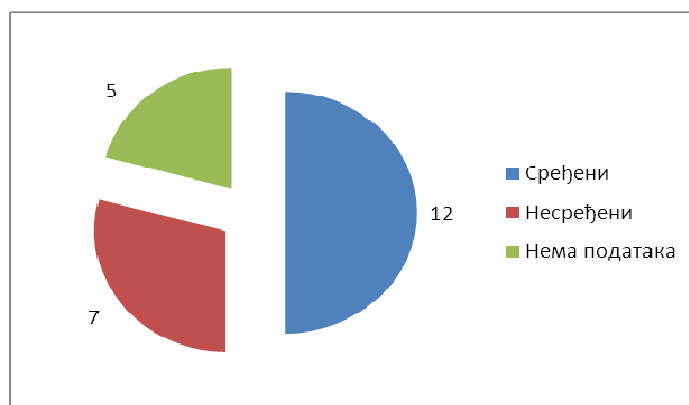

Већина осуђених, односно 13 или 54% њих, живи у потпуној породици, 25% у непотпуној породици, код два осуђена родитељи су разведени, док за три осуђена нема података. Према томе, скоро 50% осуђених има проблематичну породичну структуру (непотпуна породица, разведени родитељи и сл.).

Табела 25 и графикон 22

Питање 25. Породични односи

Породични односи	Број	Процент
Сређени	12	50%
Несређени	7	29%
Нема података	5	21%
Укупно:	24	100%

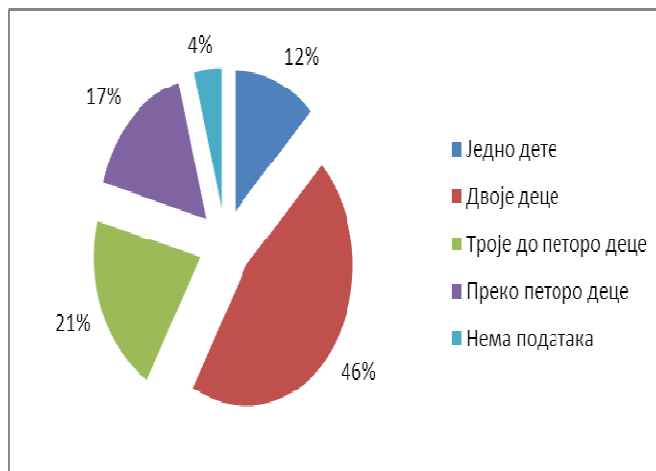

Породични односи су сређени код половине осуђених лица, код седам лица, или 29%, породична ситуација је несређена, док за пет осуђених нема поузданих података о породичним односима.

Табела 26 и графикон 23

Питање 26. Број деце у породици

Број деце у породици	Број	Процент
Једно дете	3	12%
Двоје деце	11	46%
Троје до петоро деце	5	21%
Преко петоро деце	4	17%
Нема података	1	4%
Укупно:	24	100%

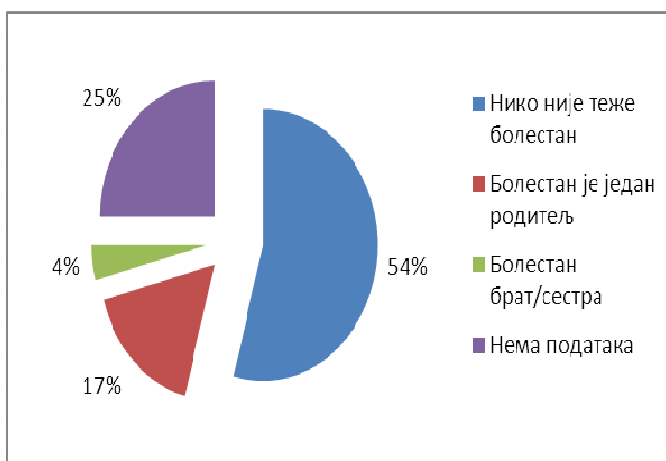

Што се тиче броја деце у породичном домаћинству (табела 26 и графикон 23), највише осуђених је из породица са двоје деце (11 или 46%), затим из породица са троје до петоро деце (21%), породица са преко петоро деце (17%), а најмање из породица са једним дететом (12%). Дакле, скоро 40% осуђених је из породица са троје и више деце.

Табела 27 и графикон 24

Питање 27. Здравље у породици

Здравље у породици	Број	Процент
Нико није теже болестан	13	54%
Болестан је један родитељ	4	17%
Болестан брат/сестра	1	4%
Нема података	6	25%
Укупно:	24	100%

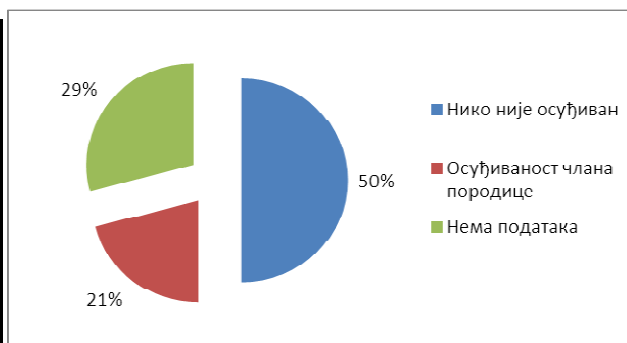

Здравствена ситуација у породицама осуђених је повољна код њих 13, или 54%, док је у осталим случајевима присутна болест неког члана породице, а код шест осуђених нема података о здравственој ситуацији у породици.

Табела 28 и графикон 25

Питање 28. Криминалитет у породици

Криминалитет у породици	Број	Процент
Нико није осуђиван	12	50%
Осуђиваност члана породице	5	21%
Нема података	7	29%
Укупно:	24	100%

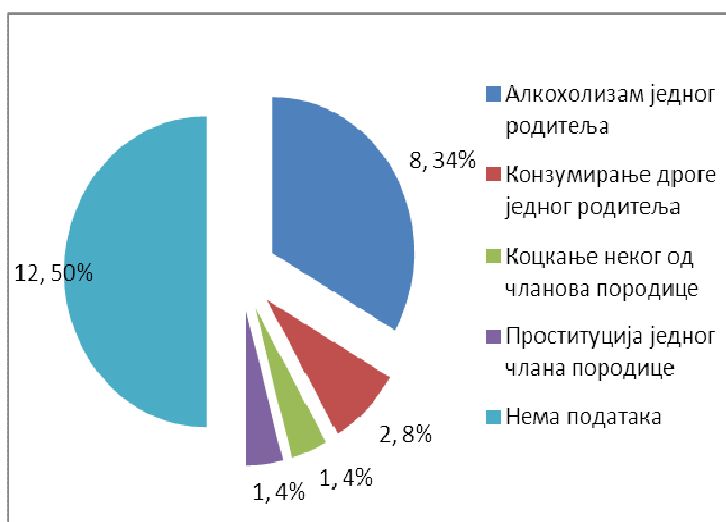

Из табеле 28, односно графикона 25, видљиво је да код половине осуђених нико други у породици није осуђиван, код 5 осуђених неко од чланова породице је већ осуђиван, док за седам осуђених нема података о осуђиваности у породици.

Табела 29 и графикон 26

Питање 29. Социопатолошке појаве у породици

Социопатолошке појаве у породици	Број	Процент
Алкохолизам једног родитеља	8	34%
Конзумирање дроге једног родитеља	2	8%
Коцкање неког од чланова породице	1	4%
Проституција једног члана породице	1	4%
Нема података	12	50%
Укупно:	24	100%

Табела 29, односно графикон 26, показују да су социопатолошке појаве код 12, или 50%, осуђених заступљене у породицама. Наиме, алкохолизам је присутан у породицама осам осуђених, или 34%, наркоманија код два, или 8%, коцкање и проституција код по једног осуђеног. Међутим, за 12 осуђених нема поузданих података о постојању социопатолошких појава код појединих чланова породице, те се претпоставља да је укупан број проблематичних случајева са социопатолошког аспекта знатно већи.

Табела 30

Питање 30. **Стамбени услови**

Стамбени услови	Број	Процент
Добри	8	33%
Лоши	3	13%
Просечни	7	29%
Веома лоши	6	25%
Укупно:	24	100%

Стамбена ситуација је проблематична код већине осуђених. Може се рећи да је добра само код осам осуђених, или 33%, просечна код седам, или 29%, док је лоша код три, или 13%, осуђених, а веома лоша код шест, или 25% осуђених.

Табела 31.

Питање 31. **Материјално стање породице**

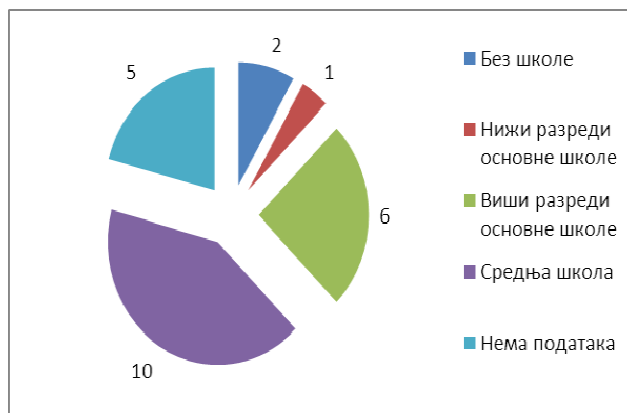
Материјално стање породице	Број	Процент
Веома добро	1	4%
Добро	11	46%
Лоше	4	17%
Веома лоше	6	25%
Нема података	2	8%
Укупно:	24	100%

Материјално стање породице је проблематично код 50% осуђених лица. Наиме, за четири, или 17% њих, оно је лоше, док је код шест, или 25%, веома лоше. За два осуђена лица нема података о материјалном стању породице. Просечно или добро материјално стање је код 11, или 46%, осуђених, а само код једног је оцењено као веома добро.

Табела 32 и графикон 27

Питање 32. Школска спрема мајке

Школска спрема мајке	Број	Процент
Без школе	2	8%
Нижи разреди основне школе	1	4%
Виши разреди основне школе	6	25%
Средња школа	10	42%
Нема података	5	21%
Укупно:	24	100%

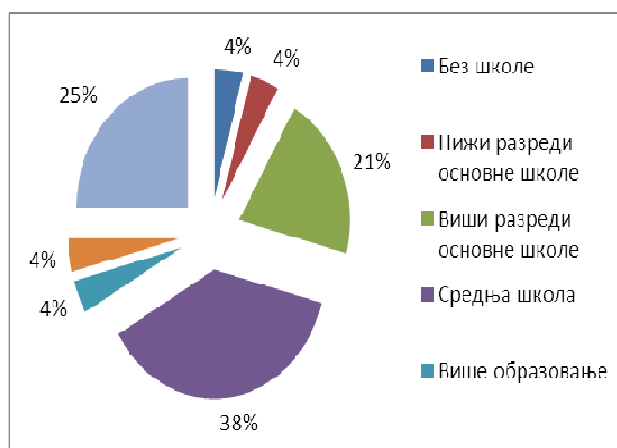

Код већине осуђених мајка има завршену средњу школу, тачније код њих 10, или 42%, док је у свим осталим случајевима у питању основна или непотпуна основна школа, или је мајка без школе. За пет осуђених нема података, а ни у једном случају мајка нема завршену вишу или високу школу.

Табела 33 и графикон 28

Питање 33. Школска спрема оца

Школска спрема оца	Број	Процент
Без школе	1	4%
Нижи разреди основне школе	1	4%
Виши разреди основне школе	5	21%
Средња школа	9	38%
Више образовање	1	4%
Високо образовање	1	4%
Нема података	6	25%
Укупно:	24	100%

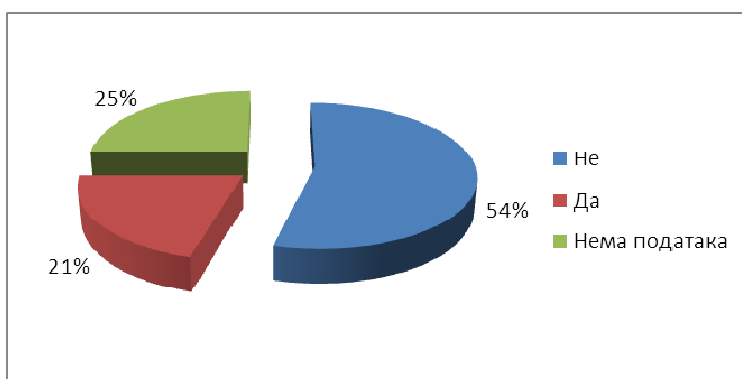

Слична ситуација је и код очева осуђених, где девет њих, или 38%, има завршену средњу школу, седам основну, непотпуно основну, а у једном случају отац је без школе, док у шест случајева нема података о школској спреми очева.

Табела 34 и графикон 29

Питање 34. **Физичко кажњавање у породици**

Физичко кажњавање у породици	Број	Процент
Не	13	54%
Да	5	21%
Нема података	6	25%
Укупно:	24	100%

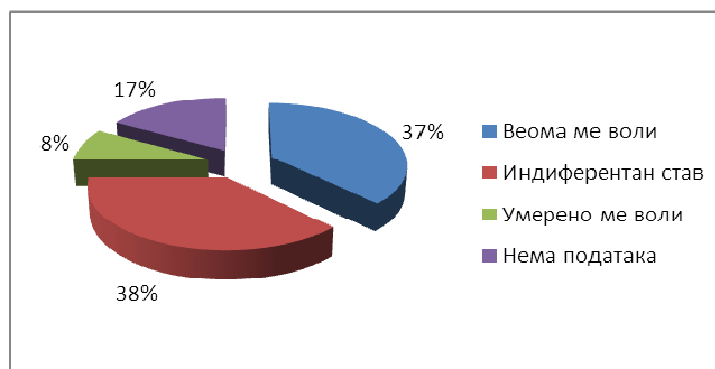

Физичко кажњавање је евидентирано у породици код пет, или 21%, осуђених, за шест осуђених нема података, док оно није присутно код 13 породица, или 54%, осуђених лица.

Табела 35 и графикон 30

Питање 35. **Однос оца у погледу љубави**

Однос оца у погледу љубави	Број	Процент
Веома ме воли	9	37%
Индиферентан став	9	38%
Умерено ме воли	2	8%
Нема података	4	17%
Укупно:	24	100%

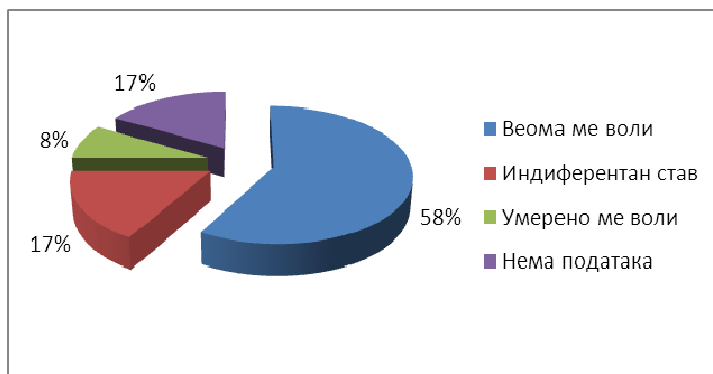

Девет осуђених, или 38%, истиче да их отац веома воли, два, или 8%, да је та љубав умерена, док девет, или 38% њих, има индиферентан став према сину у погледу љубави. За четири осуђена лица нема података.

Табела 36 и графикон 31

Питање 36. Однос мајке у погледу љубави

Однос мајке у погледу љубави	Број	Процент
Веома ме воли	14	58%
Индиферентан став	4	17%
Умерено ме воли	2	8%
Нема података	4	17%
Укупно:	24	100%

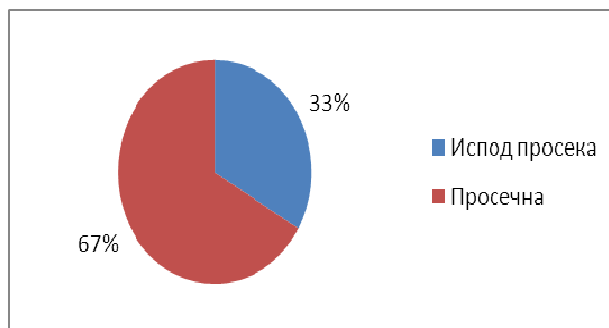

Нешто повољнија ситуација је у погледу љубави мајке према сину. Укупно 14, или 58%, осуђених истиче велику љубав мајке према њима, умерену љубав 2, или 8%, док индиферентан однос имају мајке четири осуђена лица.

Табела 37 и графикон 32

Питање 37. Интелигенција извршилаца

Интелигенција извршиоца	Број	Процент
Испод просека	8	33%
Просечна	16	67%
Укупно:	24	100%

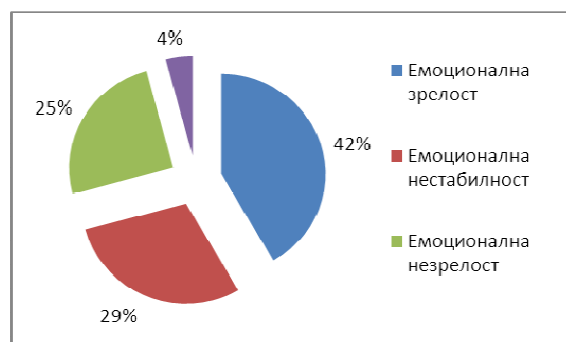

Две трећине осуђених на казну малолетничког затвора – њих 16, или 67%, има просечну интелигенцију, док 8, или 33%, има интелигенцију испод просека.

Табела 38 и графикон 33

Питање 38. Емоционалне особине извршилаца

Емоционалне особине извршиоца	Број	Процент
Емоционална зрелост	10	42%
Емоционална нестабилност	7	29%
Емоционална незрелост	6	25%
Смањена толерантност на фрустрације	1	4%
Укупно:	24	100%

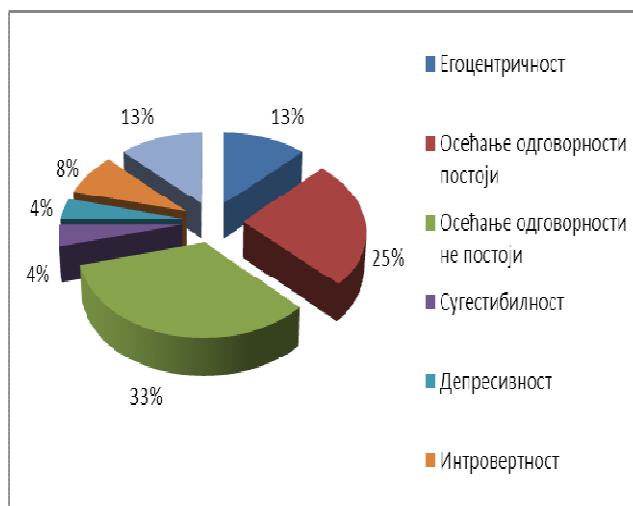

Емоционални проблеми (табела 38 и графикон 33) присутни су код 14, или 58%, осуђених. Емоционална нестабилност евидентна је код седам осуђених, или 29%, емоционална незрелост код шест, или 25%, док је код једног осуђеног присутна смањена толерантност на фрустрације. Имајући у виду природу и тежину извршених кривичних дела ове категорије лица, такво стање емоционалних особина је очекивано.

Табела 39 и графикон 34

Питање 39. Карактерне црте личности

Карактерне црте личности	Број	Процент
Егоцентричност	3	13%
Осећање одговорности постоји	6	25%
Осећање одговорности не постоји	8	33%
Сугестибилност	1	4%
Депресивност	1	4%
Интровертност	2	8%
Анксиозност	3	13%
Укупно:	24	100%

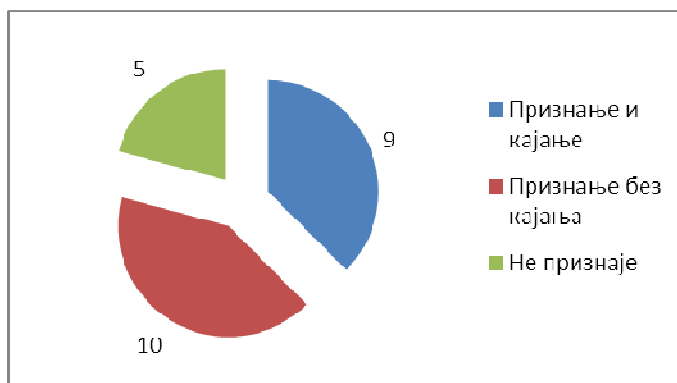
Код већине осуђених, или 18, тј. 75% њих, уочене су одређене негативне карактерне црте личности (табела 39 и графикон 34). Код осам, или 33%, осуђених не постоји осећање одговорности; три осуђена имају егоцентричне карактерне црте; анксиозност је присутна такође код три осуђена лица; интровертност код двојице; док

су сугестибилност и депресивност присутни код по једног осуђеног. Само код шест осуђених, или 25% њих, постоји осећање одговорности због учињеног кривичног дела. Може се рећи да је то очекивана ситуација када су у питању карактерне црте личности осуђених.

Табела 40 и графикон 35

Питање 40. Став извршилаца према КД

Став извршилаца према КД	Број	Процент
Признање и кајање	9	37%
Признање без кајања	10	42%
Не признаје	5	21%
Укупно:	24	100%

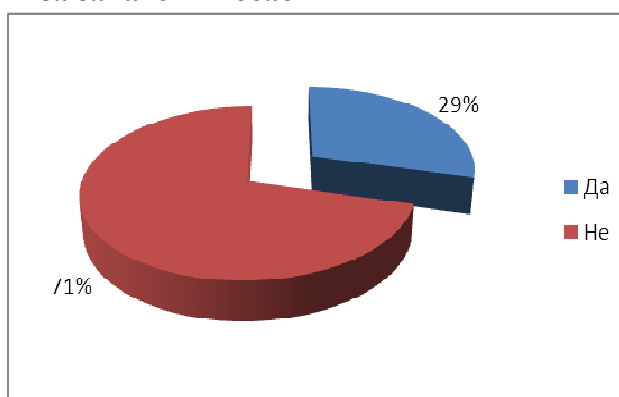

Интересантне показатеље уочавамо у табели 40 и графикону 35 у вези са ставом извршилаца према кривичном делу у погледу признања учињеног дела и кајања због његових последица. Забрињавајуће је да је само девет, или 37%, осуђених признало извршење кривичног дела и исказало кајање због његових последица. Укупно десет осуђених на казну малолетничког затвора је признало извршење кривичног дела, али уопште нису исказали кајање због његових последица и самог извршења кривичног дела. Пет осуђених, или 21% њих, уопште није признало извршење кривичног дела, што је за старије малолетнике неубичајено јер велика већина одмах признаје извршење дела.

Табела 41 и графикон 36

Питање 41. Обучавање у установи за занатски посао

Обучавање у установи за занатски посао	Број	Процент
Да	7	29%
Не	17	71%
Укупно:	24	100%

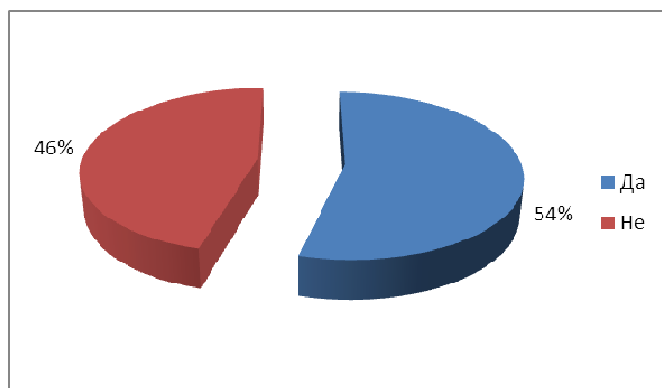

Врло су поразни подаци о обучавању осуђених у установи за разне занатске послове. Само седам, или 29%, осуђених се обучава за разне занатске послове, док велика већина њих, тачније 17, или 71%, то не чини (табела 41 и графикон 36). С обзиром на то да се ради о младим људима који немају изграђене радне навике, са недовољним стручним образовањем, ова чињеница би требало да буде предмет неке дубље анализе. Поставља се питање да ли осуђеници не показују интересовање или одбијају обуку или она није довољно добро организована у самој установи.

Табела 42 и графикон 37

Питање 42. Дисциплински преступи у установи

Дисциплински преступи у установи	Број	Процент
Да	13	54%
Не	11	46%
Укупно:	24	100%

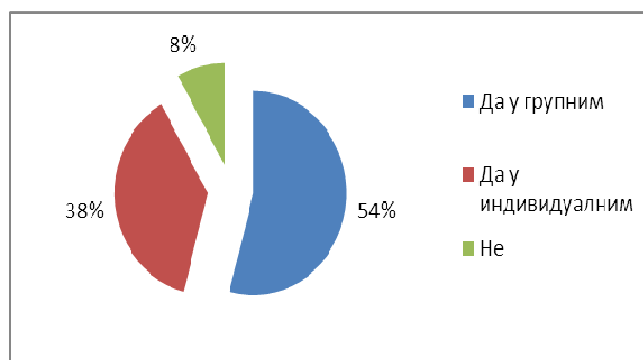

Дисциплински преступи осуђених у установи су чести, што показују табела 42 и графикон 37. Чак 13 њих, или 54%, је чинило одређене дисциплинске преступе у установи, док 11, или 46%, осуђених то до сада није чинило.

Табела 43 и графикон 38

Питање 43. Учешће у слободним активностима у установи

Учешће у слободним активностима у установи	Број	Процент
Да – у групним	13	54%
Да – у индивидуалним	9	38%
Не	2	8%
Укупно:	24	100%

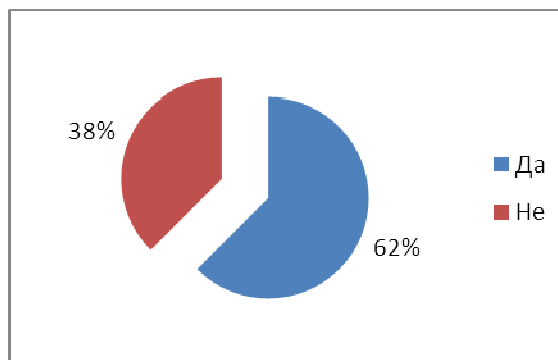

Учешће осуђених лица у слободним активностима је евидентно. Наиме, њих 13, или 54%, учествује у групним, девет, или 38%, у индивидуалним, док само два лица не показују жељу да у томе учествују.

Табела 44 и графикон 39

Питање 44. **Контакти са породицом**

Контакти са породицом	Број	Процент
Да	15	62%
Не	9	38%
Укупно:	24	100%

Што се тиче контаката осуђених са породицом (табела 44, графикон 40), ситуација такође није добра. Наиме, девет осуђених, или 38% њих, уопште нема комуникацију са својом породицом, што говори и о породичним односима, а поготово о заинтересованости родитеља да помогну својој деци да више не чине кривична дела и да се ресоцијализују. С друге стране, 15 осуђених, или 62% њих, има редовну комуникацију са својом породицом, што је свакако позитивно. Значајно је и то што родитељи при томе комуницирају и са особљем установе које је задужено за преваспитање и ресоцијализацију осуђених, тако да редовно размењују потребне информације и договарају се око даљих активности.

2. Васпитно-поправни дом у Крушевцу

Васпитно-поправни дом у Крушевцу (ВПД) представља јединствену установу у Србији за смештај младих који су починили кривично дело због којег им је суд изрекао васпитну меру упућивања у васпитно-поправну установу.

Ова васпитно-поправна установа основана је половином 1947. године адаптацијом пређашњег Завода за смештај малолетника. Прва група малолетника „питомаца“ са Аде Циганлије приспела је у ову установу 11. јуна 1947. године (њих око 50). У овај дом тада су доспели: малолетници који су били смештени у КП домовима; осуђени за кривична дела против народа и државе; упућени у ВПД а да нису прошли судску процедуру, односно малолетници којима није била изречена васпитна мера или казна, а

који су због свог понашања и других разлога прихваћени са улице већих градова и упућени у дом.

Васпитно поправни дом у Крушевцу је током својих 60 и више година постојања прошао развојни пут од почетног утопистичко-романтичарског социјално-педагошког до садашњег вертикално-прогресивног система васпитног рада.

Тешка детериорација општих ресурса (током година друштвене кризе), значајне промене у карактеристикама популације деце у сукобу са законом у Србији, реформа система малолетничког правосуђа у Србији и поштрени критеријуми и стандарди у погледу поштовања права деце у систему малолетничког правосуђа (у годинама европских интеграција) ставиле су ВПД пред захтев за дубоком реорганизацијом и програмском реконцептуализацијом.

ВПД, као комплексна установа, развија и примењује широк спектар програма, од којих су неки сасвим успешни, други задовољавајући до релативно добри, док су неки од њих, са становишта поштовања права деце, незадовољавајући или чак угрожавајући и захтевају хитне мере и интервенције којима ће се ускладити са нормама и стандардима међународне заједнице.

Тај захтев, био он препознат или не, односи се на свеукупно функционисање ВПД-а, односно начине на које ВПД испуњава своју друштвену мисију, али исто тако детерминише правце даљег развоја (визију) те најзначајније установе за извршење кривичних санкција према малолетницима у Србији. Препознавање слабости и потенцијала и проналажење најадекватнијих решења зато захтева приоритетну пажњу и безрезервну подршку и помоћ владиних и невладиних, домаћих и иностраних организација и донатора, а све то у циљу промоције и заштите права и добробити деце у сукобу са законом у Србији.

Васпитно-поправни дом у Крушевцу од 1947. године васпитава младиће и девојке који су кривична дела починили између 14. и 16. године живота, а изузетно и старије. Чак 70% штићеника у дому сада је пунолетно. Они долазе из разних крајева наше земље, а у време спровођења овог истраживања у установи се налазио 231 штићеник.

У обављеним интервјуима са стручњацима ВПД-а у Крушевцу уочене су следеће карактеристике малолетничке делинквенције:

- 1) Малолетни делинквенти последњих година постају све агресивнији, а број кривичних дела са елементима насиља у сталном је порасту. Према мишљењу стручњака из ове установе, прекретница је била 2008. година, од када се примећује експанзија штићеника који су починиоци кривичних дела са

елементима насиља. То је једно од најважнијих запажања запослених у ВПД-у који су задужени за њихово преваспитање и оспособљавање за живот на слободи. По њима, дезинтеграција породице и друштва, започета деведесетих година прошлог века, узима данак. Јер управо сада за криминал и насиље сваке врсте стасавају генерације рођене тих година. Наравно да су млади најтеже преживљавали тешке тренутке у свом развоју. Дакле, евидентно је да је наша прошлост, од деведесетих па надаље, утицала на пораст малолетничког криминалитета, као и на појаву неких нових појавних облика криминалних понашања. Васпитачи из ове установе истичу да сам елемент насиља може бити манифестација незадовољства младих људи из одрастања, које се природно рефлектује на живот, улицу, школу. Свакако да ова теза потврђује досадашња криминолошка и психолошка сазнања и истраживања да млади временом на негативан начин испољавају своје незадовољство и фрустрације стечене у раном детињству.

- 2) Чак 98% штићеника у овој установи су вишеструки повратници, како наводе стручњаци из ВПД-а. Иако то сама статистика не потврђује, сазнања која запослени поседују о својим штићеницима потврђују такву оцену. Наиме, из прикупљене документације о штићеницима може се лако уочити да је велики број њих вршио разна кривична дела и пре навршене 14-е године, што није евидентирано у некој прецизној статистици. Број малолетних лица која су извршила већи број кривичних дела (преко 10) је такође у порасту, према запажању стручњака.
- 3) У структури малолетних учинилаца предњаче учиниоци имовинских кривичних дела, њих 148 или 64%, од чега је њих 60 или 25% извршило кривично дело разбојништва, што такође потврђује оцену о повећању насиља и агресивности малолетних учинилаца кривичних дела. Један од најстаријих стручњака из ове установе (са радним искуством од 24 године у ВПД-у) истиче да је до краја 1989. године разбојништво малолетних учинилаца било „запрепашћујуће дело“. Ови подаци су свакако алармантни за свако друштво и последњи сигнал за предузимање радикалнијих и свеобухватнијих мера друштва у целини.
- 4) Интересантно запажање запослених стручњака у ВПД-у односи се на територијалну припадност штићеника. Тако је евидентно да је последњих година дошло до експанзије малолетних делинквената из Београда, али и из Војводине, посебно Новог Сада, што се може објаснити управо онако како су то тумачили

представници Чикашке школе – да је експанзија криминалитета последица начина живота у великим градовима, великих миграционих кретања, избеглиштва, растурених породица, ратних дешавања, лоших економских услова живота и др.

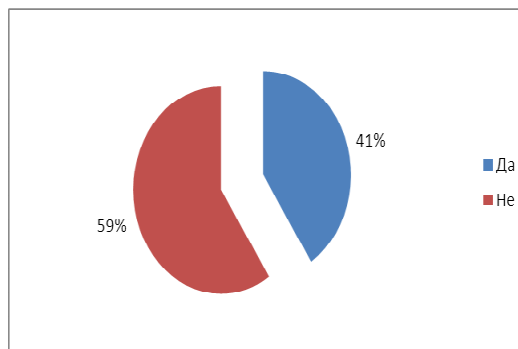
- 5) Штићеници све више долазе из непотпуних породица, у којима живе само са једним родитељом, неретко и без оба родитеља, па живе код бабе или деде. Већи број штићеника је одрастао у несређеним породичним односима, у којима је често долазило до породичног насиља и свађа. Поред тога, ретке су ситуације где су оба родитеља запослена, а много је случајева где ниједан родитељ није у радном односу. Ако се томе дода чињеница да су стамбена питања углавном нерешена или неадекватна, онда се може видети у каквим су животним условима одрастали штићеници ове установе. Образовни ниво родитеља није на потребном нивоу, а велики је број штићеника чији родитељи, или само један родитељ, има криминалну прошлост. И на крају, није неважно напоменути да велики број родитеља такорећи нема комуникацију са својом децом током њиховог боравка у установи. Све наведене чињенице указују на етиолошке аспекте малолетничке делинквенције и рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела.
- 6) Велики број штићеника има непотпуну средњу, или само основну, па и незавршену основну школу. Тестови интелигенције су показали забрињавајуће резултате. Најчешће је то доњи праг просечне или интелигенције испод просека.
- 7) Охрабрује чињеница да штићеници у ВПД-у редовно похађају школу за одрасле са праксом, средње школе у граду, а бољи и студирају. Том питању се у установи очигледно посвећује потребна пажња и чине значајни напори у едукацији и образовању младих. Штићеници воле да буду ангажовани, јер им време брже пролази и имају осећај да су корисни. Управо због те последње чињенице, док су били на слободи, треба тражити разлоге и узроке њиховог доласка у ову установу.

Резултати истраживања

Табела 1 и графикон 1

Питање 1. Прво кривично дело

Прво кривично дело	Број	Процент
Да	31	41%
Не	45	59%
Укупно:	76	100%

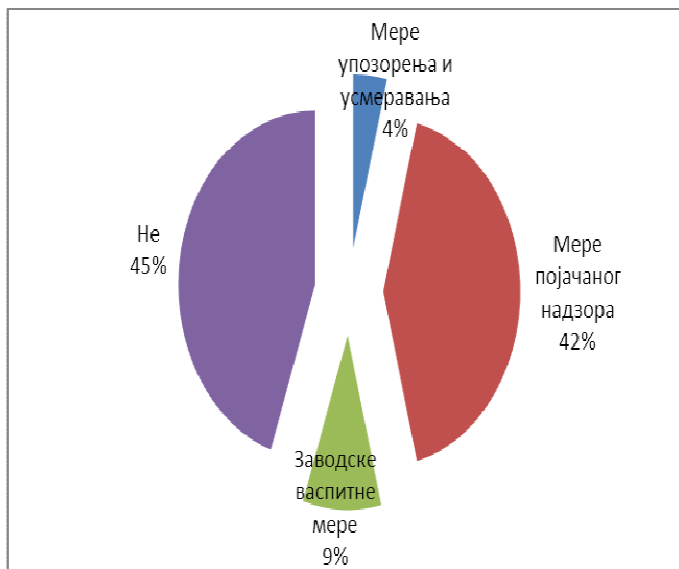

Ако се погледају табела 1 и графикон 1, видљиво је да се 31 штићеник, или 41% њих, појављују у овој установи због извршеног првог кривичног дела. Већ раније је напоменуто да су ти подаци врло варљиви због тога што нема поуздане евиденције о претходној евентуалној криминалној делатности штићеника. Наравно да се мисли на период пре навршене 14-е године живота. Ти подаци углавном потичу из центара за социјални рад у местима пребивалишта штићеника, али се поставља питање да ли је и код њих све евидентирано. У прилог томе говори и чињеница да код 45, или 59%, штићеника није у питању прво кривично дело. То значи да су већ извршили једно или више кривичних дела пре него што су упућени у ову установу због задњег кривичног дела. Према томе, ови подаци, иако непрецизни и сигурно нетачни, сасвим поуздано потврђују констатације запослених у установи да је број повратника у вршењу кривичних дела око 80%.

Табела 2 и графикон 2

Питање 2. Раније изречене васпитне мере

Врсте васпитних мера	Број	Процент
Мере упозорења и усмеравања	3	4%
Мере појачаног надзора	32	42%
Заводске васпитне мере	7	9%
Не	34	45%
Укупно:	76	100%

Као што се из табеле 2 и графикона 2 види, штићеницима су раније најчешће изрицане мере појачаног надзора (32 или 42%), док су мере упозорења и усмеравања изрицане врло ретко, тачније само у три случаја, а заводске мере су изречене за укупно седам штићеника или 9%. Пре доласка у ову установу 34 штићеника, или 45%, нису имали раније изречену васпитну меру.

Табела 3.

Питање 3. Евиденција у центру за социјални рад

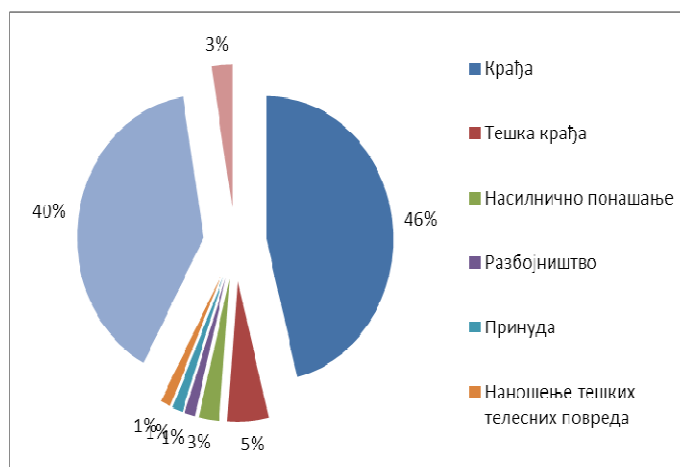
Евиденција у центру за социјални рад	Број	Процент
Да	51	67%
Не	25	33%
Укупно:	76	100%

Већина анализираних штићеника је евидентирана у центрима за социјални рад по месту пребивалишта, укупно 51, или 67% њих, док само 25, или 33%, није на евиденцији тих установа. И ово је добар показатељ да већина штићеника ове установе припада категорији рецидивиста. Подразумева се да су центри за социјални рад деловали према одређеном малолетном лицу тек након што је у локалној средини уочено његово делинквентно понашање.

Табела 4 и графикон 3

Питање 4. Раније извршена кривична дела

Назив дела	Број	Процент
Крађа	35	46%
Тешка крађа	4	5%
Насилнично понашање	2	3%
Разбојништво	1	1%
Принуда	1	1%
Наношење тешких телесних повреда	1	1%
Не	30	40%
Нема података	2	3%
Укупно:	76	100%

Крађа и тешка крађа су најзаступљенија кривична дела штићеника ове установе. Крађа је присутна у 35, или 46%, случајева, док је тешка крађа евидентирана свега у пет случајева, или 5%. Ови подаци такође нису поуздани јер су их презентирали запослени у установи на бази оствареног увида у досјеа штићеника. Остала кривична дела нису посебно значајна са аспекта ове анализе јер су евидентирана у малом броју случајева. Према овим показатељима, 30, или 40%, штићеника није извршило раније ниједно кривично дело.

Табела 5.

Питање 5. Године старости

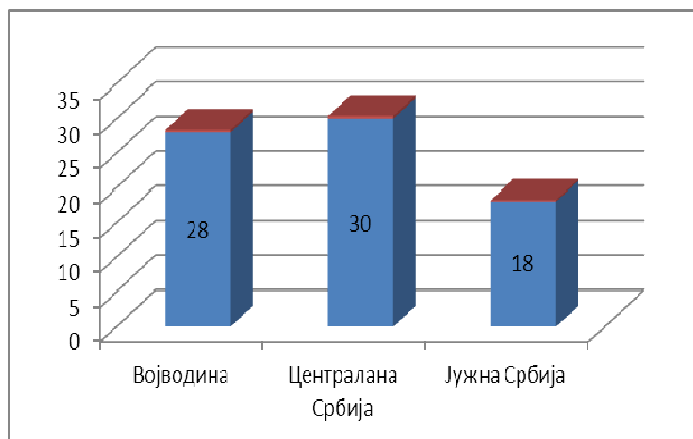
Године старости	Број	Процент
15	3	3,9%
16	6	7,9%
17	18	23,7%
18	19	25%
19	15	19,7%
20	8	10,5%
21	3	3,9%
22	3	3,9%
23	1	1,3%
Укупно:	76	100%

Ако се сагледа старосна структура штићеника у установи, може се констатовати да је она врло разнолика. Већина анализираних штићеника је узраста између 17 и 19 година живота, укупно 52, или 68%, док су све остале године старости штићеника мало заступљене. Интересантно је напоменути да се у овој установи, у категорији анализираних, налази укупно 30, или 39%, пунолетних лица.

Табела 6 и графикон 4

Питање 6. Место пребивалишта

Место пребивалишта	Број	Процент
Војводина	28	37%
Централна Србија	30	40%
Јужна Србија	18	23%
Укупно:	76	100%

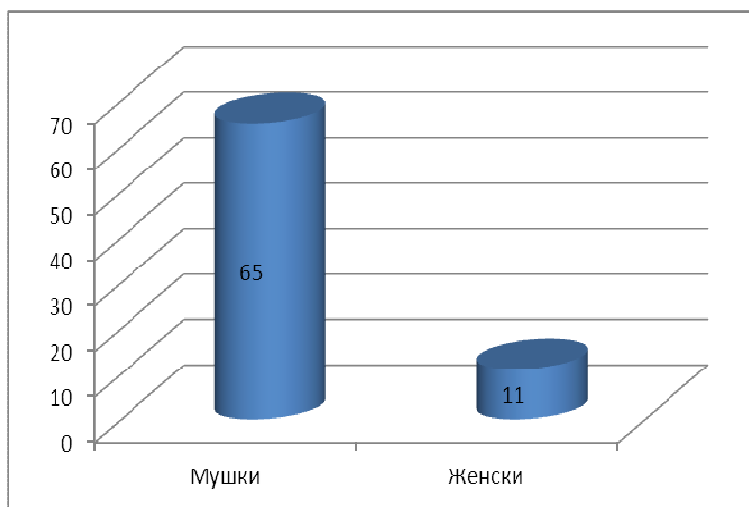

Као што се из табеле 6 и графикана 4 види, највећи број анализираних штићеника је са подручја централне Србије, њих 30 или 40%, затим са територије АП Војводине, 28 или 37%, док их је најмање из јужне Србије, 18 или 23%.

Табела 7 и графикон 5

Питање 7. Пол

Пол	Број	Процент
Мушки	65	86%
Женски	11	14%
Укупно:	76	100%

У Васпитно-поправном дому у Крушевцу у великој већини су штићеници мушког пола. У оквиру посматране структуре, 65 или 86% су штићеници мушког пола, док се у установи у време истраживања налазило укупно 11 лица женског пола (14%).

Табела 8 и графикон 6

Питање 8. Образовање

Образовање	Број	Процент
Завршена основна школа	12	16%
Завршена средња школа	1	1%
Непотпуна основна школа	36	47%
Непотпуна средња школа	7	9%
Без школе	20	26%
Укупно:	76	100%

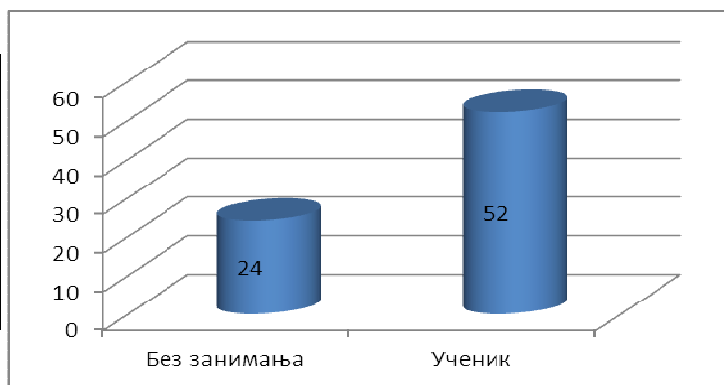
Образовна структура штићеника у овој установи је врло лоша (табела 8 и графикон 6). Свега 12, или 16%, штићеника има завршену основну школу, док непотпуну основну школу има њих 7, или 9%. Забрињавајуће је што је чак 20, или 26%, посматра-

них штићеника без школе. Само један штићеник из посматране структуре има завршену средњу школу, а свега 7, или 9%, непотпуну средњу школу.

Табела 9 и графикон 7

Питање 9. Занимање

Занимање	Број	Процент
Без занимања	24	32%
Ученик	52	68%
Укупно:	76	100%

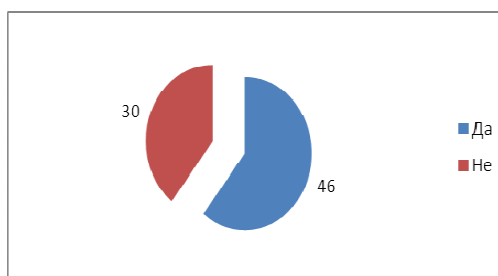

Већина штићеника су ученици, њих 52 или 68%, док су без занимања 24 анализирани штићеника (32%).

Табела 10 и графикон 8

Питање 10. Притвор

Притвор	Број	Процент
Да	46	61%
Не	30	39%
Укупно:	76	100%

Већина штићеника, чак 46 или 61% њих, је пре доласка у установу провело одређено време у притвору због извршеног кривичног дела, што је изузетно висок проценат. Ова чињеница указује на то да се радило о тежим кривичним делима, најчешће тешким крађама.

Табела 11

Питање 11. Трајање притвора

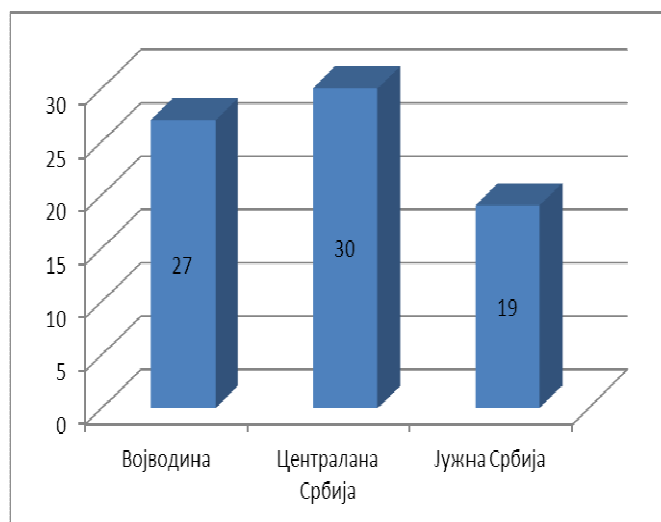
Број месеци	Број	Процент
Без притвора	30	39%
1	9	12%
2	7	9%
3	13	17%
4	7	9%
5	3	4%
6	2	3%
7	3	4%
8	1	1%
9	1	1%
Укупно:	76	100%

Из табеле 11 је видљиво да је већина штићеника, од оних којима је одређен притвор, у притвору провела до четири месеца, њих 36 или 70%. Преко четири месеца у притвору је било 10, или 22%, штићеника, а највише одређени притвор у једном случају је био девет месеци.

Табела 12 и графикон 9

Питање 12. Место извршења КД

Место извршења КД	Број	Процент
Војводина	27	35%
Централна Србија	30	40%
Јужна Србија	19	25%
Укупно:	76	100%

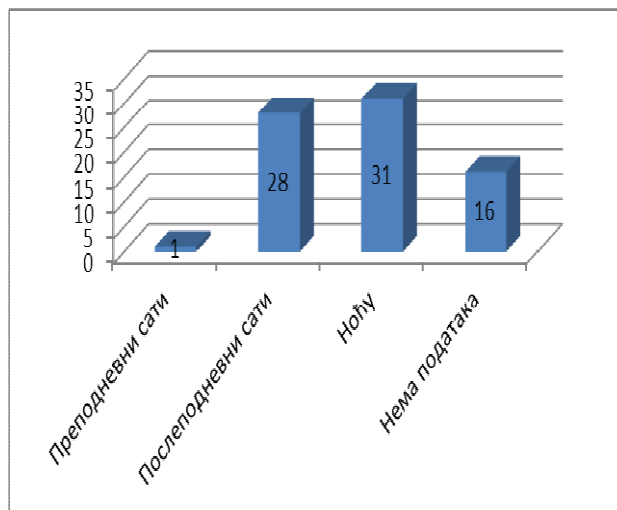
Место извршења кривичног дела је скоро у свим случајевима везано за место пребивалишта штићеника. Тако је у 30, или 40%, случајева место извршења било у

централној Србији, 27 или 35% у АП Војводини, док је најмање случајева евидентирано у јужној Србији, 19 или 25%.

Табела 13 и графикон 10

Питање 13. Време извршења КД

Време извршења кривичног дела	Број	Процент
Преподневни сати	1	1%
Послеподневни сати	28	37%
Ноћу	31	41%
Нема података	16	21%
Укупно:	76	100%

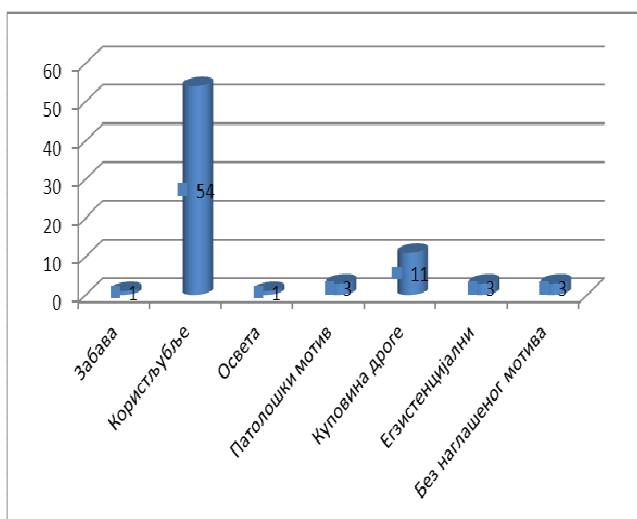

Већину кривичних дела, тачније 31, или 41%, штићеници су извршили у ноћним часовима, а затим у послеподневним, 28 или 37%. Ови показатељи се објашњавају чињеницом да млади излазе ноћу и у касним поподневним часовима, крећу се по угоститељским и другим сличним објектима, где конзумирају алкохолна пића или наркотична средства, а након тога се одлучују на вршење кривичних дела. У преподневним сатима само у једном случају је извршено кривично дело, док за 16 штићеника нема поузданих података о времену извршења кривичних дела.

Табела 14 и графикон 11

Питање 14. Мотив извршења КД

Мотив извршења кривичног дела	Број	Процент
Забава	1	1%
Користољубље	54	72%
Освета	1	1%
Патолошки мотив	3	4%
Куповина дроге	11	14%
Егзистенцијални	3	4%
Без наглашеног мотива	3	4%
Укупно:	76	100%

Анализирани штићеници су убедљиво у највећем броју случајева кривична дела вршили из користољубља, чак 54 или 72%. Овај податак је у складу са раније презентираним врстама кривичних дела које штићеници чине, при чему су крађе и тешке крађе убедљиво најбројније. Од осталих мотива, битно је истаћи куповину дроге као мотив за извршење кривичног дела крађе или тешке крађе, што је евидентирано код 11 или 14% штићеника. Остали мотиви извршења кривичних дела су присутни у малом броју.

Табела 15

Питање 15. Саучесништво

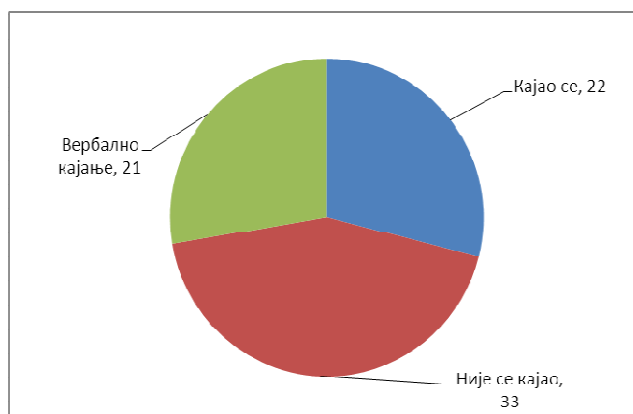
Саучесништво	Број	Процент
Не	22	29%
Заједно са пунолетним лицима	6	8%
Заједно са другим малолетницима	39	51%
Заједно са пунолетним и малолетним лицима	9	12%
Укупно:	76	100%

Већина штићеника који су били предмет овог истраживања, тачније њих 39 или 51%, су кривична дела вршили у саучесништву са другим малолетницима. То је и логично јер се ова категорија лица креће у кругу вршњака приближно истих година старости. Поред тога, у осталим случајевима штићеници су били у саучесништву у извршењу кривичних дела са пунолетним лицима у шест случајева, или 8%, а заједно са пунолетним и малолетним лицима у девет или 12% случајева. Укупно 22, или 29%, штићеника из анализиране структуре није било ни у ком облику саучесништва.

Табела 16 и графикон 12

Питање 16. Понашање након извршења КД

Понашање након извршења КД	Број	Процент
Кајао се	22	29%
Није се кајао	33	43%
Вербално кајање	21	28%
Укупно:	76	100%

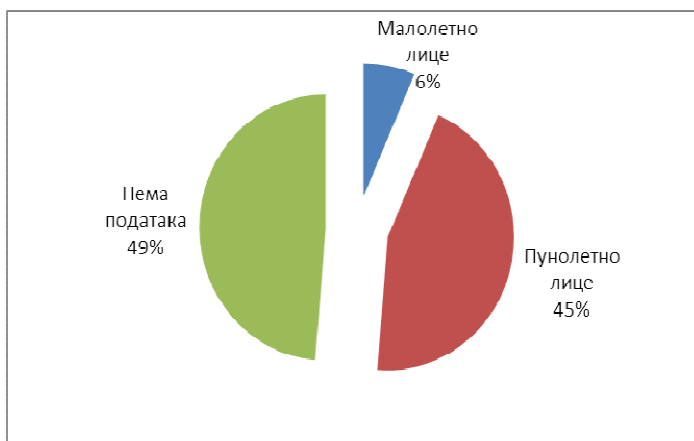

Кајање и вербално кајање након извршења кривичног дела испољила су укупно 43, или 57%, штићеника. Међутим, забрињава чињеница да чак 33, или 43%, штићеника није показало кајање због извршеног кривичног дела и његових последица. Све то указује на безобзирност, дрскост, егоизам и безосећајност већине тих извршилаца кривичних дела.

Табела 17 и графикон 13

Питање 17. Узраст жртве

Узраст жртве	Број	Процент
Малолетно лице	5	6%
Пунолетно лице	34	45%
Нема података	37	49%
Укупно:	76	100%

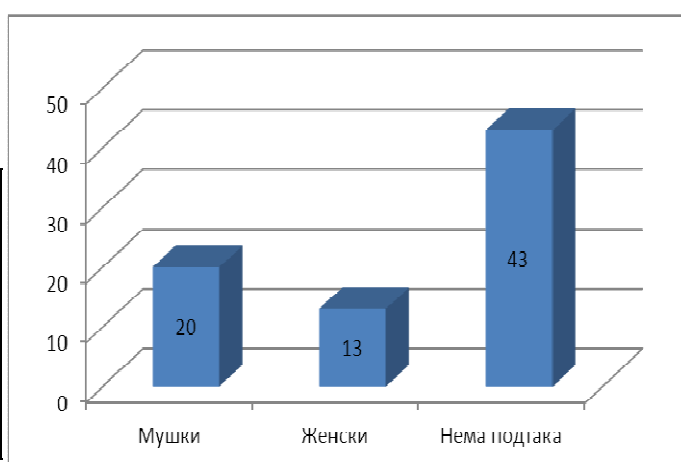

У већини случајева жртва кривичног дела штићеника ове установе је пунолетно лице, чак 34 или 45%. Овај податак би се могао објаснити чињеницом да су штићеници најчешће вршили кривична дела крађе и тешке крађе, а жртве су биле углавном старије и немоћне особе или особе женског пола. Само у пет, или 6%, случајева жртва је била малолетно лице, док за 37, или 49%, штићеника нема података о узрасту жртве.

Табела 18 и графикон 14

Питање 18. Пол жртве

Пол жртве	Број	Процент
Мушки	20	26%
Женски	13	17%
Нема података	43	57%
Укупно:	76	100%

Истраживањем је утврђено да су жртве у већини случајева лица мушког пола, тачније 20 или 26%, а затим у 13 случајева, или 17%, лица женског пола. Али у 43, или 57%, случаја није прецизиран пол жртве.

Табела 19 и графикон 15

Питање 19. **Познавање жртве**

Познавање жртве	Број	Процент
Познавао жртву	10	13%
Није познавао жртву	65	86%
Сродство	1	1%
Укупно:	76	100%

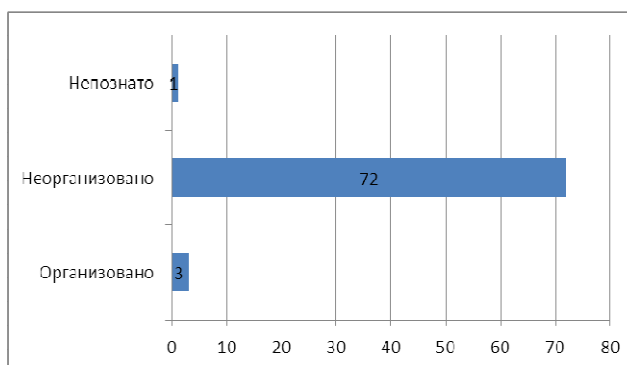

Из табеле 19 и графикона 15 јасно се уочава да у великој већини случајева при извршењу кривичног дела штићеници нису познавали жртву. То је евидентно у 65 или 86% случајева. То је и логично, с обзиром на то да су штићеници углавном вршили кривична дела крађе и тешке крађе и најчешће су то чинили према особама које не познају. Само у 10, или 13%, случајева евидентирано је познавање жртве од стране извршиоца у посматраној структури штићеника.

Табела 20 и графикон 16

Питање 20. **Слободно време и начин коришћења**

Слободно време	Број	Процент
Организовано	3	4%
Неорганизовано	72	95%
Непознато	1	1%
Укупно:	76	100%

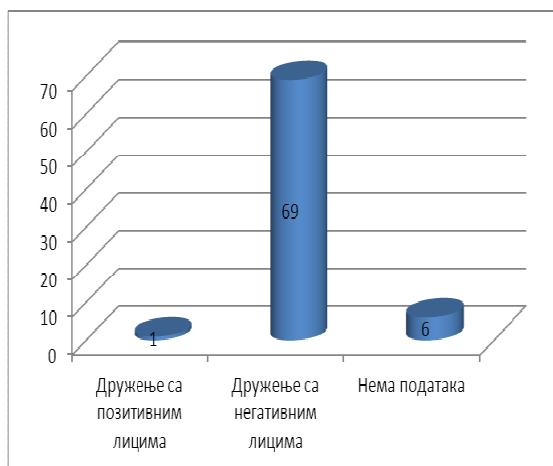
Очигледно је, према табели 20 и графикону 16, да је код већине штићеника, тачније њих 72 или 95%, слободно време потпуно неорганизовано. Таква ситуација сигурно доприноси досади и проналажењу изазова, врло често у друштву вршњака истог профила, због чега је делинквентно понашање најчешћа последица. Велику одговорност за такву ситуацију свакако има породица, пре свега родитељи, а затим и школа. Неорганизовано слободно време је озбиљан криминогени фактор који утиче на то да млади у раним годинама крећу погрешним путем, преузимају их улица и

негативна лица из окружења, пре свега из категорије вршњака, због чега је негативно понашање логичан исход.

Табела 21 и графикон 17

Питање 21. Утицај суседства и улице

Утицај суседства и улице	Број	Процент
Дружење са позитивним лицима	1	1%
Дружење са негативним лицима	69	91%
Нема података	6	8%
Укупно:	76	100%

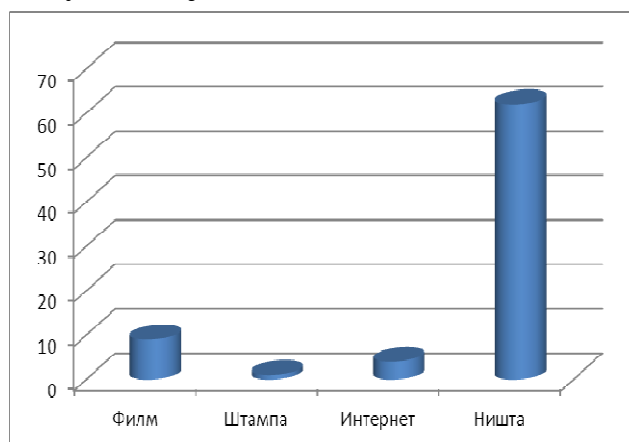

Табела 21 и графикон 17 се могу коментарисати на сличан начин као и претходна табела, односно графикон. Наведене табеле су у очигледној корелацији јер се и из ове табеле види шта доводи до криминалног понашања. Наиме, дружење са негативним лицима, што је код посматране структуре штићеника евидентно у 69, или 91%, случајева, је озбиљан криминогени фактор. Само један штићеник се, према подацима из досјеа, дружио са позитивним лицима, док за шест штићеника нема података.

Табела 22 и графикон 18

Питање 22. Утицај средстава масовне комуникације

Средства масовне комуникације	Број	Процент
Филм	9	12%
Штампа	1	1%
Интернет	4	5%
Ништа	62	82%
Укупно:	76	100%

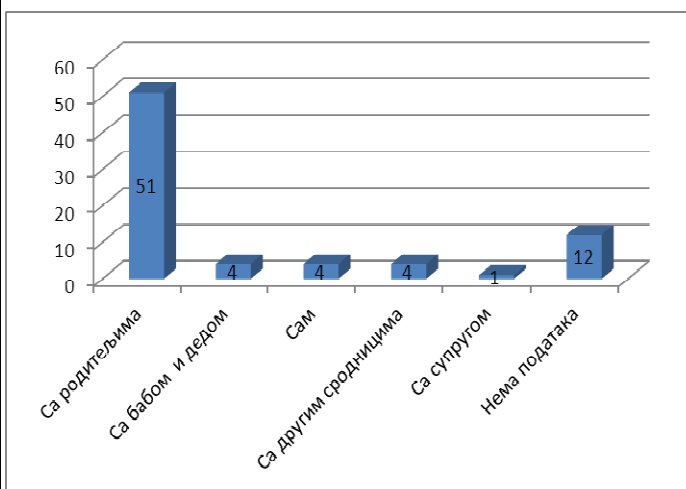
На криминално понашање штићеника у релативно малом проценту утичу средства масовне комуникације. Тако је код девет, или 12%, штићеника евидентиран утицај

филма, код четири, или 5%, утицај интернета и у једном случају утицај штампе. Код 62, или 82%, штићеника није евидентан утицај било ког средства масовне комуникације. Може се закључити да већина штићеника не показује интересовање за јавним медијима, нити их прате. Ако се са овим показатељима повеже и образовна структура штићеника, онда је јасно да другачији закључак и не може бити.

Табела 23 и графикон 19

Питање 23. С ким лице живи?

С ким лице живи?	Број	Процент
Са родитељима	51	67%
Са бабом и дедом	4	5%
Сам	4	5%
Са другим сродницима	4	5%
Са супругом	1	2%
Нема података	12	16%
Укупно:	76	100%

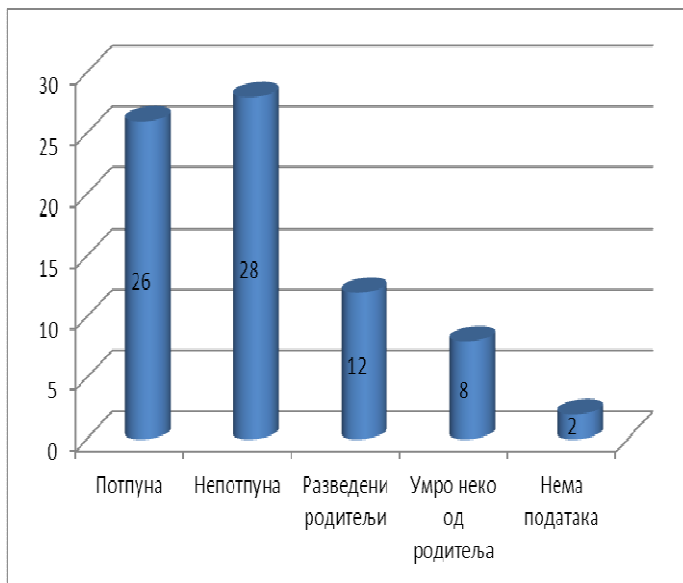

Већина штићеника који су били предмет истраживања, тачније 51 или 67% њих, живи са родитељима, у већини случајева са оба родитеља. Међутим, очигледно је да у њиховом случају родитељи нису постигли задовољавајући успех у васпитању и социјализацији детета. За 12, или 16%, штићеника нема података, док по четири штићеника живе са бабом и дедом, односно другим сродницима. Поред тога, четири штићеника живе сами, тако да су фактички препуштени улици и сопственом сналажењу.

Табела 24 и графикон 20

Питање 24. Структура породице

Структура породице	Број	Процент
Потпуна	26	34%
Непотпуна	28	37%
Разведени родитељи	12	16%
Умро неко од родитеља	8	10%
Нема података	2	3%
Укупно:	76	100%

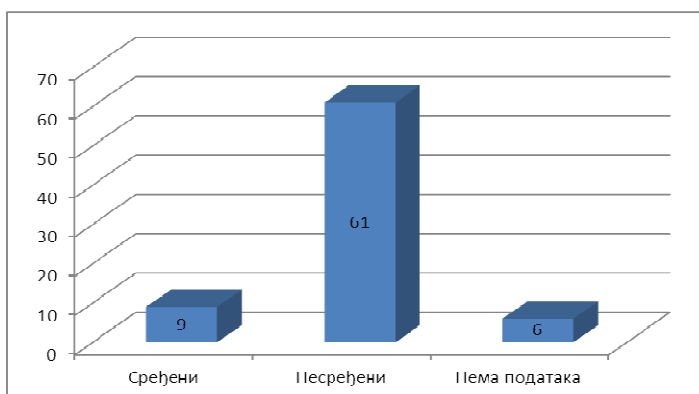

Структура породице анализираних штићеника је врло неповољна. Чак 28, или 37%, штићеника живи у непотпуној породици, код 12, или 16% њих, родитељи су разведени. Поред тога, код осам штићеника је умро један од родитеља. Према томе, укупно 48, или 63%, штићеника је из некомплетне породице, што се може сматрати криминогеним фактором бар код једног броја случајева. У потпуној породици живи само 26, или 43%, штићеника из посматране категорије, док за два штићеника нема података.

Табела 25 и графикон 21

Питање 25. Односи у породици

Односи у породици	Број	Процент
Сређени	9	12%
Несређени	61	80%
Нема података	6	8%
Укупно:	76	100%

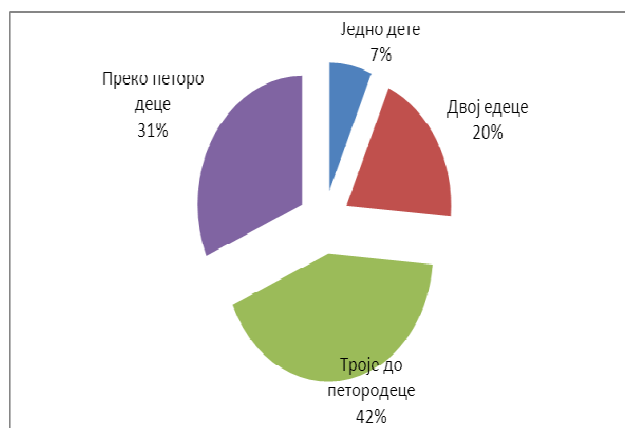
Код велике већине штићеника, тачније 61 или 80% њих, односи у породици су несређени. То је свакако значајна чињеница при анализи узрока криминалног понаша-

ња наведене категорије лица. Само девет, или 12%, штићеника живи у сређеној породици, док за шест њих нема података.

Табела 26 и графикон 22

Питање 26. Број деце у породици

Број деце у породици	Број	Процент
Једно дете	5	7%
Двоје деце	15	20%
Троје до петоро деце	32	42%
Преко петоро деце	24	31%
Укупно:	76	100%

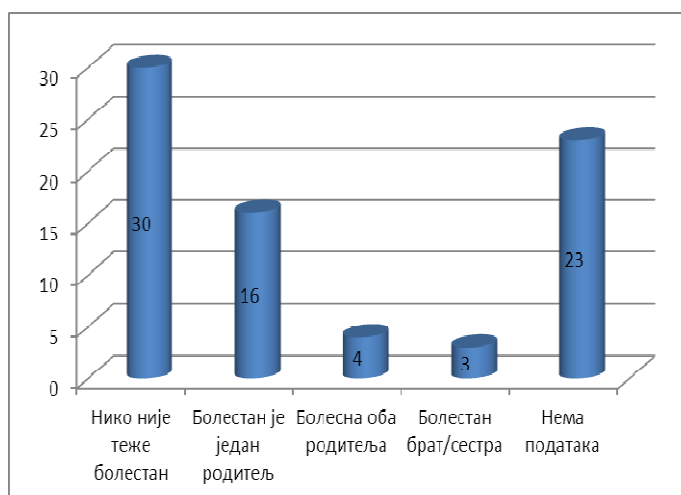

Према табели 26 и графикону 22, највише штићеника је из породица са троје до петоро деце, укупно 32 или 42%, а затим из породица са преко петоро деце, одакле је 24, или 31%, штићеника. Укупно 20, или 27%, штићеника потиче из породица са двоје или једним дететом. Општи закључак јесте да већина штићеника, тачније њих 56 или 74%, потиче из многочланих породица, што се свакако мора узети у обзир при сагледавању узрока криминалног понашања.

Табела 27 и графикон 23

Питање 27. Здравље у породици

Здравље у породици	Број	Процент
Нико није теже болестан	30	40%
Болестан је један родитељ	16	21%
Болесна оба родитеља	4	5%
Болестан брат/сестра	3	4%
Нема података	23	30%
Укупно:	76	100%

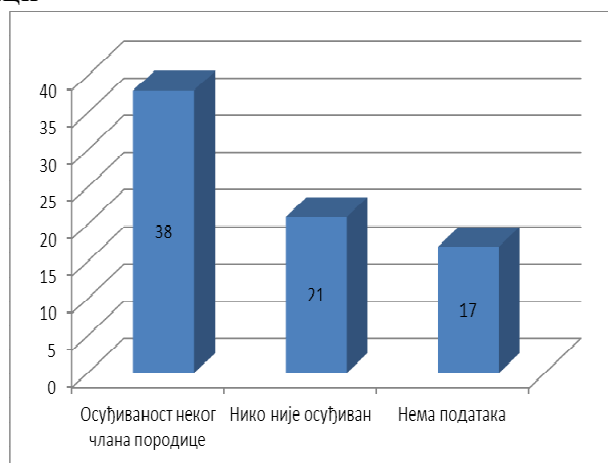

Здравствена ситуација у породицама штићеника је повољна код њих 30, или 40%, док је у осталим случајевима евидентирана болест једног родитеља (16 или 21%), оба родитеља (4 или 5%), док је у три случаја у питању болест брата или сестре. За 23, или 30%, штићеника нема података о здравственом стању породице.

Табела 28 и графикон 24

Питање 28. Криминалитет у породици

Криминалитет у породици	Број	Процент
Осуђиваност неког члана породице	38	50%
Нико није осуђиван	21	28%
Нема података	17	22%
Укупно:	76	100%

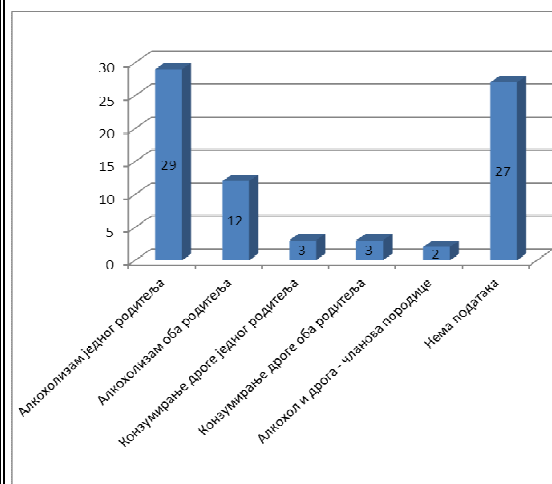

Из табеле 28 и графикона 24 је видљиво да половина штићеника, односно њих 38 или 50%, има осуђиваног члана породице. То је озбиљан показатељ из каквих породица долазе штићеници и може се сматрати врло поузданим криминогеним фактором. За 17 штићеника нема података о осуђиваности неког члана породице, а логично је да би наведени проценти били и већи. Само код 21, или 28%, штићеника нико у породици није осуђиван, бар према подацима до којих се овим истраживањем дошло. Према томе, криминалитет у породици ствара погодне услове за млађе чланове да уче по моделу и да се, у овом случају, прокриминално понашају.

Табела 29 и графикон 25

Питање 29. Социопатолошке појаве у породици

Социопатолошке појаве у породици	Број	Процент
Алкохолизам једног родитеља	29	38%
Алкохолизам оба родитеља	12	16%
Конзумирање дроге једног родитеља	3	4%
Конзумирање дроге оба родитеља	3	4%
Алкохол и дрога међу члановима породице	2	3%
Нема података	27	35%
Укупно:	76	100%

Алкохолизам и наркоманија су, према табели 29, односно графикону 25, очигледно велики проблем у породицама штићеника. Ситуација је више него забрињавајућа. Алкохолизам једног родитеља евидентиран је код 29, или 38%, штићеника, а код 12 њих, или 16%, забележен је алкохолизам оба родитеља. Поред тога, код три штићеника оба родитеља конзумирају дрогу, а код три један родитељ, док су алкохол и дрога евидентни у породицама два штићеника. Из наведеног произилази да су алкохолизам и наркоманија очигледни и битни криминогени фактори који су штићенике довели у Васпитно-поправни дом у Крушевцу.

Табела 30

Питање 30. Стамбени услови породице

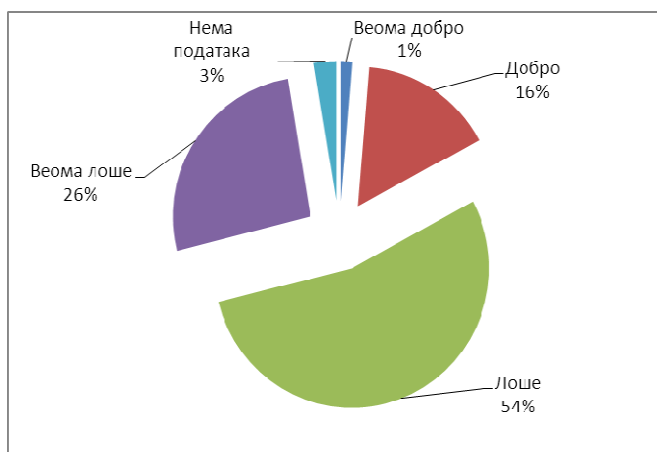
Стамбени услови породице	Број	Процент
Лоши	37	49%
Веома лоши	19	25%
Просечни	15	20%
Нема података	5	6%
Укупно:	76	100%

Стамбени услови породица штићеника су катастрофални. Само 15 штићеника има просечне стамбене услове. Укупно 56, или 74%, штићеника има веома проблематичне стамбене услове, при чему су код 37, или 49% њих, они лоши, а код 19, или 25%, веома лоши.

Табела 31 и графикон 26

Питање 31. Материјално стање породице

Материјално стање породице	Број	Процент
Веома добро	1	1%
Добро	12	16%
Лоше	41	54%
Веома лоше	20	26%
Нема података	2	3%
Укупно:	76	100%

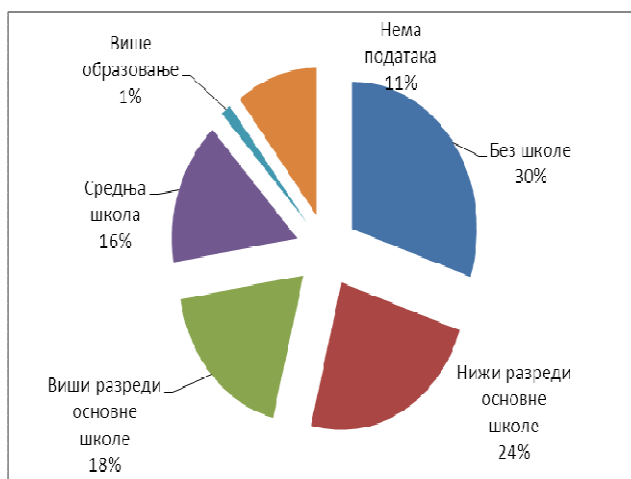

Материјално стање породица штићеника се може објаснити скоро на сличан начин као и њихови стамбени услови. Велика већина породица штићеника има лошу материјалну ситуацију, при чему је код њих 41, или 54%, стање лоше, а код 20, или 26%, веома лоше. Само код 12 штићеника је приказано добро материјално стање породице, а у једном случају веома добро.

Табела 32 и графикон 27

Питање 32. Школска спрема мајке

Школска спрема мајке	Број	Процент
Без школе	23	30%
Нижи разреди основне школе	18	24%
Виши разреди основне школе	14	18%
Средња школа	12	16%
Више образовање	1	1%
Нема података	8	11%
Укупно:	76	100%

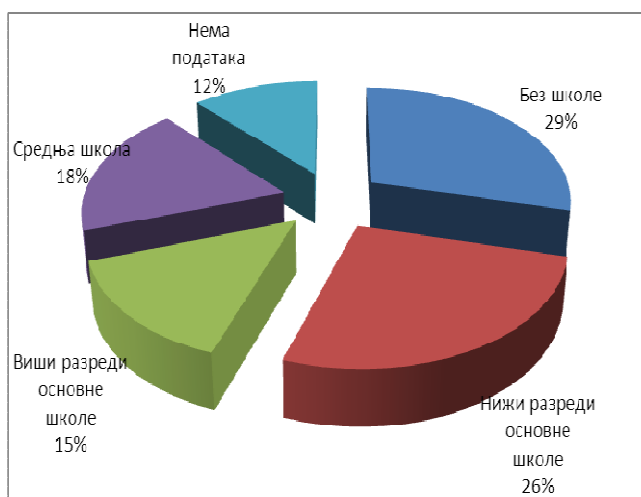

Образовна структура мајки штићеника је крајње неповољна и проблематична. Чак 23, или 30% њих, су без школе, 18, или 24%, има само ниже разреде основне, а 14, или 18%, завршену основну школу. Свега 12, или 16% њих, има завршену средњу школу, а само у једном случају је евидентирано више образовање мајке. За осам штићеника нема података о школској спреми мајке.

Табела 33 и графикон 28

Питање 33. Школска спрема оца

Школска спрема оца	Број	Процент
Без школе	22	29%
Нижи разреди основне школе	20	26%
Виши разреди основне школе	11	15%
Средња школа	14	18%
Нема података	9	12%
Укупно:	76	100%

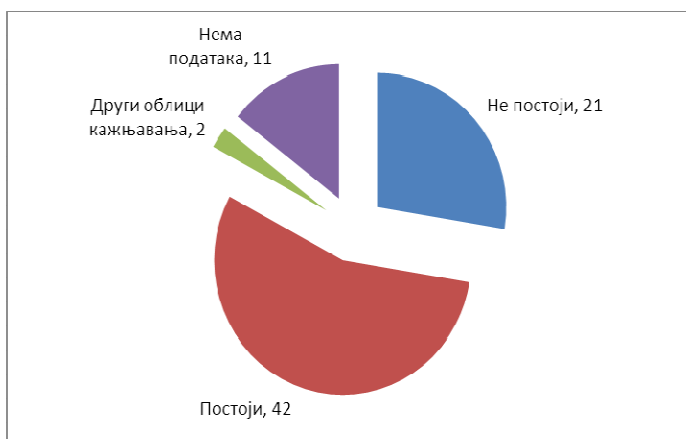

Слична је ситуација и у погледу школске спреме очева штићеника. Чак 22, или 29% њих, су без школе, 20, или 26%, са нижим разредима, те 11, или 15%, са вишим разредима основне школе. Свега 14, или 18%, очева штићеника има завршену средњу школу, док за девет нема података.

Табела 34 и графикон 29

Питање 34. Физичко кажњавање у породици

Физичко кажњавање у породици	Број	Процент
Не постоји	21	28%
Постоји	42	55%
Други облици кажњавања	2	3%
Нема података	11	14%
Укупно:	76	100%

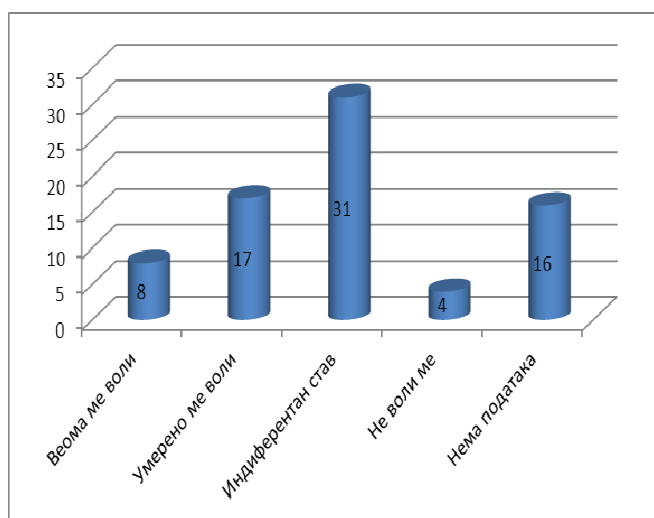

Код већине штићеника евидентирано је физичко кажњавање у породици, тачније код њих 42, или 55%. Други облици кажњавања присутни су у породицама двоје штићеника, док нема података за 11 штићеника. Физичко кажњавање није присутно у породицама 21, или 28%, штићеника.

Табела 35 и графикон 30

Питање 35. Однос оца у погледу љубави

Однос оца у погледу љубави	Број	Процент
Веома ме воли	8	11%
Умерено ме воли	17	22%
Индиферентан став	31	41%
Не воли ме	4	5%
Нема података	16	21%
Укупно:	76	100%

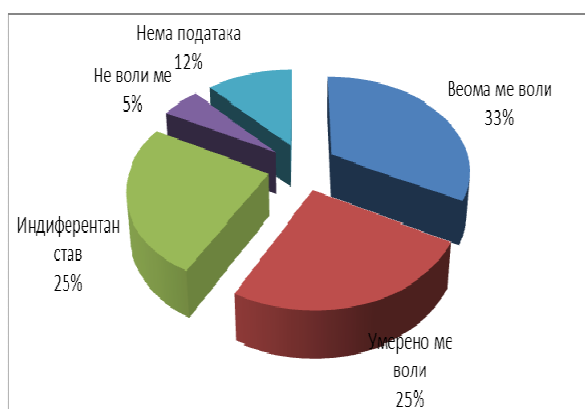

Код већине штићеника љубав оца према њима је индиферентна. Тако је приказано код њих 31, или 41%, док је најлошија ситуација код четири штићеника које очеви не воле. Изражена љубав оца према детету исказана је само у осам случајева а умерена у 17, или 22%, случајева. Нема податка за 16 штићеника.

Табела 36 и графикон 31

Питање 36. Однос мајке у погледу љубави

Однос мајке у погледу љубави	Број	Процент
Веома ме воли	25	33%
Умерено ме воли	19	25%
Индиферентан став	19	25%
Не воли ме	4	5%
Нема података	9	12%
Укупно:	76	100%

Знатно је повољнија ситуација када је у питању љубав мајке према детету. Она је изражена код 25, или 33%, штићеника, а умерена код 19, или 25%. Индиферентан став према детету има 19, или 25%, мајки, а изузетно негативна ситуација је код четири штићеника које мајка не воли. За девет штићеника нема података.

Табела 37 и графикон 32

Питање 37. **Интелигенција штићеника**

Интелигенција штићеника	Број	Процент
Испод просека	56	73%
Просечна	18	24%
Изнад просека	2	3%
Укупно	76	100%

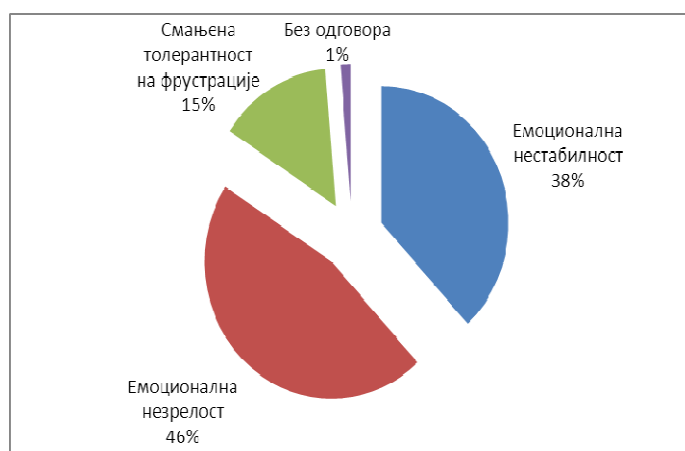

Забрињавајућа ситуација је у погледу интелигенције штићеника. Наиме, 56 или 73% њих има интелигенцију испод просека, а само 18, или 24%, просечну, док два штићеника имају интелигенцију изнад просека. Ако се узме у обзир и врло неповољна образовна структура штићеника, онда је ситуација још проблематичнија.

Табела 38. и Графикон 33.

Питање 38. **Емоционалне особине штићеника**

Емоционалне особине штићеника	Број	Процент
Емоционална нестабилност	29	38%
Емоционална незрелост	35	46%
Смањена толерантност на фрустрације	11	15%
Без одговора	1	1%
Укупно:	76	100%

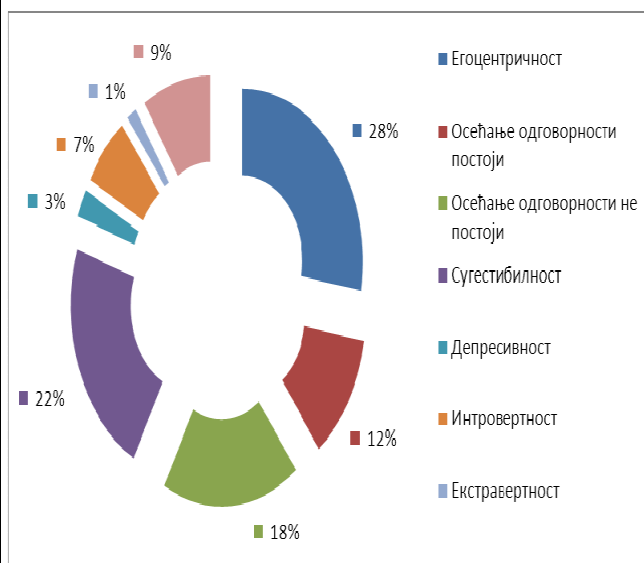

Сви штићеници имају одређене проблеме емоционалне природе. Емоционална незрелост је приказана код 35, или 46%, штићеника, емоционална нестабилност код 29, или 38% њих, док је смањена толерантност на фрустрације присутна код 11, или 14%, штићеника. Дакле, и емоционалне особине штићеника морају бити сагледане када је у питању њихово криминално понашање.

Табела 39 и графикон 34

Питање 39. Карактерне црте личности

Карактерне црте личности	Број	Процент
Егоцентричност	21	28%
Осећање одговорности постоји	9	12%
Осећање одговорности не постоји	14	18%
Сугестибилност	17	22%
Депресивност	2	3%
Интровертност	5	7%
Екстравертност	1	1%
Анксиозност	7	9%
Укупно:	76	100%

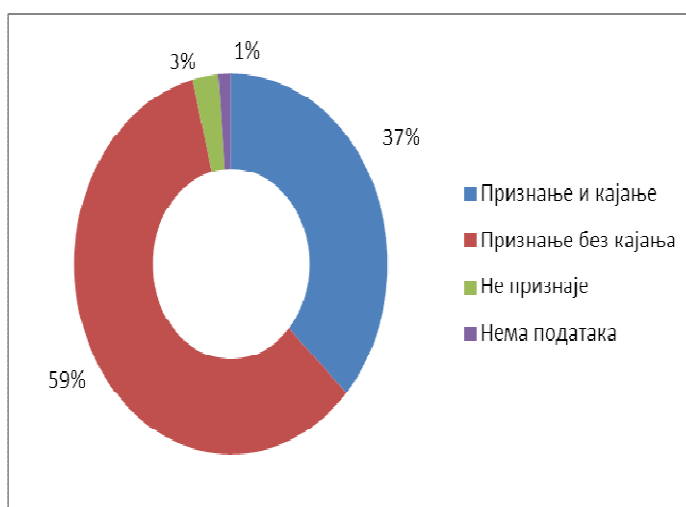

Код већине штићеника, или тачније 67 или 76% њих, уочене су одређене негативне карактерне црте личности (табела 39 и графикон 34). Тако је егоцентричност евидентирана код 21, или 28%, штићеника; сугестибилност код 17, или 22%; непостојање осећања одговорности код 14, или 18%; анксиозност код седам, или 9%; интровертност код пет, или 7%, те у мањем броју случајева депресивност (2) и екстравертност (1). Само код девет штићеника евидентирано је постојање осећања одговорности због учињеног кривичног дела и његових последица.

Табела 40 и графикон 35

Питање 40. Став штићеника према КД

Став штићеника према КД	Број	Процент
Признање и кајање	28	37%
Признање без кајања	45	59%
Не признаје	2	3%
Нема података	1	1%
Укупно	76	100%

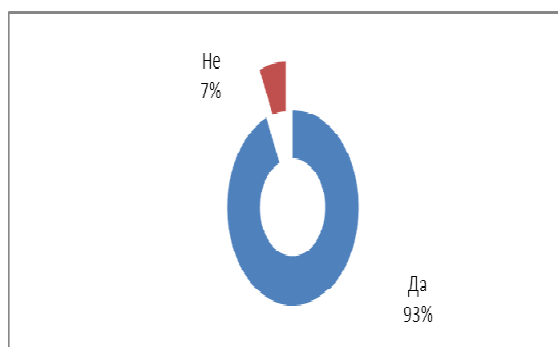

Интересантне показатеље уочавамо у табели 40 и графикону 35 у вези са ставом штићеника према извршеном кривичном делу у погледу признања учињеног кривичног дела и кајања због његових последица. Забрињавајуће је да је свега 28, или 37% њих, признало извршење кривичног дела и исказало кајање због његових последица. Највећи број њих, тачније 45 или 59%, признаје извршење кривичног дела али се не каје, док два штићеника и не признају извршење кривичног дела.

Табела 41 и графикон 36

Питање 41. Завршен занат у установи

Завршен занат у установи	Број	Процент
Да	71	93%
Не	5	7%
Укупно:	76	100%

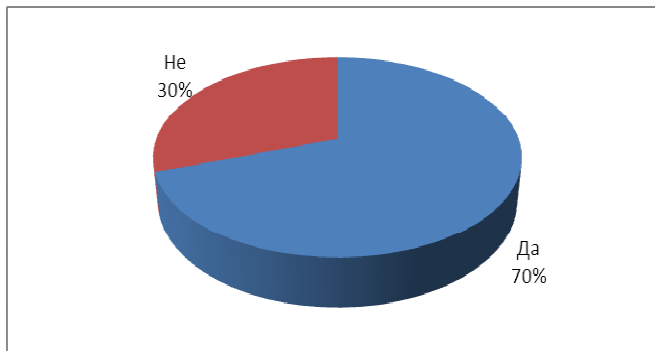

Ово је једна од ретких табела са позитивном конотацијом. Видљиво је да се велика већина штићеника у установи оспособила или оспособљава за разне врсте занатских делатности. То је евидентирано код 71, или 93%, штићеника. Очигледно је да запослени у установи улажу озбиљне напоре да младе људе оспособе и тако их припреме за самостални рад на слободи. Нејасно је што код пет, или 7%, штићеника такво оспособљавање није започето.

Табела 42 и графикон 37

Питање 42. Дисциплински преступи у установи

Дисциплински преступи у установи	Број	Процент
Да	53	70%
Не	23	30%
Укупно:	76	100%

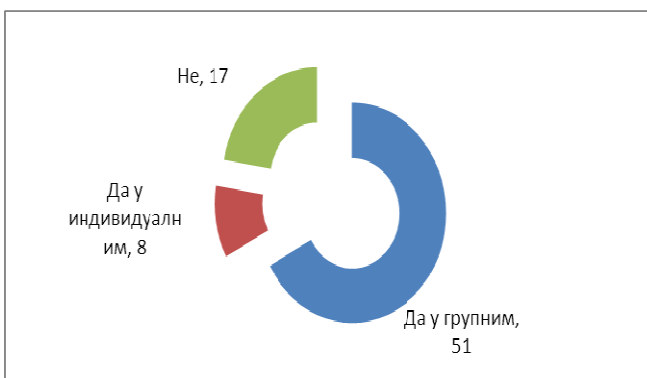

Дисциплински преступи штићеника у установи су очигледно чести, што показују табела 42 и графикон 37. Чак 53 или 70% из посматране структуре је чинило одређене дисциплинске преступе у установи, док 23, или 30% њих, то није до сада чинило.

Табела 43 и графикон 38

Питање 43. Учешће у слободним активностима

Учешће у слободним активностима у установи	Број	Процент
Да – у групним	51	67%
Да – у индивидуалним	8	11%
Не	17	22%
Укупно:	76	100%

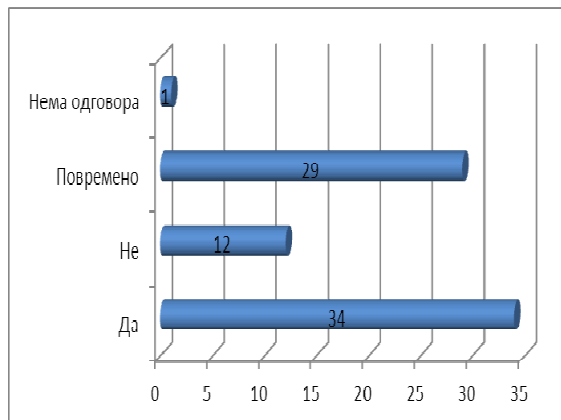

Велика већина штићеника, тачније њих 59 или 78%, учествује у групним (51 или 67%) и индивидуалним слободним активностима (8 или 11%). Забрињава чињеница да 17, или 22%, штићеника не исказује жељу за учешћем у слободним активностима.

Табела 44 и графикон 39

Питање 44. **Контакти са породицом**

Контакти са породицом	Број	Процент
Да	34	45%
Не	12	16%
Повремено	29	38%
Нема одговора	1	1%
Укупно:	76	100%

Што се тиче комуникације и контаката штићеника са породицом (табела 44 и графикон 39), стање је такође проблематично. Наиме, 12, или 16%, штићеника уопште нема комуникацију са породицом, док њих 29, или 38%, то чини само повремено. Ови подаци показују колико су породице, пре свега родитељи, заинтересовани за социјализацију и преваспитање свог детета. С друге стране, њих 34, или 45%, редовно остварује комуникацију са породицом, што је свакако добро.

Табела 45 и графикон 40

Питање 45. **Употреба опијата**

Употреба опијата	Број	Процент
Алкохол	15	20%
Наркотици	23	30%
Нема података	29	38%
Алкохол и наркотици	9	12%
Укупно:	76	100%

Поражавајућа ситуација је и у табели 45, односно графикону 40, који се односе на употребу опијата од стране штићеника. Алкохол конзумира 15, или 20%, штићеника, наркотице 23, или 30%, док и једно и друго конзумира девет, или 12%, штићеника. Можда би овакво стање било још лошије, али нема тачних података о употреби опијата за 29, или 38%, штићеника.

3. Неки примери делинквентног понашања вишеструких малолетних рецидивиста

1) **М. Б.** из Ниша, вишеструки рецидивиста, тешке крађе и крађе:

Као дете је извршио око 1.500 кривичних дела, углавном крађа и тешких крађа. Његова жеља је да изврши 2.000 кривичних дела и онда ће да престане са вршењем кривичних дела. Намера му је да обори светски рекорд у броју извршених кривичних дела, јер сматра да је тај рекорд 2.000 кривичних дела. Он жели да га Србија памти „као тешког лопова, тешког криминалца“. Потиче из ромске породице, две сестре су му тренутно у Забели, а две у ВПД Крушевац. У породици је било примене насиља од стране родитеља.¹⁶²

2) **А. Н.**, 17 година, крађе и тешке крађе, вишеструки рецидивиста:

Са једанаест и по година кренула је са крађама. До 16-е године бавила се крађама и не може да се сети прве крађе коју је починила. У свом досјеу има око 400 кривичних дела. Принцип вршења кривичних дела је био прилично сличан: упадала је са другарицом у стан, узимале су торбе и слично, а након тога би већину новца потрошиле на хероин. У свет криминала увела ју је старија сестра, од које је све научила. За собом је повукла и најбољу другарицу. Неретко су им се јављале гриже савести када би починиле неко дело над старијима, па су на крају враћале сав украдени новац или један његов део.¹⁶³

3) **С. С.**, 15 година, делинквент из Новог Сада. До сада је против њега поднета 51 кривична пријава, али је досје тог насилника, који је обијао аутомобиле, пљачкао, ножем пресретао своје вршњаке и отимао новац, много богатији. Тај број пријава односи се само на период када је С. С. напунио 14 година, када је полиција против њега могла да поднесе кривичну пријаву. Он је у криминал загазио неколико година пре тога, тако да полиција верује да је до сада извршио око 90 кривичних дела. За тог малолетника се везује епитет „вођа дечје мафије“ у Новом Саду.¹⁶⁴

4) **Г. Г.**, тринаестогодишњи дечак из Лесковца. Полиција је у протекле три године против тог малолетног лица поднела 136 кривичних пријава. Прво кривично

¹⁶² http://www.b92.net/info/emisije/reakcija.php?yy=2009&mm=03&nav_id=351014; посећен 20. септембра 2013.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/406301/>; посећен 19. септембра 2013.

дело починио је са десет година. У дане викенда обијао је продавнице мешовите робе тако што би погодним предметом разбијао излоге и прозоре објеката, улазио унутра и крао мешовиту робу и новац.¹⁶⁵

- 5) **Г. Ш.** из Бора. Полиција трага за 14-годишњим Г. Ш., малолетником из Бора, који је побегао из дома у Београду, где је био због више од 50 кривичних пријава за крађе. Чим се докопао слободу обио је неколико продавница у Бору. Г. Ш. је тежак зависник, интравенозни наркоман, који све што украде продаје и за те паре купује дрогу. Полиција га је први пут привела када је имао 12 година. Иначе, већ је бежао из домова у Нишу и Књажевцу. Г. Ш. живи сам у стану у Бору, јер му је отац тренутно у затвору. Колико је полицији познато, одговоран је за више од 120 кривичних дела, али му пријаве нису писане док није напунио 14 година.¹⁶⁶

¹⁶⁵ http://www.kurir-info.rs/leskovački_rekorder; посећен 24. септембра 2013.

¹⁶⁶ *Информер*, 4. и 5. јануар 2014.

Х

ВЕРИФИКАЦИЈА ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА

На основу представљених резултата истраживања може се констатовати следеће:

ОСНОВНА ХИПОТЕЗА: Тенденција рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела указује на рани развој њихове професионалне криминалне каријере.

Ова хипотеза је у потпуности потврђена.

У КПЗ-у у Ваљево налазе се млади са озбиљним криминалним досјеима, присутни у знатно већем броју него што је случај у Васпитно-поправном дому у Крушевцу. Поједини међу њима су са максималним казнама малолетничког затвора због извршених тешких убистава, силовања или разбојништава, па је Завод и по томе специфичан.

Према подацима добијеним током истраживања, у овој установи око 50% осуђених на казну малолетничког затвора су повратници у вршењу кривичних дела, док је друга половина на ту казну осуђена због првог кривичног дела. Међутим, треба имати у виду чињеницу да се осуђеним лицима нигде не евидентирају кривична дела која су извршили пре навршених 14 година живота, тј. док су имала статус детета у кривичноправном смислу. Дакле, ово је само привид, јер је према свим прикупљеним информацијама и сазнањима, а посебно на основу разговора са запосленима из те

установе, закључено да повратници у вршењу кривичних дела чине преко 80% осуђених.

Међутим, како наводе стручњаци у **ВПД-у у Крушевцу**, чак 98% штићеника у тој установи су вишеструки повратници. Иако се то не може видети из статистике, сазнања која запослени поседују о својим штићеницима потврђују такву оцену. Наиме, из прикупљене документације о штићеницима може се лако уочити да је велики број њих вршио разна кривична дела и пре навршене 14-е године, што није евидентирано у некој прецизној статистици. Број малолетних лица која су извршила већи број кривичних дела (преко 10) је, према запажању стручњака, такође у порасту.

Увид у личне листе штићеника показао је да се 41% њих појављује у тој установи због извршеног првог кривичног дела. У питању су кривична дела која су извршена након навршене 14-е године. Међутим, већ раније смо указали да су ти подаци непоуздани због тога што уопште нема поуздане евиденције о евентуалној претходној криминалној делатности штићеника, дакле из периода пре навршене 14-е године. Ти подаци углавном потичу из центара за социјални рад у местима пребивалишта штићеника, али се поставља питање да ли је и код њих све евидентирано. У прилог томе говори и чињеница да код 45, или 59%, штићеника није у питању прво кривично дело. То значи да су већ извршили једно или више кривичних дела пре него што су у ову установу упућени због последњег кривичног дела. Према томе, ти подаци, иако непрецизни и сигурно нетачни, сасвим поуздано потврђују констатације запослених у установи да је број повратника у вршењу кривичних дела око 80%.

Све наведене констатације указују на рани развој криминалне каријере малолетних учинилаца кривичних дела.

ПОСЕБНЕ ХИПОТЕЗЕ:

- 1) У последњих двадесетак година агресивност и насиље малолетних лица су у сталном порасту.**

Ова посебна хипотеза је у потпуности потврђена.

Број поднетих кривичних пријава против малолетника за кривична дела против живота и тела, у односу на укупан број поднетих кривичних пријава, у периоду 2006–2012, креће се од 11,5% (2012), до 14,5% 2008. године. Дакле, број извршених

кривичних дела против живота и тела, у посматраном периоду, бележи тенденцију стагнације.

Што се тиче структуре кривичних дела против живота и тела, малолетници најчешће врше кривична дела лаких и тешких телесних повреда. Током 2012. године против малолетника су поднете 254 (56,3%) кривичне пријаве због тешке телесне повреде, а 148, или 32,8%, због лаке телесне повреде. Према томе, лаке и тешке телесне повреде чине 89,1% криминалитета из групе кривичних дела против живота и тела. Ако се томе дода и чињеница да су у истој години против малолетника поднете и четири кривичне пријаве због убиства и две због тешког убиства, додатно је потврђена наведена констатација о израженом насилничком криминалитету малолетника. Остала кривична дела из ове групе су занемарљива.

Насилнички криминалитет је посебно изражен код старијих малолетника, а кривична дела се најчешће врше у групи са другим малолетницима, али и са одраслим лицима у скупинама навијача, када долази до масовних туча у којима се врло често користе ножеви, бејзбол палице, бодежи, боксери, шрафцигери и друга приручна средства, погодна за наношење лаких и тешких телесних повреда, па и убистава. Туче, у којима долази до вршења тих кривичних дела, најчешће се дешавају на стадионима, на улици, у дискотекама, па чак и у школским двориштима. Малолетници су последњих година склони масовним тучама, које заказују преко друштвених мрежа, за шта припремају разна оруђа, па и оружје, а последице у виду телесних повреда су редован епилог таквих догађаја. Извршиоци тих кривичних дела су најчешће под утицајем алкохола и других наркотичних средстава. О озбиљним размерама насилничког криминалитета малолетника говори и чињеница да су само у 2012. години, у Републици Србији, малолетници извршили шест убистава, а слична је ситуација и у последњих десетак година.

Већ је наведено да се у **КПЗ-у у Ваљевоу** налазе млади са озбиљним криминалним досјеима, а у структури извршених кривичних дела доминирају убиства, тешка убиства, силовања и разбојништва, због чега су поједини међу њима осуђени на максималне казне малолетничког затвора.

Према мишљењу стручњака из **ВПД-а у Крушевцу**, малолетни делинквенти последњих година постају све агресивнији, а број кривичних дела са елементима насиља у сталном је порасту. Прекретница је била 2008. година, од када се примећује експанзија штићеника који су починиоци кривичних дела са елементима насиља. То је једно од најважнијих запажања запослених у ВПД-у који су задужени за њихово

преваспитање и оспособљавање за живот на слободи. По њима, дезинтеграција породице и друштва, започета деведесетих година прошлог века, узима данак. Јер управо сада за криминал и насиље сваке врсте стасавају генерације рођене тих година. Наравно да су млади најтеже преживљавали тешке тренутке у свом развоју. Дакле, евидентно је да је наша прошлост, од деведесетих па надаље, утицала на пораст малолетничког криминалитета, као и на појаву неких нових појавних облика криминалног понашања. Васпитачи из ове установе истичу да сам елемент насиља може бити манифестација незадовољства младих људи током одрастања, што се, природно, рефлектује на живот, улицу, школу. Свакако да ова теза потврђује досадашња криминолошка и психолошка сазнања и истраживања да млади временом на негативан начин испољавају своје незадовољство и фрустрације стечене у раном детињству.

2) Социјални статус и структура малолетника (породични односи, образовање и материјални положај) чине битан фактор криминалне оријентације и рецидивизма малолетника.

Друга посебна хипотеза је такође у потпуности потврђена.

У **КПЗ-у у Ваљеву** скоро 50% осуђених има проблематичну породичну структуру (непотпуна породица, разведени родитељи и сл.). Скоро 40% осуђених је из породица са троје и више деце. Здравствена ситуација у породицама је неповољна код скоро половине штићеника. Социопатолошке појаве су код скоро 50% осуђених заступљене у њиховим породицама (алкохолизам, наркоманија и друго). Стамбена ситуација је проблематична код већине осуђених. Материјално стање породица је проблематично код 50% осуђених лица. Образовна структура родитеља није на потребном нивоу, и она је највише до нивоа средње стручне спреме.

У **ВПД-у у Крушевцу** структура породица анализираних штићеника је врло неповољна. Чак 63% штићеника је из некомплетне породице, што се може сматрати и значајним криминогеним фактором бар код једног броја случајева. Код велике већине штићеника (80%), односи у породици су несређени. То је свакако значајна чињеница при анализи узрока криминалног понашања наведене категорије лица. Највише штићеника је из породица са троје до петоро деце (42%), а затим из породица са преко петоро деце (32%). Општи закључак јесте да већина штићеника (74%) потиче из многочланих породица, што се свакако мора узети у обзир при сагледавању узрока

криминалног понашања. Здравствена ситуација у породицама штићеника је повољна само код 40% њих.

Половина штићеника има неког члана породице који је осуђиван. То је озбиљан показатељ из каквих породица долазе штићеници и може се сматрати врло поузданим криминогеним фактором. Према томе, криминалитет у породици ствара погодне услове за млађе чланове да уче по моделу и да се, у овом случају, прокриминално понашају.

Алкохолизам и наркоманија су очигледно велики проблем у породицама већине штићеника и у том погледу ситуација је више него забрињавајућа. Алкохолизам једног или оба родитеља евидентиран је код 54% штићеника. Поред тога, код мањег броја штићеника евидентирано је и конзумирање дроге од стране родитеља. Према томе, алкохолизам и наркоманија су очигледни и битни криминогени фактори који су штићенике довели у ВПД у Крушевцу.

Стамбени услови породица штићеника су катастрофални. Укупно 74% штићеника има веома проблематичне стамбене услове (49% – лоше, 25% – веома лоше). Велика већина породица штићеника има лошу материјалну ситуацију (54% – стање лоше, 26% – веома лоше). Образовна структура родитеља је крајње неповољна и проблематична. Чак 30% мајки и очева су без школе, а свега петнаестак родитеља има завршену средњу школу.

3) Психолошки фактори (коэффицијент интелигенције, идентификација са негативним узорима и утицај медија) стимулишу развој криминалне каријере у правцу рецидивизма.

Ова посебна хипотеза је делимично потврђена.

У КПЗ-у у Ваљеву две трећине осуђених на казну малолетничког затвора (67%) има просечну интелигенцију, док 33% има интелигенцију испод просека.

Већина осуђених се дружило са негативним лицима, односно лицима из криминогене средине, што неминовно води у криминал. Укупно 71% осуђених се дружило са лицима из криминогене средине или другим делинквентним особама пре доласка у ову установу. У друштву са таквим особама малолетници уче по моделу, уче криминалне технике, што на крају доводи до извршења кривичног дела. Интересантно је да се, према прикупљеним подацима, свега шест, или 25%, осуђених дружило са позитивним лицима из непосредног окружења или суседства.

Средства масовне комуникације, према сазнањима запослених, нису битније утицала на то да посматрана категорија лица изврши кривично дело. Код велике већине њих (92%), према прикупљеним сазнањима, није евидентиран утицај било ког средства масовне комуникације на извршење кривичног дела, док је само код два лица, или 8% њих, евидентиран негативан утицај интернета. Из тих показатеља се може закључити да посматрана категорија осуђених уопште не прати средства масовне комуникације, па чак ни интернет, што је неуобичајено за малолетничку популацију, с обзиром на то да млади изузетно користе разне друштвене мреже.

У **ВПД-у у Крушевцу** је забрињавајућа ситуација у погледу интелигенције штићеника. Наиме, 56 (73%) има интелигенцију испод просека, а само 18 (24%) просечну, док само два штићеника имају интелигенцију изнад просека. Ако се узме у обзир и врло неповољна образовна структура штићеника, онда је ситуација још проблематичнија.

Дружење са негативним лицима је код посматране структуре штићеника евидентно у 69, или 91%, случајева, што је озбиљан криминогени фактор.

Средства масовне комуникације у релативно малом проценту утичу на криминално понашање штићеника. Код 82% штићеника није евидентан утицај било ког средства масовне комуникације. Може се закључити да већина штићеника не показује интересовање за јавне медије, нити их прате. Ако се са тим показатељима повеже и образовна структура штићеника, онда је јасно да другачији закључак и не може бити.

4) Одсуство утицаја друштвених и државних институција (социјалних служби, васпитних и казнено-поправних установа) битно утиче на неадекватну ресоцијализацију и постпенални третман рецидивиста.

Ова посебна хипотеза је делимично потврђена.

Наиме, наше друштво још увек није довољно одлучно у предузимању адекватних мера на превенцији, спречавању и сузбијању малолетничке делинквенције. Може се слободно рећи да су заказали сви битни чиниоци друштва. Утицај породице је већ одавно деградиран, школа више није у функцији у којој је била, социјална средина и локална заједница још увек немају адекватне садржаје за младе. Центри за социјални рад и васпитне установе тешко успевају да обаве основне функције из своје надлежности. Ако се томе дода и чињеница да је власт прилично инертна, без јасне и осмишљене стратегије поступања према младима, онда је јасно у каквој се ситуацији налазимо. Полиција не стиже у довољној мери да реагује превентивно, тужилаштво и

суд су још увек неефикасни и спори у предузимању гођења и суђења, а изречене кривичне санкције извршиоцима кривичних дела су благе и охрабрујуће. И на крају, као што је већ речено, услови у установама за преваспитање и ресоцијализацију су неадекватни и онемогућавају реализацију ефикасних мера преваспитања и социјализације.

У **КПЗ-у у Ваљеву** озбиљнији проблем представљају просторне тешкоће, као и чињеница везана за старосну структуру осуђених, при чему неминовно долази до мешања малолетника са пунолетним лицима, што доводи до значајних последица по васпитни третман малолетника. Постојеће просторно решење не омогућује одвајање малолетника од старијих, али ни од млађих пунолетника. Све то ствара озбиљне тешкоће запосленима да на адекватан начин врше своју функцију у овој значајној установи.

Због наведеног, у Заводу је у функцији неформални систем и очигледан негативни и штетни утицај одраслих на малолетнике. У Заводу јасно уочавају постојање неколико јаких неформалних група, посебно у затвореном делу где је неформални систем посебно проблематичан. У том одељењу правила су далеко строжа, што за установу представља посебан проблем, пре свега са аспекта безбедности. Запослени не крију да се суочавају са тешкоћама око контроле тих група, превенције сукоба, туча и самоповређивања. С обзиром на то да не постоји системски приступ проблемима младих делинквената, у Заводу се и даље кризне ситуације решавају изолацијом идентификованих вођа кланова, што свакако није најадекватније решење. И не само то, могућности злоупотребе и злостављања млађих су веома велике. У полуотвореном одељењу, где се малолетници друже и комуницирају, без обзира на припадност групи, то је мањи проблем. Интересантно је запажање да су у овој установи на сцени урбани криминалци, који долазе са тенденцијом да се удружују, да стварају кланове, да једни друге рекетирају, подстичу и уводе насиље као метод опхођења са другим групама, које настоје да ставе под своју контролу, и слично. У том неформалном систему афирмишу се лидери и потенцијални лидери, који о свему одлучују, док се остали не питају и постају послушници. Лидери експлоатишу слабије, али им при томе нуде и заштиту. Тако праве специфичан неформални систем.

У **ВПД-у у Крушевцу**, за разлику од стања у КПЗ-у у Ваљеву, просторни ресурси су знатно повољнији. Међутим, и у тој установи неминовно функционише неформални систем, као и у КПЗ-у у Ваљеву.

5) Социјални амбијент толеранције насиља у друштву, глорификације криминалних идола, бесперспективности и безнађа у развоју позитивних тенденција младе личности подстиче на вршење кривичних дела и оријентацију на социјално-патолошке појаве (наркоманија, алкохолизам, вандализам и хулиганство).

Ова посебна хипотеза је у потпуности потврђена.

У КПЗ-у у Ваљеу су истакли да им посебан проблем представља чињеница што су једном броју малолетника изречене благе казне за тешка кривична дела. По мишљењу запослених, таква казнена политика охрабрује један број младих људи на рецидивизам, а, са друге стране, указује на неуједначену казнену политику према малолетним учиниоцима кривичних дела и недовољно јасно дефинисану стратегију државе према том делу популације.

Забрињавајући је податак да чак 80–90 одсто младих не обилазе њихове породице и ти млади људи су буквално препуштени запосленима из Завода. Поред тога, значајна већина породица нема капацитет да пружи подршку својој деци због веома ниског образовног нивоа, непожељних вредносних ставова и екстремно лошег материјалног положаја.

Већина младих који се налазе на издржавању казне малолетничког затвора у КПЗ-у у Ваљеу има искуство у коришћењу опојних дрога. Многи од њих су зависници, па су им неопходни програми одвикавања, што се почело примењивати, али за сада још увек недовољно.

У ВПД-у у Крушевцу је поражавајућа ситуација у вези са употребом опијата од стране штићеника. Алкохол конзумира 20% штићеника, наркотице 30%, док и једно и друго конзумира 12% штићеника. Можда би такво стање било још лошије, али нема тачних података о употреби опијата за 38% штићеника.

Дугогодишња друштвено-економска криза у периоду веома динамичне транзиције, значајне промене у карактеристикама популације деце у сукобу са законом у Србији, реформа система малолетничког правосуђа у Србији и поштрени критеријуми и стандарди у погледу поштовања права деце у систему малолетничког правосуђа у годинама европских интеграција – ставили су ВПД пред захтев за дубоком реорганизацијом и програмском реконцептуализацијом.

Тај захтев детерминише правце даљег развоја (визију) ове, најзначајније установе за извршење кривичних санкција према малолетницима у Србији. Препознавање

слабости и потенцијала и проналажење најадекватнијих решења зато захтева приоритетну пажњу и безрезервну подршку и помоћ владиних и невладиних, домаћих и иностраних организација и донатора, а све то у циљу промоције и заштите права и добробити деце у сукобу са законом у Србији.

Дезинтеграција породице и друштва, започета деведесетих година прошлог века, свакако оставља тешке последице. Оне су посебно видљиве кад најмлађег нараштаја. Јер управо сада за криминал и насиље сваке врсте стасавају генерације рођене тих година. Наравно да су млади најтеже преживљавали тешке тренутке у свом развоју. Дакле, евидентно је да је наша прошлост, од деведесетих па надаље, утицала на пораст малолетничког криминалитета, као и на појаву неких нових појавних облика криминалних понашања. Васпитачи из ове установе истичу да сам елемент насиља може бити манифестација незадовољства младих људи током одрастања, што се, природно, рефлектује на живот, улицу, школу. Свакако да ова теза потврђује досадашња криминолошка и психолошка сазнања и истраживања да млади временом на негативан начин испољавају своје незадовољство и фрустрације стечене у раном детињству.

Потврђују се бројна досадашња криминолошка истраживања да је неорганизовано слободно време, у коме посебно долази до изражаја досада, битан криминогени фактор. Наиме, млади који нису укључени ни у какве корисне активности, као што су учење, спорт, секције и друго, време проводе у доколици, у којој се врло често роди идеја о неком криминалном делу. Свега шест, или 25%, осуђених је имало организовано слободно време.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Малолетничка делинквенција је веома стара друштвена појава али се тек средином 20-ог века овом проблему почео придавати одговарајући значај, у складу са последицама до којих доводи ова појава. У самом почетку бавила се примарно питањима феноменологије малолетничке делинквенције, док су етиолошки аспекти, првенствено они који су се тicali личности малолетних извршилаца, били недовољно третирани.

Данас се под овим појмом подразумева широк спектар различитих, друштвено неприхватљивих понашања од стране малолетних лица, од асоцијалних, антисоцијалних па све до делинквентних и тежих облика криминалног понашања. У литератури се појам „малолетничка делинквенција“ најчешће третира у ширем и ужем схватању тог појма. Он се издваја као посебна категорија појава у оквиру општег криминалитета због специфичности везаних за биолошке, психолошке, социјалне, криминално-политичке и правне карактеристике.

Малолетничка делинквенција у ужем смислу подразумева кршење кривичноправних норми, односно вршење кривичних дела од стране малолетних лица која имају 14 а нису навршила 18 година живота. У ширем смислу, поред кршења кривичних и других правних норми, малолетничка делинквенција обухвата и понашања малолетника којима се крше обичајне и моралне норме одређеног друштва. У том смислу, овај појам обухвата сва девијантна понашања деце и малолетника (скитња, бежање од куће, бежање из школе, напуштање школе, пушење, конзумирање алкохола и наркотика и друга антисоцијална понашања.

Као негативна друштвена појава, како показују криминолошка, социолошка, кривичноправна и друга истраживања, карактерише се низом посебних феноменолошких и етиолошких обележја која је одвајају од криминалитета пунолетних лица. У већини земаља у свету малолетничка делинквенција је по обиму значајно заступљена (15–20%), а у последњих 20–30 година бележи тенденцију сталног раста. У структури малолетничке делинквенције најзаступљенији је имовински криминалитет, а затим деликти насиља, сексуална и саобраћајна делинквенција.

Поред тога, малолетнички криминалитет испољава и одређене специфичне карактеристике, и то: у сталном је порасту; јавља се у новим, тежим и сложенијим облицима; све више га означава примена насиља, свирепост, грубост, бахатост, бескрупулозност; групно вршење кривичних дела; чешће се јавља у организованим облицима и појавама рецидивизма.

Појавни облици малолетничке делинквенције указују на то да су кривична дела која малолетници врше све тежа, те да су мотиви и начини на који малолетници приступају вршењу кривичних дела све бруталнији.

Ради сагледавања феноменолошких аспеката малолетничке делинквенције у Републици Србији, за основну анализу служили су статистички подаци Републичког завода за статистику за период 2006–2012. Број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду кретао се у распону од 3.041 до 4.323 кривичних дела. Највећи број пријављених малолетних учинилаца евидентиран је 2011. године (4.323), што указује на ескалацију малолетничког криминалитета, што се може тумачити одређеним, пре свега социјалним и економским приликама. У том смислу може се посматрати и 2008. година, када је забележено 4.085 кривичних дела. Најмањи број пријављених малолетних учинилаца кривичних дела евидентиран је 2006. године (3.041). У осталим годинама статистика углавном показује стагнацију броја пријављених малолетних учинилаца, са тенденцијом углавном ка повећању.

Посматрајући структуру броја пријављених малолетних учинилаца према врстама кривичних дела, уочљиво је да је највећи број њих евидентиран за кривична дела против имовине. У свим посматраним годинама проценат пријављених за кривична дела против имовине прелази 57% у односу на сва друга кривична дела. Процент пријављених малолетних учинилаца за имовинска у односу на остала кривична дела је углавном у стагнацији и креће се од 57,1% (2010), када је био најмањи, до 64% (2007). Следе кривична дела насиља, посебно против живота и тела, код којих се број малолетних учинилаца креће од 11,52% (2012) до 14,49% (2008), и кривична дела

против јавног реда и мира, где је проценат броја пријављених између 3,78% (2006) и 13,49% (2012), када је био и највећи. Интересантно је да је у посматраном периоду, код тих кривичних дела, проценат броја пријављених био у сталном порасту.

Према томе, основна констатација јесте да малолетни учиниоци најчешће врше кривична дела против имовине, при чему су најзаступљеније тешке крађе и крађе. У структури кривичних дела против живота и тела најзаступљеније кривично дело су лаке телесне повреде, а код кривичних дела против јавног реда и мира кривично дело насилничког понашања.

Број оптужених малолетних учинилаца кривичних дела у посматраном периоду креће између 2.205 и 3.140 лица на годишњем нивоу. Највише оптужених евидентирано је 2011. године (3.140), а најмање 2010. године (2.205), што је одраз активности јавних тужилаца за малолетнике. Процент броја оптужених малолетних учинилаца, у односу на број пријављених лица, креће се од 69,3% (2008) до 75,2% (2012). Изузетак је 2010. година, у којој је број оптужених свега 58,8%, што је значајно одступање у односу на све остале године у посматраном временском периоду.

Број осуђених малолетних учинилаца кривичних дела креће се годишње између 1.566 (2006) и 2.302 (2012). Када је реч о броју осуђених лица у анализираном периоду, у односу на број оптужених лица, евидентна је стагнација, јер се проценат броја осуђених, у односу на број оптужених, годишње креће између 69% (2006) и 79,8% (2007). Интересантно је да је проценат броја осуђених малолетних учинилаца, у односу на број оптужених, у 2012. години 78,1%, што указује на побољшану ефикасност судова за малолетнике.

Једна од карактеристика малолетничке делинквенције је и повећање рецидивизма (поврата) малолетних учинилаца у вршењу кривичних дела. Према најширем схватању тог појма, можемо рећи да је то друштвени феномен чије прецизно дефинисање зависи од тога да ли га посматрамо са кривичноправног, криминолошког или пенолошког аспекта.

Поврат у кривичноправном смислу подразумева поновно извршење кривичног дела од стране лица које је већ било правноснажно осуђено за кривично дело. У оквиру кривичноправне дефиниције разликује се општи и специјални поврат. Општи поврат подразумева поновно извршење било ког кривичног дела после осуде за раније извршено кривично дело, док се специјални поврат односи на поновно извршење истог кривичног дела после раније осуде за то кривично дело. Теорија кривичног права и кривични закони појединих земаља разликују и тзв. вишеструки поврат, који постоји

када лице више пута врши кривична дела показујући склоности и навике за вршење истих или различитих кривичних дела.

Према Кривичном закону Републике Србије (члан 55), поврат постоји када лице после издржане, застареле или опрштене казне, или ослобођења од казне, по протеку рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене поново изврши кривично дело. Што се тиче малолетничког рецидивизма у кривичноправном смислу, под тим појмом може се сматрати малолетник који је поново извршио кривично дело након што је издржао казну за претходно дело или му је за такво дело казна застарела или је био ослобођен од казне. У овом раду, као малолетни повратници – рецидивисти третиране су све категорије малолетних лица. Статистички показатељи рецидивизма су непрецизни и непоуздани, јер врло често недостају подаци о кривичним делима малолетних лица која су извршили као деца, када су били кривично неодговорни. То је уочено приликом спровођења истраживања за потребе овог рада у Васпитно-поправном дому у Крушевцу и у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву. Ни у једној од тих установа не располажу прецизним и потпуним подацима о вршењу кривичних дела лица на издржавању казне малолетничког затвора (КПЗ у Ваљеву), односно лица којима су изречене одређене васпитне мере (ВПД у Крушевцу), у периоду пре навршене 14-е године живота.

У криминологији се рецидивизам малолетника дефинише у ширем и ужем смислу. У ужем смислу, под појмом малолетничког рецидивизма сматра се свако поновно извршење кривичног дела. У ширем смислу, он подразумева поновно извршење кривичног дела, прекршаја или било којих других асоцијалних и друштвено неприхватљивих понашања од стране малолетника. Такво криминолошко схватање рецидивизма полази од извршења новог кривичног дела без обзира на осуђиваност за раније извршено кривично дело. Према томе, важно је да је једно лице извршило више од једног кривичног дела исте или различите врсте. Према овој дефиницији рецидивизма, у материјалном кривичном праву постоји врше врста поврата, које су повезане са извесним својствима личности њиховог учиниоца без обзира на време извршења дела. Посебан акценат се ставља на опасну личност рецидивисте, јер код њих постоји увек латентна могућност извршења новог кривичног дела.

Пенолошка дефиниција рецидивизма полази од поновног издржавања казне затвора учиниоца кривичног дела у казненој или другој установи ради извршења кривичне санкције институционалног карактера за дело које је учинио после издржане казне за претходно кривично дело. Према овој дефиницији, рецидивиста је лице које је

већ боравило у установи за извршење кривичне санкције због раније извршеног кривичног дела и које због новог извршеног кривичног дела поново долази у исту или другу установу. Рецидивизам у пенолошком смислу показује да изречена казна и примењени третман за раније извршено кривично дело нису дали позитивне резултате у погледу преваспитања и ресоцијализације.

У циљу адекватног сагледавања проблематике малолетничке делинквенције, а посебно у погледу рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела, извршено је емпиријско истраживање у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву и Васпитно-поправном дому у Крушевцу. У раду је указано на најзначајније констатације до којих се дошло истраживањем, посебно за сваку установу.

Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву је једина затворска установа намењена издржавању казни малолетних учинилаца кривичних дела, искључиво мушкараца. То је једина установа те врсте у Републици Србији у којој су смештена лица осуђена на казну малолетничког затвора. У време истраживања у тој установи налазила су се 24 лица осуђена на казну малолетничког затвора. Сви су на ту казну осуђени као старији малолетници (од 16. до 18. године живота) пошто су извршили неко од тешких кривичних дела (за која је запређена казна преко 5 година затвора).

У обављеним разговорима за запосленима у Заводу и личним увидом, прегледом досјеа и других докумената, дошло се до следећих сазнања:

У КПЗ-у у Ваљеву налазе се малолетна осуђена лица са озбиљним криминалним досјеима, што указује на њихову континуирану и развијену криминалну каријеру. Поједини међу њима су осуђени на максималне казне малолетничког затвора због извршених тешких убистава, силовања или разбојништава. Посебан проблем представља чињеница неадекватне казнене политике, тј. да се један број извршилаца за озбиљна кривична дела осуђује на непримерено благе казне, што у установи представља проблем, а што, са друге стране, указује на неуједначену судску праксу према малолетним учиниоцима кривичних дела и недовољно јасно дефинисану стратегију правосудних органа према том делу популације.

Такође, озбиљан проблем представљају просторне тешкоће, односно чињеница везана за старосну структуру осуђених, пошто због тога неминовно долази до мешања малолетника са пунолетним лицима, при чему су последице по васпитни третман малолетника врло озбиљне. Постојеће просторно решење не омогућује одвајање малолетника од старијих, али ни од млађих пунолетника. Све то ствара озбиљне

тешкоће запосленима да на адекватан начин обављају своју функцију у тој значајној установи.

У КПЗ-у је евидентно у функцији неформални систем и очигледан негативан и штетан утицај одраслих (пунолетна лица осуђена као малолетна) на осуђене малолетнике. У њему се јасно уочава постојање неколико јаким неформалних група, посебно у затвореном делу, где је тај систем посебно проблематичан и где су могућности злоупотребе и злостављања млађих веома присутне. Запажа се да су у овој установи веома присутни тзв. „урбани криминалци“, са криминалним склоностима да се удружују, стварају кланове, једни друге рекетирају, подстичу и уводе насиље као метод опхођења са другим групама, које настоје да ставе под своју контролу и слично. У неформалном систему афирмишу се лидери и потенцијални лидери, који о свему одлучују, док се остали не питају и постају послушници. Лидери експлоатишу слабије, али им при томе нуде и заштиту.

Забрињавајући је податак да чак 80–90 одсто младих не обилазе њихове породице и ти млади људи су буквално препуштени запосленима из Завода. Поред тога, значајна већина породица нема капацитет да пружи подршку својој деци због веома ниског образовног нивоа, непожељних вредносних ставова и екстремно лошег материјалног положаја, што указује на то да је криминална каријера тих лица добрим делом настала као последица одсуства породичног васпитања и васпитне запуштености уопште.

Већина малолетника на издржавању казне затвора има искуство у коришћењу опојних дрога. Многи од њих су зависници, па су им неопходни програми одвикавања, што се почело примењивати, али за сада још увек недовољно.

Насупрот потребама, врло је мало активности у Заводу које осуђене повезују са спољашњим светом. Тако се, на пример, једном годишње одвија фестивал песничког стваралаштва и ликовна колонија. Међутим, одзив осуђених није масован. У Заводу постоји знатан број разноврсних активности које имају за циљ да допринесу развијању конструктивних социјалних вештина и позитивних интересовања како би се смањила опасност дугорочне друштвене неприлагођености. Оно што у томе није добро је чињеница да је у те активности укључен мали број осуђених и да се активности не спроводе у континуитету. Културно-забавни живот у установи реализује се кроз разне секције (спортска, музичка, ликовна, новинарска и др.), али је евидентно да у континуитету функционише само спортска секција, док су остале спорадичне.

Период уочи изласка из затвора, према мишљењу запослених, представља кризни период код свих осуђених. Због тога је у установи у примени посебан програм са

онима којима је до изласка из затвора остало мање од шест месеци. Програм обухвата: личну одговорност, потребе, осећања, лични идентитет, подршку и препреке у отвореној средини, посао, писање CV-ја, предрасуде, друштвену обележеност, акциони план за живот у отвореној средини и друго. Досадашња искуства указују на то да постојећи програм није био успешан код лица са затвореног одељења.

У Заводу, поред постојећих програма, постоји и индивидуални третман, што је позитивно искуство. Међутим, поједини програми, попут развоја социјалних вештина, контроле беса и одвикавања од алкохола до сада нису довољно спровођени за осуђене из затвореног одељења.

Професионално оспособљавање се организује путем курсева у оквиру заводских радионица: курс за вариоца, бравара, столара, информатички курс и други. У Заводу се у континуитету предузимају активности у погледу образовања осуђених. Осуђени који нису завршили основну школу похађају је у Заводу, док се средња школа, у складу са финансијским могућностима породица осуђених, похађа у граду, али само за осуђене из отвореног или полуотвореног одељења.

Услови за смештај осуђених лица у овој установи су скромни и непримерени стандардима минималних затворских правила УН и Ријадским смерницама. У питању су велике спаваоне (50 осуђених у једној соби), што ствара повољне услове за развијање неформалног система.

Према мишљењу управника ове установе, стручност кадра који ради са осуђеним лицима (психолози, педагози, васпитачи...) није на потребном нивоу, што свакако има утицаја на ефикасност установе у преваспитању младих људи. За то особље неопходна је стална едукација, одласци на стручне научне скупове и сл. Поред тога, васпитачи морају да поседују више различитих знања због разнолике структуре осуђених лица. Другим речима, неопходан је посебан програм обуке васпитача.

Када је реч о рецидивизму у овој установи, око 50% осуђених на казну малолетничког затвора су повратници у вршењу кривичних дела. Међутим, треба имати у виду да је та чињеница релативна јер се осуђеним лицима нигде не евидентирају кривична дела која су извршили пре навршених 14 година живота, тј. док су имала статус детета у кривичноправном смислу. Дакле, то је само привид јер је, према свим прикупљеним информацијама и сазнањима, евидентно да у овој установи повратници у вршењу кривичних дела чине преко 80% осуђених. Осуђеним лицима раније су највише изрицане мере појачаног надзора, а затим заводске мере. Наравно, и ту се ради о мерама које су малолетницима изрицане због кривичних дела које су

учинили након навршених 14 година живота. Пре осуде на казну малолетничког затвора та лица су извршила укупно 12 кривичних дела, при чему су најзаступљеније крађе и тешке крађе, укупно 10 или 41%, док су два лица извршила кривично дело силовања. Осуђени су та кривична дела извршили након што су напунили 14 година живота, јер се дела тих лица која су извршили као деца овде не приказују. Међутим, познато је да је број њихових кривичних дела знатно већи, поготово због чињенице да су поједини осуђеници извршили већи број кривичних дела пре навршене 14-е године живота.

Старосна структура осуђених на казну малолетничког затвора у време овог истраживања је врло разнолика – од 18 до чак 25 година живота. Међу осуђеним лицима не налази се ниједан старији малолетник, што се може објаснити чињеницом да поступци трају дуго, па су старији малолетници као извршиоци тешких кривичних дела у међувремену постали пунолетни. Поред тога, само два лица имају 18 година, четири 19, а пет 20 година живота, што значи да су млађи пунолетници заступљени са скоро 50% у односу на укупан број осуђених на казну малолетничког затвора. Укупно 13, или 54%, осуђених су старости изнад 21 године живота, док два лица имају преко 23 године живота, што је неуобичајено за установе овог профила.

Образовна структура лица осуђених на казну малолетничког затвора је разнолика. Чак 33% осуђених је са завршеном основном школом, а 29% са непотпуном средњом школом. Ако се узме у обзир да још 17% осуђених има непотпуну основну школу, док је једно лице без школе, онда је јасно о каквој се образовној структури ради. Велика већина осуђених лица је незапослена, тачније 21, или 88% осуђених. Ако се ове чињенице повежу са образовном структуром, онда је укупна слика још неповољнија. Према томе, може се закључити да је образовни и социјални профил наведене категорије лица врло низак и да је њихова криминална оријентација проистекла из неповољних социјалних услова.

Преко 50% осуђених на казну малолетничког затвора има пребивалиште на територији централне Србије, док је подручје АП Војводине (21%) и јужне Србије (25%) скоро подједнако заступљено. Место извршења кривичног дела је у свим случајевима везано за место пребивалишта. Највише кривичних дела малолетника осуђених на казну малолетничког затвора извршено је у централној Србији, укупно 13 или 54%, затим у јужној Србији, шест или 25%, и на крају у АП Војводини, пет или 21%. Већину кривичних дела (62%) старији малолетници су извршили у ноћним часовима, што се објашњава чињеницом да млади излазе ноћу, крећу се по

угоститељским и другим сличним објектима, где конзумирају алкохолна пића у већој мери или наркотична средства, под чијим дејством се најчешће и врше наведена кривична дела. Убиства и тешка убиства су најчешће последица туча и масовних обрачуна младих, најчешће испред угоститељских објеката или су резултат обрачуна разних навијачких група.

Од значаја за закључивање је чињеница да је већина лица на казну малолетничког затвора осуђена због тешког убиства, тачније њих 13, или 54%, док је 17% лица осуђено због убиства. Три лица су на наведену казну осуђена због силовања, два због разбојништва, док је по једно лице осуђено због тешке крађе и насилничког понашања. Ако се анализира примена мере притвора, може се уочити врло разноврсна структура. Трајање притвора се креће од једног до 24 месеца.

Што се мотива извршених кривичних дела тиче, видљиво је да је већина извршена из користољубља (54%), што произилази из врсте кривичних дела (имовински деликти), док су патолошки мотиви на другом месту (21%). Остали мотиви су мање заступљени. Педесет одсто кривичних дела осуђени су извршили индивидуално – појединачно, док је друга половина извршена у саучесништву са другим малолетним (21%) или пунолетним лицима (17%), или и са једнима и другима (12%).

У пенолошком смислу значајна је чињеница о понашању извршилаца након извршења кривичног дела, јер 58% старијих малолетника није показало кајање након извршења кривичног дела. Ти подаци указују на озбиљну психопатску страну личности – на безобзирност, дрскост и безосећајност већине извршилаца кривичних дела.

О тежини извршених кривичних дела старијих малолетника говори висина изречених казни. Чак шест старијих малолетника, или 25%, је осуђено на максималну казну малолетничког затвора, што указује на то да су били испуњени сви критеријуми за изрицање најтеже казне за ту категорију извршилаца кривичних дела. Преко 50% старијих малолетника је осуђено на казну малолетничког затвора од пет година или тежу казну.

Жртве кривичних дела старијих малолетника осуђених на казну малолетничког затвора у већини случајева су пунолетна лица (71%). Претежне жртве су лица мушког пола 58%, док су женска лица заступљена са 33%. У већини извршених кривичних дела (54%) извршилац је познавао жртву, што указује на то да су жртве углавном из непосредног окружења или суседства.

Када је реч о етиолошким факторима утицаја на криминалну оријентацију осуђених лица, неколико њих доминира. Неорганизовано слободно време, у коме

посебно долази до изражаја досада, је битан криминогени фактор. То је у складу са већином досадашњих криминолошких истраживања. Наиме, млади који нису укључени ни у какве корисне активности, као што су учење, спорт, секције и друго, време проводе у доколици, у којој се врло често из авантуризма и без посебног мотива роди идеја о неком криминалном делу.

Већина осуђених, укупно 17 (71%), се дружила са лицима из криминогене средине или другим делинквентним особама. У друштву са таквим особама малолетници уче по моделу, уче криминалне технике, што на крају доводи до извршења кривичног дела.

Ово истраживање је показало да средства масовне комуникације нису битније утицала на посматрану категорију лица у извршавању кривичног дела. Код већине њих није евидентиран утицај било ког средства масовне комуникације на извршење кривичног дела, док је само незнатно присутан негативан утицај интернета. Из ових показатеља се може закључити да посматрана категорија осуђених уопште не прати средства масовне комуникације, па чак ни интернет, што је неуобичајено за малолетничку популацију, с обзиром на то да млади често користе разне друштвене мреже. Овај податак потпуно противречи другим истраживањима, па га треба узети са озбиљном резервом.

Већина осуђених, тачније њих 79%, живи са родитељима, од чега тек сваки други (54%) у потпуној породици. Очигледно је да је у већини случајева заказала породица, односно родитељи који не остварују своју родитељску функцију на одговарајући начин. Скоро 50% осуђених има проблематичну породичну структуру (непотпуна породица, разведени родитељи и сл.). Породични односи су сређени код половине осуђених лица, док су код друге половине присутни одређени породични проблеми и неспоразуми. Највише осуђених је из породица са двоје деце (46%), док је скоро 40% осуђених из породица са троје и више деце. Здравствена ситуација у породицама осуђених је релативно повољна код њих 54%, док је у осталим случајевима присутан неки облик болести члана породице.

Код половине осуђених нико у породици није осуђиван, док код мањег броја има осуђених чланова породице, а за један број нема прецизних података о томе. Међутим, евидентно је да су социопатолошке појаве међу члановима породице присутне код половине (50%) осуђених. Најприсутнији је алкохолизам (34%), а у нешто мањем проценту наркоманија и коцкање. За половину осуђених у досјеима КПЗ-а нема поузданих података о постојању социопатолошких појава код појединих чланова

породице, те се претпоставља да је укупан број проблематичних породичних случајева са социопатолошког аспекта знатно већи.

Други социјални елементи животних услова осуђених указују на недостатак адекватних услова развоја малолетника. Тако су стамбена ситуација и материјално стање проблематични код већине породица осуђених. Тек сваки трећи (33%) осуђени живео је у повољним стамбеним условима, а сваки други (46%), у неповољним егзистенцијалним условима.

Образовно стање родитеља осуђених такође указује на социјални аспект услова и узрока. Нико од родитеља нема високу стручну спрему, док 40% очева или мајки осуђених има највише средњу стручну спрему. Физичко кажњавање у породици присутно је код близу једне трећине осуђених. Близу половине осуђених истиче велику љубав оца, а близу 60% љубав мајке према њима. У осталим случајевима најчешће је присутан индиферентан однос родитеља, односно емоционална незаинтересованост према деци.

Према психолошким тестовима, две трећине осуђених на казну малолетничког затвора, или тачније 67%, има просечну интелигенцију, док једна трећина (33%) има интелигенцију испод просека. Емоционални проблеми разних облика присутни су код скоро сваког трећег (58%) осуђеника: емоционална нестабилност код једне трећине осуђених, а емоционална незрелост код сваког четвртог, односно 25%. Имајући у виду природу и тежину извршених кривичних дела те категорије лица, такво стање емоционалних особина је очекивано.

Код већине, тројице од четири осуђеника (75%), уочене су одређене негативне карактерне црте личности. Тако код сваког трећег (33%) осуђеника не постоји осећање одговорности, а код осталих су присутне егоцентричне карактерне црте, анксиозност, интровертност, сугестибилност или депресивност. Осећање одговорности због учињеног кривичног дела постоји само код 25% осуђених, што је веома низак проценат са аспекта могућности преваспитања. То је у непосредној вези са ставом осуђених према кривичном делу у погледу признања учињеног дела и кајања због његових последица, с обзиром на то да је само 37% осуђених признало извршење кривичног дела и исказало неки облик кајања због почињеног дела. Трећина осуђених је признала извршење кривичног дела, али уопште није исказала кајање због његових последица и самог извршења кривичног дела, док 21% њих уопште не признаје извршење кривичног дела, што је за старије малолетнике неуобичајено, јер велика већина одмах признаје извршење дела.

Озбиљан пенолошки проблем са аспекта могућности преваспитања представљају подаци о обучавању осуђених за разне занатске послове. Само 29% осуђених, тек сваки трећи, обучава се за разне занатске послове, док велика већина, тачније 71%, то не чини. С обзиром на то да се ради о младим људима који немају изграђене радне навике, са недовољним стручним образовањем, ова чињеница би требало да буде предмет неке дубље анализе. Поставља се питање да ли осуђеници не показују интересовање или одбијају обуку, или она није довољно добро организована у самој установи.

Дисциплински преступи осуђених у установи су чести. Преко половине осуђених (54%) је до сада чинило одређене дисциплинске преступе. Међутим, учешће осуђених лица у слободним активностима је евидентно. Више од половине њих (54%) учествује у групним, а 38% у индивидуалним слободним активностима, док само два лица не показују жељу да у томе учествују.

Породични фактори узрочности малолетничког криминалитета преносе се и на издржавање казне малолетничког затвора. Тако је стање контаката осуђених са породицом неповољно, научно и стручно неадекватно. Чак 37% њих уопште нема комуникацију са својом породицом, што говори и о породичним односима, а поготово о заинтересованости родитеља да помогну својој деци да више не чине кривична дела и да се ресоцијализују. С друге стране, 63% њих има редовну комуникацију, што је свакако позитивно. Значајно је и то што родитељи при томе комуницирају и са особљем установе које је задужено за преваспитање и ресоцијализацију осуђених, тако да редовно размењују потребне информације и договарају се око даљих активности.

Васпитно-поправни дом у Крушевцу представља јединствену установу у Србији за смештај младих који су починили кривично дело због којег им је суд изрекао васпитну меру упућивања у васпитно-поправну установу. Васпитно-поправни дом у Крушевцу од 1947. године васпитава младиће и девојке који су кривична дела починили између 14. и 16. године живота, а изузетно и старије. Чак 70% штићеника у дому сада је пунолетно. Они долазе из разних крајева наше земље, а у време спровођења овог истраживања у установи се налазио 231 штићеник.

У обављеним интервјуима са стручњацима ВПД-а у Крушевцу уочене су важне карактеристике узрочности и услова малолетничке делинквенције, као и третмана у овој установи.

Малолетни делинквенти последњих година постају све агресивнији, а број кривичних дела са елементима насиља у сталном је порасту. Прекретница је 2008.

година, од када се примећује експанзија штићеника који су починиоци кривичних дела са елементима насиља. Према запажању запослених у ВПД-у, који су задужени за њихово преваспитање и оспособљавање за живот на слободи, дезинтеграција породице и друштва, започета деведесетих година прошлог века, сада долази до пуног изражаја. Управо сада за криминал и насиље сваке врсте стасвајају генерације рођене тих година. Евидентно је да је наша прошлост, од деведесетих па надаље, утицала на пораст малолетничког криминалитета, као и на појаву неких нових појавних облика криминалног понашања. Васпитачи из ове установе истичу да сам елемент насиља може бити манифестација незадовољства младих људи током одрастања, што се, природно, рефлектује на живот, улицу, школу. Свакако да ова теза потврђује досадашња криминолошка и психолошка сазнања и истраживања да млади временом на негативан начин испољавају своје незадовољство и фрустрације стечене у раном детињству.

Рецидивизам малолетника чини битно обележје тог дела популације – чак 98% штићеника у овој установи су вишеструки повратници, како наводе стручњаци из ВПД-а. Иако се то из статистике не види, сазнања која запослени поседују о својим штићеницима потврђују овакву оцену. Наиме, из прикупљене документације о штићеницима може се лако уочити да је велики број њих вршио разна кривична дела и пре навршене 14-е године, што није евидентирано у некој кривичнопроцесној прецизној статистици. Број малолетних лица који су извршили већи број кривичних дела (преко 10) је такође у порасту, према запажању стручњака.

Очекивано, и у складу са теоријским стандардима, јесте да у структури малолетних учинилаца предњаче учиниоци имовинских кривичних дела, њих 148 или 64%, од чега је њих 60 или 25% извршило кривично дело разбојништва, што такође потврђује оцену о повећању насиља и агресивности малолетних учинилаца кривичних дела. Ови подаци су свакако алармантни за свако друштво и последњи сигнал за предузимање радикалнијих и свеобухватнијих мера друштва у целини.

Према запажањима запослених стручњака у ВПД-у у односу на територијалну припадност штићеника, последњих година дошло је до експанзије малолетних делинквената из Београда, али и из Војводине, посебно Новог Сада, што се може објаснити управо онако како су то тумачили представници Чикашке школе – да је експанзија криминалитета последица начина живота у великим градовима, великих миграционих кретања, избеглиштва, растурених породица, ратних дешавања, лоших економских услова живота и др.

Штићеници у овом дому све чешће су из непотпуних породица, у којима живе само са једним родитељем, неретко и без оба родитеља, па живе код бабе или деде. Већи број штићеника је одрастао у несређеним – поремећеним и конфликтним породичним односима, у којима су чести породично насиље и свађе. Поред тога, ретке су ситуације где су оба родитеља запослена, а много је случајева где ниједан родитељ није у радном односу. Ако се томе дода чињеница да су стамбена питања углавном нерешена или неадекватна, онда се може видети у каквим неповољним социјално животним условима су одрастали штићеници ове установе. Образовни ниво родитеља сличан је као и код осуђених у ваљевском КПЗ-у. Родитељи или само један родитељ већине штићеника имају криминалну прошлост. И на крају, није неважно напоменути да родитељи штићеника у већини, такорећи, немају комуникацију са својом децом током њиховог боравка у установи. Све наведене чињенице указују на етиолошке аспекте малолетничке делинквенције и рецидивизма малолетних учинилаца кривичних дела.

Образовни ниво штићеника је неповољан. Скоро половина штићеника (47%) има непотпуну основну школу, само 16% завршену основну школу, а свега 9% непотпуну средњу школу. Још поразнија је чињеница да је четвртина штићеника без школе (26%). Тестови интелигенције које су спровели запослени психолози у ВПД-у показали су да две трећине штићеника (73%) има интелигенцију испод просека или се налазе на доњем прагу просечне интелигенције, једна трећина просечну, док само три штићеника имају натпросечну интелигенцију.

Позитивно стање у овој области је евидентна чињеница да штићеници у ВПД-у редовно похађају школу за одрасле са праксом, средње школе у граду, а један број њих и студира. Том питању се у установи очигледно посвећује потребна пажња и чине значајни напори у едукацији и образовању младих.

Анализом 76 личних листи штићеника, интервјуима и анкетом дошло се до информација и података о малолетним учиниоцима кривичних дела, који могу бити од битног значаја за закључивања, посебно са аспекта рецидивизма.

Увидом у личне листе штићеника евидентно је да се 41% њих појављује у овој установи због извршеног првог кривичног дела, што указује на то да су већина њих повратници. Реч је о кривичним делима која су извршена након навршене 14-е године живота. Међутим, овај податак је теоријски релативан. Наиме, раније смо указали на то да су такви подаци непоуздани због тога што нема сигурне евиденције о претходној евентуалној криминалној делатности штићеника, дакле из периода пре навршене 14-е године. Ти подаци углавном потичу из центара за социјални рад у местима пребивали-

шта штићеника, али се поставља питање да ли је и код њих све евидентирано. У прилог томе говори и чињеница да код 45, или 59%, штићеника није у питању прво кривично дело. То значи да су већ извршили једно или више кривичних дела пре него што су у ову установу упућени због последњег кривичног дела. Према томе, ови подаци, иако непрецизни и сигурно нетачни, сасвим поуздано потврђују констатације запослених у установи да је број повратника у вршењу кривичних дела преко 80%.

Штићеницима су раније, пре изрицања мере упућивања у ВПД, најчешће изрицане мере појачаног надзора (42%), мере упозорења и усмеравања врло ретко, док су заводске мере изречене укупно за седам штићеника, или 9%. Пре доласка у ову установу 45% штићеника није имало раније изречену васпитну меру.

Од укупног броја анализираних штићеника, две трећине, односно 67% њих, евидентирано је у центрима за социјални рад у местима пребивалишта, што је показатељ да већина штићеника ове установе припада категорији рецидивиста. Подразумева се да су центри за социјални рад деловали према одређеном малолетном лицу тек након што је у локалној средини уочено његово делинквентно понашање.

Крађа и тешка крађа су најзаступљенија кривична дела штићеника ове установе (52%). Ти подаци такође нису поуздани јер су их презентирали запослени у установи на бази оствареног увида у досјеа штићеника. Остала кривична дела појединачно нису изражена у већем проценту. Штићеници су у убедљиво највећем броју случајева кривична дела вршили из користољубља (72%). Тај податак је логичан, с обзиром на то да штићеници највише врше имовинска кривична дела. Од осталих мотива битно је истаћи и куповину дроге као мотив за извршење кривичног дела крађе или тешке крађе, што је евидентирано код 14% штићеника. Остали мотиви извршења кривичних дела присутни су у мањем броју.

Старосна структура штићеника у установи је врло разнолика. Већина анализираних је узраста између 17 и 19 година живота, укупно њих 52 или 68%, док је број пунолетних лица у овој установи у веома високом проценту – 30 или 39%.

Највећи број анализираних штићеника је са подручја централне Србије (40%), затим са територије АП Војводине (37%), док их је најмање из јужне Србије (23%). У оквиру посматране структуре, већина, 65 или 86% су штићеници мушког пола, док се у установи у време истраживања налазило укупно 11 лица (14%) женског пола.

Образовна структура анализираних штићеника указује на веома неповољан социјални статус. Свега 12, или 16%, штићеника има завршену основну школу, док непотпуну основну школу има 7, или 9% њих. Чак 20, или 26%, посматраних штићени-

ка је без икакве школе. Само један штићеник из посматране структуре има завршену средњу школу, а свега 7, или 9%, непотпуну средњу школу. Већина штићеника су ученици, њих 52 или 68%, док су без занимања преостала 24 (32%) од анализираних штићеника. С обзиром на узрасну и националну структуру, такво стање представља нормалан тренд вишегодишњег стања у овој области.

С обзиром на тежину почињених кривичних дела штићеника, чак 61% њих је пре доласка у установу провело одређено време у притвору због извршеног кривичног дела, што је висок и очекивани проценат. Ова чињеница указује на то да се радило о тежим кривичним делима, најчешће тешким крађама. Већина штићеника којима је одређена ова мера у притвору је провела до четири месеца (70%). Преко четири месеца у притвору је било 10, или 22%, штићеника, а у једном случају притвор је трајао девет месеци.

Место извршења кривичног дела је скоро у свим случајевима везано за место пребивалишта штићеника. Тако је у 40% случајева место извршења било у централној Србији, 35% у АП Војводини, док је најмање евидентирано у јужној Србији (25%).

Посматрано по времену као услову извршења кривичних дела, већину кривичних дела, тачније 41%, штићеници су извршили у ноћним, а затим у послеподневним часовима (37%). Ти показатељи се објашњавају чињеницом да је ноћно време карактеристика вршења имовинских деликата и код пунолетних лица. Уз то, млади најчешће излазе ноћу и у касним поподневним часовима, крећу се по угоститељским и другим сличним објектима, где конзумирају алкохолна пића или наркотична средства, а након тога се одлучују на вршење кривичних дела.

Од штићеника који су били предмет овог истраживања сваки други (51%) је кривична дела вршио у саучесништву са другим малолетницима. То је и логично јер се та категорија лица креће у кругу вршњака приближно истих година старости. У осталим случајевима штићеници су били у саучесништву са пунолетним лицима у 8% случајева, а заједно са пунолетним и малолетним лицима у 12% случајева. Скоро трећина штићеника (29%) није била ни у једном од облика саучесништва.

Након извршења кривичног дела кајање је испољило 57% штићеника. Међутим, чињеница да чак 43% штићеника није показало кајање због извршеног кривичног дела и његових последица може се тумачити последицом рецидивистичког понашања. Све то указује на безобзирност, дрскост, егоизам и безосећајност већине извршилаца кривичних дела, али и на то да је ситуација везана за ресоцијализацију нешто повољнија него код осуђених на казну малолетничког затвора.

У већини случајева жртва кривичног дела штићеника ове установе је пунолетно лице (45%). То се објашњава чињеницом да су штићеници најчешће вршили кривична дела крађе и тешке крађе, а жртве су углавном биле старије и немоћне особе или особе женског пола. Жртве су у већини случајева лица мушког пола (26%), а у 17% случајева лица женског пола. Међутим, код већине анализираних случајева није прецизиран пол жртве. У великој већини случајева, при извршењу кривичног дела штићеници нису познавали жртву (86%). То је и логично, с обзиром на то да су штићеници углавном вршили кривична дела крађе и тешке крађе и најчешће су то чинили према особама које не познају.

Слободно време великог броја штићеника (95%) пре упућивања у ВПД било је потпуно неорганизовано. Таква ситуација сигурно доприноси досади и проналажењу изазова, врло често у друштву вршњака тог профила, због чега је делинквентно понашање најчешћа последица. Велику одговорност за такву ситуацију свакако има породица, пре свега родитељи, а затим школа. Неорганизовано слободно време је озбиљан криминогени фактор који утиче на то да млади у раним годинама крећу погрешним путем, преузимају их улица и негативна лица из окружења, пре свега из категорије вршњака, због чега је негативно понашање логичан исход.

Дружење са лицима са поремећајима у понашању је код посматране структуре штићеника евидентно у 90% случајева, што је озбиљан криминогени фактор. На криминално понашање штићеника у релативно малом проценту утичу средства масовне комуникације. Код 82% штићеника није евидентан утицај било ког средства масовне комуникације. Може се закључити да штићеници не показују претерано интересовање за јавне медије. Ако се са овим показатељима повеже и неповољна образовна структура штићеника, онда је јасно да се другачији закључак не може ни очекивати.

У породичном смислу, од штићеника који су били предмет истраживања скоро две трећине (63%) потиче из некомплетне породице, што се може сматрати криминогеним фактором бар код једног броја случајева. У потпуној породици живи само 43% штићеника из посматране категорије. Односи у породици у већини случајева (80%) су несређени. То је свакако значајна чињеница при анализи узрока криминалног понашања наведене категорије лица. Само 12% штићеника живи у сређеној породици. У вези са породичним стањем је и бројност чланова породица из којих штићеници потичу. Највише штићеника је из породица са троје до петоро деце, укупно 32 или 42%, а затим из породица са преко петоро деце, одакле је 24 или 32% штићеника. Само

20, или 27%, штићеника потиче из породица са двоје или једним дететом. Општи закључак јесте да већина штићеника (74%) потиче из многочланих породица, што се свакако мора узети у обзир при сагледавању узрока криминалног понашања. Здравствена ситуација у породицама штићеника повољна је код 40% осуђених, док је у осталим случајевима евидентирана болест једног или оба родитеља (26%).

На посебан начин се истиче социјално криминално наслеђе. Наиме, чак половина штићеника има неког члана породице који је осуђиван. То је озбиљан показатељ из каквих породица долазе штићеници и може се сматрати врло поузданим криминогеним фактором. За 17 штићеника нема података о осуђиваности неког члана породице, а логична је претпоставка да би наведени проценти били већи. Само код 28% штићеника нико у породици није осуђиван, бар према подацима до којих се овим истраживањем дошло. Према томе, криминалитет у породици ствара погодне услове за млађе чланове да уче по моделу и да се прокриминално понашају.

Алкохолизам и наркоманија су, поред тога, још један од социјалних агенсâ делинквенције, и то је очигледно велики проблем у породицама штићеника, где је ситуација крајње неповољна. Алкохолизам једног или оба родитеља евидентиран је код већине (56%) штићеника. Један број родитеља штићеника (11%) конзумира и наркотице. Према томе, алкохолизам и наркоманија у породицама штићеника су очигледни и битни криминогени фактори који су их довели у ову установу.

Стамбени услови породица штићеника такође указују на социјални аспект проблема. Само 15 штићеника има просечне породичне стамбене услове живота, док 56, или 74% њих, има веома неповољне стамбене услове (49% лоше, а 25% веома лоше). Материјално стање породица штићеника се може објаснити скоро на сличан начин као и стамбени услови. Велика већина породица штићеника има лошу материјалну ситуацију, при чему је код њих 41, или 54%, присутно стање егзистенцијалне угрожености, а код 20, или 26%, то стање је битно угрожено – на ивици беде.

Образовна структура родитеља штићеника је крајње неповољна и проблематична са аспекта могућности васпитног утицаја на децу. Чак 30% мајки и очева су без икакве школе, око 40% су са основном или непотпуном основном школом, док завршену средњу школу има једва преко 15% родитеља.

Последица таквог социјалног положаја и статуса је злостављање штићеника, које је, на основу истраживања, констатовано код сваког другог штићеника (42 или 55%). Код већине штићеника (41%) недостаје емоционални однос оца према њима, док је код мајки тај однос, очекивано, нешто повољнији (25%).

Ни у погледу субјективних фактора – структуре личности – ситуација није повољнија. У погледу интелигенције штићеника, 56 (73%) из посматране категорије има интелигенцију испод просека, само 18 (24%) просечну, док свега два штићеника имају интелигенцију изнад просека. Ако се узме у обзир и врло неповољна образовна социјална структура штићеника, њихове стамбене и материјалне потешкоће, онда ситуација изгледа још проблематичнија. Зато скоро сви штићеници имају одређене проблеме емоционалне природе. Емоционалну незрелост показује скоро половина (46%) штићеника, емоционалну нестабилност (38%), док је смањена толерантност на фрустрације присутна код 14% штићеника. Дакле, и емоционалне особине штићеника морају бити сагледане када је у питању њихово криминално понашање. Логичан узрок криминогене природе су и одређене негативне карактерне црте јер су оне констатоване код више од две трећине штићеника (76%). Наиме, уочене су одређене негативне карактерне црте (егоцентричност код 28% штићеника, сугестибилност код 22%, непостојање осећања одговорности код 18%, анксиозност код 9%, интровертност код 7%, те у мањем броју случајева депресивност и екстравертност). Само код девет штићеника у просоцијалном и карактерном смислу присутно је постојање осећања одговорности због учињеног кривичног дела и насталих последица. Из таквог карактера произилази и свест о одговорности, јер је свега 37% штићеника признало извршење кривичног дела и исказало кајање због својих поступака. Највећи број њих (59%) признаје извршење кривичног дела, али се не каје.

Позитивна васпитно-поправна оријентација исказана је у ВПД-у у погледу оспособљавања штићеника за одређене занатске активности. Велика већина њих се за време боравка у установи оспособила или се оспособљава за разне врсте занатских делатности. То је евидентирано код 71, или 93%, штићеника. Очигледно је да запослени у установи улажу озбиљне напоре да младе људе оспособе и тако их припреме за самосталан рад на слободи.

Међу таквом популационом структуром могу се очекивати чести дисциплински преступи штићеника у установи. Тако је 70% из посматране структуре чинило одређене дисциплинске преступе у установи, док 30% њих то није до сада чинило.

Више од две трећине штићеника (78%) учествује у групним (67%) и индивидуалним слободним активностима (11%), док 22% штићеника не исказује жељу за учешћем у слободним активностима.

Комуникације и контакти штићеника са породицом су такође веома проблематични. Наиме, 16% штићеника уопште нема комуникацију са породицом, а 38% то чини

само повремено. Ови подаци показују колико су породице, пре свега родитељи, заинтересовани за социјализацију и преваспитање своје деце. С друге стране, 45% њих редовно остварује комуникацију са породицом, што је свакако добро.

Поражавајућа ситуација је у погледу употребе опијата од стране штићеника. Алкохол конзумира 20% штићеника, наркотице 30%, док и једно и друго конзумира 12% штићеника. Можда би евидентирано стање било још лошије, али нема тачних података о употреби опијата за 38% штићеника.

ПРЕДЛОГ МЕРА И АКТИВНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ РАДА У ОВОЈ ОБЛАСТИ

Имајући у виду резултате до којих се овим истраживањем дошло и сагледавајући све аспекте и проблеме у вези са малолетничком делинквенцијом, а ради побољшања стања и унапређења рада у овој области, предлажемо следеће мере и активности, груписане у три целине: мере превенције, мере казнене политике и измене законодавства у овој области.

Мере превенције

На нивоу Републике Србије треба приступити изради нове стратегије рада и поступања са малолетним преступницима (учиниоцима кривичних дела, прекршаја, социопатолошких појава и других асоцијалних понашања). У израду тог акта потребно је укључити све важне друштвене чиниоце и службе које одговарајућим решењима могу допринети побољшању стања у овој области (државни органи: судови, тужилаштва, полиција, установе за рад са малолетницима, локалне самоуправе, невладине организације, медији и др.).

У оквиру опште стратегије неопходно је израдити посебан део стратегије или посебан програм у вези са малолетним преступницима из ромске популације у погледу подизања квалитета васпитања и образовања на нивоу општеобразовних институција, као и на нивоу дисциплинских центара и програма за осуђена лица.

Ради праћења развоја криминалне личности, с аспекта преваспитања нужно је од стране органа старатељства, полиције и правосуђа обезбедити континуирано праћење и евидентирање малолетничке делинквенције од раног детињства и почетка асоцијалног понашања. У том смислу, треба увести одговарајуће евиденције о криминалном понашању како би се у потпуности могло пратити делинквентно понашање сваког малолетног преступника. Такве евиденције би биле од користи, како у одређивању кривичнопроцесних мера (одређивање мере притвора, коришћење принципа опортунитета) тако и у избору судских одлука, одређивања облика третмана и сачињавања програма преваспитања.

Од стране Министарства правде, односно сектора за извршење кривичних санкција, у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву и Васпитно-поправном дому у Крушевцу треба сагледати стање кадровске оспособљености у вези с постављеним међународним стандардима и условима домаћег законодавства и донети одговарајући програм континуиране едукације запослених задужених за преваспитање и ресоцијализацију (васпитачи, психолози, педагози и други) ради побољшања квалитета рада. У тим установама, у оквиру општих, неопходно је усвојити посебне програме преваспитања рецидивиста.

Државном стратегијом и садржајним програмима, који треба да из ње проистекну, неопходно је обезбедити потребне материјално-техничке услове за реализацију разних едукативних активности са свим лицима која се налазе у установама ради адекватне припреме за њихов рад и живот на слободи. Уз адекватне материјалне услове могуће је осмислити и савремене едукативне програме и садржаје, у које обавезно, а не на добровољној основи, треба укључити, ако није могуће све, бар већину осуђених малолетника.

Собзиром на то да су материјални услови битна претпоставка успешности и осталих програма третмана и преваспитања осуђених малолетника неопходно је и у оквиру датих могућности стално чинити напор на побољшању просторних и смештајних услова у поменутих установама, посебно у Казнено-поправном заводу за малолетнике у Ваљеву, нарочито у погледу раздвајања малолетних од пунолетних лица због великог и штетног утицаја неформалног система.

Имајући у виду значај центара за социјални рад у Републици Србији у овој области, неопходна је реafirмација њихове улоге у смислу оживљавања проверених и у пракси доказаних ефикасних активности из оквира законских надлежности и обавеза у погледу праћења малолетних преступника (породица, школа, локална средина) и

израде квалитетне социјалне анамнезе за свако лице. То подразумева да је потребно проширити мрежу центара, а у њима посебно дати акценат на организациони сектор појачаног надзора. Осим надзора, као мерâ пробације, потребно је да се уведе обавезна активна сарадња малолетника, социјалних радника и полицијских секторских оперативних радника из области малолетничке делинквенције.

Због значаја превентивне природе, важно питање је и афирмација система медијације на сузбијању поврата малолетничке делинквенције. На такву потребу упућују и посебна истраживања која су конципирана на компарацији учесталости рецидивизма у групи малолетника на чије понашање је одговорено медијацијом, и у контролној групи, сачињеној од малолетника, на чије преступништво је реаговано неким од класичних механизма. Позитивна искуства, примењива у Србији, говоре да је медијација, у односу на остала средства, много ефикаснија и има значајне капацитете за редукцију поврата. Стопа поврата после спроведене медијације је мања, а у случају поновног вршења кривичног дела ради се о делима мање тежине.

Имајући у виду врло неадекватан однос породица према осуђеним лицима и штићеницима наведених установа, потребно је радити на изналажењу бољих и функционалнијих решења која ће омогућити чвршћу везу на релацији малолетник – породица – установа. У том смислу од значаја би било проширивање права и стимулације контакта с родбином и пријатељима, права проширених посета и других видова сарадње.

У складу с материјалним могућностима, на нивоу локалних самоуправа треба осмишљавати нове практичне програме и садржаје за прихват малолетника након боравка у установи у смислу бржег укључивања у реализацију позитивних животних активности (даље школовање, решавање запослења и слично).

Мере казнене политике

У примени кривичноправних мера – санкција уочавају се бројни проблеми неусклађености у критеријумима код предузимања мера гоњења, избора санкција и пресуђења за деликте малолетним преступницима, што објективно налаже неколико неизоставних и неодложних мера.

Преко Високог савета судства, Врховног касационог суда и Министарства правде и државне управе неопходно је иницирати уједначавање казнене политике према малолетним учиниоцима најтежих кривичних дела, јер очигледне разлике у врсти и

висини изречених санкција за иста кривична дела стварају озбиљне тешкоће у установама задуженим за преваспитање и ресоцијализацију овог дела популације. У казненој политици за рецидивисте треба увести принцип нулте толеранције за примену начела опортунитета од стране јавног тужиоца за малолетнике.

Недовољну примену васпитних налога, посебних обавеза и мера медицинског карактера у пракси треба преиспитати. Предности примене васпитних налога су значајне: малолетни учиниоци кривичног дела имају много више добити од примене начела васпитања него кажњавања, смањује се стигматизација деце у сукобу са законом, васпитни налози су рационалнији за државу, доприносе већој ефикасности судија и тужилаца, смањују се негативне последице судског поступка по малолетне учиниоце кривичних дела, а очекивано је да ће се понављање кривичних дела избећи.

Васпитни налози су у правосудној пракси практично правно легално средство за нагодбу између тужиоца, учиниоца кривичног дела и жртве. С аспекта успешности њихове примене посебно се истиче потреба ширег избора институција у које тужилац, те судија за малолетнике, може упутити малолетног учиниоца кривичног дела ради извршења обавеза који из њих проистичу, што је један од кључних проблема у примени овог правног института. Такође је потребно обезбедити и институционалне услове за њихову примену, а то значи и пуну координацију између правосудних органа и невладиних организација.

С обзиром на позитивна искуства, праксу сарадње између Првог основног јавног тужилаштва у Београду и Института за ментално здравље у Београду Министарство правде треба да препоручи као општи модел осталим тужилаштвима. Споразумом је предвиђено да код лакших дела насиља, где је забрањена казна затвора до три године, тужилаштво применом начела опортунитета, уместо у затвор, малолетнике склоне насиљу упућује у Институт за ментално здравље. Одлагање кривичног гоњења на овај начин је могуће када тужилац у сваком конкретном случају процени да није потребно да се покрене поступак против извршиоца кривичног дела насиља у породици, али и других сродних кривичних дела. Након што тим лекара процени да је то потребно јер узроци насиља леже у поремећеном понашању или зависности од алкохола, насилник ће бити примљен на терапију.

Како се неоправдано и незаконито толерише одговорност родитеља за поступке малолетника, потребно је у поступку и судској пракси доследно спроводити законске могућности одговорности родитеља за кривично дело запуштања и занемаривања

детета у случају поврата и наложене васпитне мере из претходне пресуде појачаног надзора од стране родитеља.

Измене законодавства

Да би превентивне мере и казнена политика у области малолетничке делинквенције имале пун смисао и садржај успешности примене нужно је обезбедити и одговарајуће законодавне услове.

Пуни смисао би имала законодавна одредба да се изменама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица уведе правни институт условне осуде за старије малолетнике за казну малолетничког затвора као што то имају земље у окружењу, где се приликом изрицања казне малолетничког затвора у истој одлуци одређује да се она неће извршити у периоду од једне до три године (период проверавања) ако се оправдано може очекивати да се и претњом накнадног изрицања казне малолетничког затвора може утицати на малолетника да убудуће не врши кривична дела. Сматрамо да има довољно криминално-политичких разлога за њено прописивање.

Следствено томе, као и за пунолетне учиниоце, изменама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, треба прописати накнадно изрицање казне малолетничког затвора. Наиме, уколико малолетник коме је одложено изрицање казне малолетничког затвора у времену проверавања учини ново кривично дело и за то дело се осуди или му се изрекне нека од васпитних мера, суд је обавезан да му изрекне казну за раније извршено кривично дело, ако би то, с обзиром на новоизречену казну или васпитну меру, могло утицати на одвраћање малолетника од вршења кривичних дела убудуће.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица требало би изменити у још два случаја: а) изрицање казне малолетничког затвора до десет година, поред већ два предвиђена услова: за кривично дело за које је предвиђена казна затвора од 30 до 40 година, или ако је малолетник у стицају извршио бар два кривична дела за која је предвиђена казна затвора преко десет година, треба додати и услов за изрицање те казне у случају поврата за исто или истородно кривично дело; и б) прописати да се казна до пет година затвора може изрећи малолетнику ако је вишеструки повратник, неовисно од тога што за то дело није запређена казна тежа од пет година затвора, што је услов да се малолетнику може изрећи казна малолетничког затвора.

ЛИТЕРАТУРА

Извори на српском језику

1. Авакумовић, Ј. Ђ.: *Теорија казног права*, III део, св. VIII, Српска краљевска државна штампарија, Београд, 1981.
2. Алексић, Ж., Милутиновић М.: *Малолетничка делинквенција – узроци, спречавање, откривање и ресоцијализација*, Научна књига, Београд, 1989.
3. Алексић, Ж., Шкулић, М.: *Криминалистика*, Службени гласник, Београд, 2009.
4. *Анализа реализације Стратегије против малолетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006–2010. године*, Биро за људска права, Тузла, април 2009.
5. Антонијевић, М.: *Наркоманија младих*, Београд, 1971.
6. Атанацковић, Д.: *Кривично право – посебни део*, Привредна штампа, Београд, 1981.
7. Атанацковић, Д., *Пенологија*, Научна књига, Београд, 1988.
8. Аћимовић, М.: Хромозоми и криминалитет, *ЈРККП*, бр. 1/1972.
9. Бабић, М.: *Кривично право – посебни дио*, Правни факултет, Бања Лука, 2007.
10. Бошковић, Мило: *Криминална етиологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2003.
11. Бошковић, Мило: *Криминологија*, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2006.
12. Бошковић, Мило: *Криминологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2007.
13. Бошковић, Мило: *Криминологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2012.
14. Бошковић, Мило: *Криминолошки лексикон*, Матица српска, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 1999.
15. Бошковић, Мило: *Психосоцијални фактори малолетничког криминалитета*, Матица српска, Нови Сад, 1997.
16. Бошковић, Мило: *Социјална патологија*, Правни факултет, Нови Сад, 2002.
17. Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Кривично право*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2013.
18. Бошковић, Мило, Скакавац, З.: *Криминологија*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2013.

19. Бошковић, Мићо: *Основи малолетничке делинквенције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.
20. Бошковић, Мићо, Скакавац, З.: *Основи криминалистике*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2010.
21. Бркић, С.: *Утицај тежине кривичног дела на физиономију кривичног поступка*, Реформа кривичног правосуђа, Центар за публикације, Ниш, 2010.
22. Букелић, Ј.: *Дрога, мит или болест*, Београд, 1988.
23. Васиљевић, Т., Грубач, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2010.
24. *Васпитно-поправни дом Крушевац – 60 година постојања и рада / 1947–2007*, Графопринт, Горњи Милановац, 2007.
25. Вермеш, М.: *Поврат у мађарском кривичном праву*, Проблеми поврата, XVIII међународни конгрес криминолога, Београд, 1971.
26. Водинелић, В., *Криминалистика*, Савремена администрација, Београд, 1978.
27. Грубач, М., *Кривично процесно право – увод и општи део*, Службени гласник, Београд, 2004.
28. Грубач, М., *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд, 2009.
29. Грубач, М.: *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2011.
30. Гутовић, В.: *Личност и делинквенција младих*, Дневник – Издавачка делатност, Нови Сад, 2002.
31. Димитријевић, Д.: *Кривично процесно право*, Београд, 1965.
32. Дмитровић, П.: *Едукација младих у спречавању деструктивног понашања личности*, Educatio, Бијељина, 2001.
33. Ђорђевић, М., Ђорђевић, Ђ.: *Кривично право са основама привреднопреступног права и прекршајног права*, Пројурис, Београд, 2010.
34. Ђурђић, В.: *Кривично процесно право – посебни део*, Свен, Ниш, 2006.
35. Ђурђић, В., Јовашевић, Д.: *Кривично право – посебни део*, Филип Вишњић, Београд, 2006.
36. Ekerman, N.: *Psihodinamika porodičnog života*, Psiha, Titograd, 1966.
37. Elliot, M.: *Злочин у савременом друштву*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1962.
38. Жегарац, Н., Бауцал, А., Гвозден, У.: *Ничија деца – трговина децом у Србији и Црној Гори*, Београд, 2005.

39. Златарић, Б.: Легални аспект поврата, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, Београд, 6/1968.
40. Игњатовић, Ђ.: *Криминолошко наслеђе*, Полицијска академија, Београд, 2002.
41. Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Пантић, Б.: *Виктимологија*, Правни факултет у Београду, 2011.
42. Извештај Хелсиншког одбора о људским правима у Србији, фебруар 2012.
43. Јанковић, И., Пешић В.: *Друштвене девијације – критика социјалне патологије*, Научна књига, Београд, 1988.
44. Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1991.
45. Јашовић, Ж.: Појам, облици и динамика преступништва омладине, *Правни живот*, бр. 6/65.
46. Јашовић, Ж.: *Слободно време и преступничко понашање младих*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1974.
47. Јовановић, Љ.: *Кривично право – општи део*, Савремена администрација, Београд, 1980.
48. Јовашевић, Д.: *Кривично право – општи део*, Номос, Београд, 2010.
49. Јовашевић, Д.: *Малолетничко кривично право*, Правни факултет, Ниш, 2011.
50. Кандић, Љ.: *Одабрани извори из опште историје државе и права*, Савремена администрација, Београд, 1992.
51. Кнежевић, С.: *Анулирање дејства кривичних санкција изречених малолетницима*, Правна ријеч, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2012.
52. Кнежевић, С.: *Васпитни налози као вид диверзионог реаговања на малолетничку делинквенцију*, Правна ријеч, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2008.
53. Кнежевић, С.: *Заштита људских права окривљеног у кривичном поступку*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2007.
54. Кнежевић, С.: *Кривични поступак према малолетницима*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2007.
55. Кнежевић, С.: *Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2010.
56. Кнежевић, С., Миладиновић-Стефановић, Д.: *Медијација у кривичном поступку према малолетницима*, Теме, Универзитет, Ниш, 2011.

57. Константиновић-Вилић, С., Костић, М.: *Заштита деце и малолетника према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Зборник радова *Трговина људима: правна заштита у међународним и националним оквирима*, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2011.
58. Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији*, СВЕН, Ниш, 2006.
59. Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Пенологија*, СВЕН, Ниш, 2006.
60. Константиновић-Вилић, С., Костић, М.: *Различити модели ресторативне правде примењени према малолетним делинквентима*, Зборник радова *Кривичноправни положај и социјална заштита малолетних преступника*, Правни факултет, Ниш, 2012.
61. Константиновић Вилић, С., Костић, М.: *Систем кривичних санкција и пенални третман у Србији*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011.
62. Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија*, Пеликант принт, Ниш, 2009.
63. Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.: *Криминологија*, Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш, 2003.
64. Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., Костић, М.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2012.
65. Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000.
66. Костић, М.: *Девијантно понашање деце као последица претрпљене виктимизације*, *Социјална мисао*, бр. 5–6 (1995).
67. Костић, М.: *Историјски преглед кривичноправног положаја малолетника у нашем законодавству*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, 2005.
68. Костић, М.: *Личност малолетног делинквента – криминолошка обележја*, Правни факултет, Ниш, 2011.
69. Костић, М.: *Насиље у породици – две методе судске заштите*, Правни факултет, Ниш, 2006.
70. Костић, М.: *Превенција криминалитета – појам и историјски развој*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Правни факултет у Нишу, Ниш, 2010.
71. Костић, М.: *Форензичка психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.

72. Костић, М., Скакавац, Т.: *Криминолошке теорије о малолетном преступнику*, Зборник радова *Тешки облици криминалитета и државна реакција*, Министарство правде, Бања Лука, 2013.
73. Крапец, И. И.: Поврат у кривичном праву СССР-а, Проблем поврата, XVII међународни конгрес криминолога, Београд, 1971, превео са руског др Владан А. Васиљевић.
74. Кркљуш, Љ.: *Правна историја српског народа*, Прометеј, Нови Сад, 2002.
75. Крстић, О.: *Малолетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009.
76. Лазаревић, Љ.: *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, 2006.
77. Лечић, Б.: *Кривичноправни и криминолошки аспект поврата*, магистарска теза, Правни факултет, Нови Сад, 2005.
78. Линдгрен, М., Николић-Ристановић В.: *Жртве криминалитета – међународни контекст и ситуација у Србији*, Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији и Одељење за спровођење закона, Београд, 2011.
79. Лукић, М., Пејаковић, С., Марић, Ј.: *Правна медицина*, Научна књига, Београд, 1990.
80. Марковић, Т.: *Малолетничка делинквенција и њено сузбијање*, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 1973.
81. Миладиновић, В.: *Поврат у кривичном праву*, Издавачка радна организација „Светозар Марковић“, Београд, 1983.
82. Миковић, М.: *Малолетничка делинквенција и социјални рад*, Магистрат, Сарајево, 2004.
83. Милосављевић, Б.: *Социјална психологија људских група*, Филозофски факултет, Бања Лука, 2001.
84. Милосављевић, Б.: *Социјална патологија*, Филозофски факултет, Бања Лука, 2000.
85. Милосављевић, М.: *Између неслобода*, Београд, 1975.
86. Милошевић, М.: *Посебне доказне радње у законодавству Републике Србије*, Правна ријеч, Бања Лука, 2007.
87. Милутиновић, М.: *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1985.
88. Милутиновић, М.: *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1989.

89. Милутиновић, М., Алексић, Ж.: *Малолетничка делинквенција*, Савремена администрација, Београд, 1984.
90. Млађеновић-Крупич, Р.: *Криминологија*, Универзитет у Сарајеву, Факултет криминалистичких наука, Сарајево, 2001.
91. Млађеновић-Купчевић, Р.: *Рецидивизам у кривичном праву*, Сарајево, 1963.
92. Николић-Ристановић, В.: *Од жртве до затворенице (насиље у породици и криминалитет жена)*, Београд, Виктимолошко друштво Србије, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 2000.
93. Николић-Ристановић, В.: *Породично насиље у Србији*, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2002.
94. Норвал, М.: *Дефиниција рецидивизма*, Главни извештај на III међународном конгресу криминолога, Лондон, 1955.
95. Перовић, К., *Криминологија*, ОДП Штампарија „Требиње“, Никшић, 1998.
96. Петровић, С.: *Личност наркомана*, Београд, 1988.
97. Петрушић, Н, Стевановић, И.: *Правна заштита деце у Србији и међународни стандарди*, у: *Права жртава и ЕУ*, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2011.
98. Пилграм, А.: *Прва аустријска статистика о рецидивизму – средства за процену регионалне казнене политике*, Институт за право и криминологију, Беч, 1991.
99. Пихлер, С.: *Убиство више лица и убиство у специјалном поврату*, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, Нови Сад, бр. 3, 1985.
100. Радоман, М.: *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад – Београд, 2003.
101. Радуловић, Љ.: *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
102. Рајић, М.: *Рецидивизам малолетних делинквената*, магистарска теза, Правни факултет, Крагујевац, 2002.
103. Рамљак, А., Симовић, М.: *Виктимологија*, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бања Лука, 2011.
104. Рот, Н., Радоњић, С.: *Психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
105. Save the children: *Рад полиције са дјецом и младима*, приручник, Сарајево, 2005.
106. Симовић, М.: *Кривично процесно право – увод и општи део*, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бихаћ, 2009.

107. Скакавац, З.: *Криминогени значај транзиционих услова криминалитета*, Научни скуп *Појединац, породица и предузеће у условима друштвено-економске кризе – стање и могућности превазилажења*, Зборник радова, Нови Сад, 2009.
108. Скакавац, З., Симић, Т.: *Утицај средстава масовне комуникације на криминалитет малољетника*, тематски научни скуп *Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008.
109. Скакавац, Т.: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена*, Зборник радова *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Центар за права детета, Београд, 2012.
110. Срзентић, Н., Стајић, А.: *Кривично право ФНРЈ – општи део*, III измењено и допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1961.
111. Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ.: *Кривично право СФРЈ – општи део*, Београд, Савремена администрација, 1986.
112. Стакић, Ђ.: *Права деце лишене слободе, независна процена стања права деце у сукобу са законом у институцијама малолетничког правосуђа у Србији*, Министарство правде Републике Србије, Влада Краљевине Норвешке, IMG – International Management Group, мај–август 2011.
113. Стевановић, И., Банић, М., Марковић, Љ. и други: *Корак ка предузимању одговорности*, Центар за права детета, Београд, 2012.
114. Стојановић, З.: *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2007.
115. Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, Службени гласник, Београд, 2000.
116. Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, деветнаесто издање, Правна књига, Београд, 2011.
117. Стојановић, З.: *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд, 2012.
118. Стојановић, З., Перић, О.: *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд, 2006.
119. Тадић, М.: *Психијатрија дјетињства и младости*, Научна књига, Београд, 1992.
120. Талијан, М., Ристовић, С.: *Основна полазишта у остваривању улога полиције у сузбијању криминалитета*, Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2011.
121. Таховић, Ј.: *Кривично право – Општи део*, Савремена администрација, Београд, 1961.

122. Тодоровић, А., *Узроци малолетничког преступништва*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1971.
123. Требјешанин, Ж., Лаловић, З.: *Појединац у групи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Подгорица, 2011.
124. Ђирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, Студентски културни центар, Ниш, 2009.
125. Узелац, С.: *Први контакт са малолетником*, Save the children, Подгорица, 2005.
126. Ferracuti, F.: Психолошки аспект поврата, *ЈРККП*, 1, 1969.
127. Фон Хентиг, Х.: *Злочин, узроци и услови*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1959.
128. Фројд, С.: *Увод у психоанализу*, Београд, 1961.
129. Фром, Е.: *Анатомија људске деструктивности*, Напријед Загреб и Нолит Београд, 1989.
130. Хајдуковић, Ч.: *Преступничко понашање младих*, Савремена администрација, Београд, 1975.
131. Хелсиншки одбор за људска права у Србији: *Праћење реформе затворског система у Србији – стање људских права – Установе за извршење кривичних санкција према малолетницима*, Београд, 2002.
132. Hinderer, H.: Личност повратника, *ЈРККП*, 4, 1974.
133. Сирђиани, Д.: *Спровођење закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у Републици Србији*, Анализа примене васпитних налога, посебних обавеза и заштите деце као оштећених, Belgrad, 2010.
134. Curil, V., *Maloletni kriminalac*, deo treći – prevod sa engleskog jezika, štampano kao rukopis, pronađeno u biblioteci bivšeg SSUP-a u Beogradu.
135. Чејовић, Б.: *Кривично право – Општи део*, Привредна штампа, Београд, 1982.
136. Чејовић, Б., Миладиновић, В.: *Кривично право – посебни део*, Српско удружење за кривично право, Београд, 1997.
137. Чубински, М.: *Научни и практички коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1930.
138. Шаркић, С., Поповић, Д.: *Велики правни системи и кодификације*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2005.
139. Шкулић, М.: *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела*, Досије, Београд, 2003.

140. Шкулић, М.: *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.
141. Шкулић, М., Стевановић, И.: *Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*, Југословенски центар за права детета, Београд, 1999.
142. Шпадијер-Џинић, Ј. и др.: *Дрога и млади*, Београд, 1980.
143. Watson, J. A. F.: *Упознајте затвореника* – prevod sa engleskog jezika, štampano kao rukopis, Beograd, 1951.

Извори на страним језицима

1. Ajduković, M.: *Suvremeno razumijevanje maloljetničke delinkvencije*, Studij socijalnog rada, Zagreb, 2000.
2. Albanese, J.: *Women and Newest profession: Females as Whiter Collar Criminals, Female Criminality*, Garland publishing, New York, London, 1993.
3. Aysenck, J. H.: *Crime and Personality*, Boston, 1964.
4. Butler, W. E.: *Crime in the Soviet Union*, *British Journal of Criminology*, 1992.
5. Clark, R.: *The UN Crime Prevention and Criminal Justice Program*, Philadelphia, 1994.
6. Clinard, M. M.: *Anomie and deviant behavior*, The Free Press, New York, 1964.
7. Cloward, R., Ohlin, L.: *Delinquency and Opportunity – A Theory of Delinquent Gangs*, London, 1961.
8. Cohen, A.: *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, Glencoe, 1955.
9. Cohn, E.: *Weather and Crime*, *British Journal of Criminology*, Oxford, Vol. 30, 1990.
10. Conklin, J. E.: *Criminology*, Macmillan Publishing Company, New York, 1992.
11. Conragan, C., *Deca u sukobu sa zakonom: žrtve tranzicije: An Assessment of the Juvenile Justice Systems in the Republics of Serbia and Montenegro: Republic of Serbia Report*, UNICEF, 30. januar 2002.
12. Corn, R. R., McCorkle, L. W.: *Criminology and psihology*, New York – London, 1964.
13. Eser, A.: *Major stages of criminal reform in Germany*, *Israel Law Reeviw*, 1996.
14. Eyseneck, H. J.: *Crime and personality*, Paladin, London, 1970.
15. Finkelhor, D.: *Sexually Victimized of Children*, The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co, Inc., New York, 1981.
16. Fulgosi, A.: *Psihologija ličnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
17. Gado, M.: *Criminal Mind*, Criminal Psihology, Bad to The Born.

18. Gassin, R.: *Criminologie*, Precis Dalloz, Paris, Cedex, 1990.
19. Glueck, Sh. & Glueck, E.: *Five hundred criminal careers*, Alfred A. Knopf, New York, 1930.
20. Glueck, Sh. & Glueck, E.: *Criminal careers in retrospect*, The Commonwealth Fund, New York, 1943.
21. Glueck, Sh. & Glueck, E.: *Unraveling juvenile delinquency*, Commonwealth Fund, New York, 1950.
22. Glueck, Sh. & Glueck, E.: *Delinquents in the making*, Harper & Brothers, New York, 1952.
23. Hoton, E.: *The American Criminal*, Harvard University Press, 1936.
24. Junger-Tas, J., Decker, S.: *International Handbook of Juvenile Justice*, Springer Science + Business Media, New York, 2006.
25. Krikorian, G.: Prevention as a Strategy for Combating Urban Crime, *International criminal police review*, Paris, 6p. 396/1986.
26. Lawson, T., Heaton, T.: *Crime and Deviance*, Macmillan, London, 1999.
27. Matson, J.: *Social Behavior and Skills in Children*, Springer Science + Business Media, New York, 2009.
28. Media + Child and Adolescent Health: A Systematic Review, Common Sense media, novembar 2008.
29. Merton, R.: *Social Theory and Social Structure*, Simon & Schuster, The Free Press, New York, 1949.
30. Miller, W.: *Lower Clas Culture as a Generating Mileu of Gang Delinquency*, New York, 1969.
31. Olweus Bullying Prevention Program – *The Worlds Foremost Bullying Prevention Program*, 2011. (<http://www.reuters.com/article/2011/>).
32. Pinatel, J.: Biologie et responsablité, *Revue de science criminelle et de droit penal*, comp. XXII, 1968.
33. Singer, M.: *Kriminologija*, Sveučilište u Zagrebu, MUP RH, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1994.
34. U. S. Department of justice, Child abduction response plan, Federal Bureau of Investigation, Virginia, 2008.
35. Vidal, G., Magnol, J., *Cours de droit criminel et de science pénitentiare*, VIII ed., Paris, 1935.

36. Wolfgang, M. & Ferracuti, F.: *The Subculture of Violence* (reprint ed.), Routledge, 2003.

Законски текстови

1. Европска конвенција о остваривању дечјих права, 2000.
2. Законик о кривичном поступку, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001 и 68/2002; и *Службени гласник РС*, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – др. закон, 49/2007, 20/2009 – др. закон и 72/2009.
3. Закон о извршењу кривичних санкција, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005 и 72/2009.
4. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005.
5. Закон о полицији Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 101/2005 и 63/2009 – одлука УС.
6. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 1/2010.
7. Закон о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета, о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 22/02.
8. Kazenski zakonik Slovenije, *Uradni list RS*, št. 55/2008.
9. Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine RH*, br. 110/97.
10. Конвенција Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и 2/97.
11. Кривични законик Републике Македоније, *Службени весник на Република Македонија*, бр. 37/96.
12. Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009.
13. Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/03.
14. Кривични законик Руске Федерације, 1. јануар 1997, званични текст, превод Предраг Стаменковић, Београд, 1998.
15. Кривични законик Црне Горе, *Службени лист РЦГ*, бр. 70/03.
16. *Narodne novine RH*, 125/11, 144/12.

17. Протокол УН о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, који допуњава Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.
18. Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Министарство правде Републике Србије, Београд, 2009.
19. Републички завод за статистику – *Билтен* бр. 547, Београд, 2012. <http://webrzs.stat.gov.rs>.
20. *Службене новине Федерације Босне и Херцеговине*, 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10.
21. *Службени весник на Република Македонија*, бр. 37/96.
22. *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 3/03.
23. *Службени гласник РС*, 18/2005 од 17.02.2005.
24. *Службени гласник РС*, бр. 85/05.
25. *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12.
26. *Службени лист Црне Горе*, бр. 70/2003, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011.
27. *Uradni list Republike Slovenije*, бр. 55/08.
28. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Интернет адресе

<http://webmedicina.org/aktuelnosti/prevencija/1076>.

<http://webrzs.stat.gov.rs>.

http://www.b92.net/info/emisije/reakcija.php?yy=2009&mm=03&nav_id=351014.

<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/406301/>.

<http://www.jutarnji.hr/ /311166/>.

http://www.kurir-info.rs/leskovački_rekorder.

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:252424-Premينو-Bris-Taton>.

<http://www.reuters.com/article/2011/>.

<http://www.scribd.com/doc/37341592/>.

http://www.trutv.com/library/crime/criminal_mind/psychology/crime_motivation/4.html.

www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1: Анкетни лист

Правни факултет у Нишу

Докторска дисертација „Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела“
кандидата Татјане Скакавац

УПИТНИК

ОПШТИ ПОДАЦИ:

1. Година рођења: _____

2. Место, општина и република рођења:

3. Место пребивалишта у време извршења кривичног дела:

4. Пол: М Ж

5. образовање:

- а) завршена основна школа
- б) завршена средња школа
- в) непотпуна основна школа
- г) непотпуна средња школа
- д) без школе

6. Породични статус: _____

7. Занимање

- а) без посла
- б) запослен
- в) ученик

9. Због чега је тренутно у установи? _____

ПОДАЦИ О ПОСТУПКУ

1. Која кривична дела је извршио?

а) _____; б) _____

в) _____; г) _____

2. Притвор: ДА; НЕ

3. Трајање притвора: _____

4. Где је био у притвору: _____

5. Начин извршења дела: _____

6. Место и време извршења дела: _____

7. Мотив извршења дела (забава, авантура, материјална корист, без наглашеног мотива, освета, патолошки мотив, сакривање ванбрачне трудноће, не зна мотив, куповина дроге, без података):

8. Да ли је дело извршио:

а) сам

б) заједно са пунолетним лицима

в) са другим малолетницима

г) са пунолетним и малолетним лицем

д) постојање групе или банде

9. Посебне околности под којима је дело извршено: нужна одбрана, крајња нужда, прекорачење границе нужне одбране:

10. Облик виности: 1) Умишљај; 2) Нехат

11. Да ли са подстрекачем одржава везе и какве: _____

12. Понашање непосредно после извршења дела:

- а) кајао се; б) није се кајао

13. Изречена казна: _____

ПОДАЦИ О ЖРТВИ

1. Узрост жртве:

- а) малолетно лице
- б) пунолетно лице

2. Пол: м; ж

3. Однос према жртви:

- а) познавао жртву
- б) није познавао жртву
- в) сродство

СОЦИОГЕНИ ФАКТОРИ:

1. Утицај слободног времена и начина његовог коришћења:

- а) организовано
- б) неорганизовано

2. Утицај суседства и улице:

- а) дружење са позитивним лицима
- б) дружење са негативним лицима
- в) нема података

3. Утицај средстава масовне комуникације:

- а) филм
- б) радио
- в) штампа
- г) књига
- д) интернет
- ђ) ништа

4. Коришћење интернета: Да; Не

ПОРОДИЧНА СРЕДИНА И ОДНОСИ У ПОРОДИЦИ

1. Извршилац живи са:

- а) родитељима
- б) бабом и дедом
- в) сам
- г) са другим сродницима
- д) нема података

2. Структурална целовитост породице:

- а) потпуна (оба родитеља)
- б) непотпуна (један родитељ)
- в) родитељи разведени
- г) умро неко од родитеља

3. Односи у породици:

- а) сређени
- б) несређени
- в) нема података

4. Број деце у породици:

- а) једно дете
- б) двоје деце
- в) троје до петоро
- г) преко петоро

5. Број браће и сестара: _____

6. Здравље у породици:

- а) нико није теже болестан
- б) болестан један родитељ
- в) болесна оба родитеља
- г) болестан брат/сестра
- д) нема података

7. Криминалитет у породици:

- а) нико није осуђиван
- б) осуђиваност неког члана породице
- в) нема података

8. Социопатолошке појаве у породици:

- а) алкохолизам једног родитеља
- б) алкохолизам оба родитеља
- в) конзумирање дроге једног родитеља
- г) конзумирање дроге оба родитеља
- д) проституција неког члана породице
- ђ) утицаји верских секти
- е) коцкање неког од чланова породице
- ж) нема података

ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ И МАТЕРИЈАЛНО СТАЊЕ ПОРОДИЦЕ

1. Стамбени услови:

- а) добри
- б) лоши
- в) просечни
- г) веома лоши

2. Материјално стање породице:

- а) веома добро
- б) добро
- в) лоше
- г) веома лоше
- д) нема података

3. Школска спрема:

- а) без школе
- б) нижи разреди основне школе
- в) виши разреди основне школе
- г) средња школа
- д) више образовање

ђ) високо образовање

е) нема података

4. Физичко кажњавање у породици:

а) не постоји

б) постоји

в) други облици кажњавања

г) нема података

5. Однос родитеља у погледу љубави (подвући):

а) отац: веома ме воли, индиферентан став, не воли ме, умерено ме воли

б) мајка: веома ме воли, индиферентан став, не воли ме, умерено ме воли

ЕНДОГЕНИ ФАКТОРИ

1. **Интелигенција извршиоца:** испод просека, просечна, изнад просека, нема података

2. **Емоционалне особине извршиоца:** емоционална нестабилност, емоционална незрелост, смањена толерантност на фрустрације, нема података

3. **Остале карактеристичне црте личности:** егоцентричност, осећање одговорности постоји, осећање одговорности не постоји, сугестибилност, депресивност, интровертност, екстровертност, анксиозност, остале особине, нема података

4. **Ставови извршиоца према кривичном делу:**

а) признање и кајање

б) признање без кајања

в) не признаје

г) нема података

ПОДАЦИ О БОРАВКУ У УСТАНОВИ

1. **Да ли је завршио занат или школу и који?**

2. **Успех током школовања:**

3. Да ли је вршио дисциплинске преступе?

4. У коју васпитну групу је класификован?

5. Учешће малолетника у слободним активностима, организацијама и самоуправи:

НАПОМЕНА:

- 1) Попуњавање упитника је на добровољној основи
- 2) Упитник се попуња заокруживањем само једног, најприближнијег одговора или дописивањем на предвиђеном месту

ПРИЛОГ 2. Пријављена малолетна лица, према кривичном делу, за 2012.

	Укупно
Република Србија	3.913
Кривична дела против живота и тела	451
Убиство	4
Тешко убиство	2
Тешке телесне повреде	148
Лака телесна повреда	254
Учествовање у тучи	33
Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи	12
Излагање опасности	1
Кривична дела против слобода и права човека и грађанина	81
Кривична дела против части и угледа	15
Кривична дела против полне слободе	44
Силовање	11
Обљуба над немоћним лицем	1
Обљуба са дететом	8
Недозвољене полне радње	23
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	1

Кривична дела против брака и породице	73
Ванбрачна заједница са малолетником	12
Одузимање малолетног лица	1
Насиље у породици	60
Кривична дела против интелектуалне својине	5
Кривична дела против имовине	2.238
Крађа	490
Тешка крађа	1.073
Разбојничка крађа	4
Разбојништво	165
Утаја	13
Превара	5
Ситна крађа, утаја и превара	148
Одузимање туђе ствари	1
Уништење и отуђење туђе ствари	176
Неовлашћено коришћење туђег возила	100
Изнуда	39
Прикривање	24
Кривична дела против привреде	18
Кривична дела против здравља људи	156
Неовлашћења производња и стављање у промет опојних дрога	42
Неовлашћено држање опојних дрога	107
Омогућавање уживања опојних дрога	7
Кривична дела против животне средине	17
Кривична дела против опште сигурности и имовине	51
Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	125
Угрожавање јавног саобраћаја	120
Угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством	4
Непругање помоћи лицу повређеном у саобраћајној несрећи	1
Кривична дела против правног саобраћаја	48

Биографија

Татјана Скакавац је рођена у Зрењанину 13. септембра 1981. године. Живи и стално борави у Новом Саду, Ул. Данила Киша бр. 34/20. Након завршетка основне школе и гимназије уписује Правни факултет у Новом Саду школске 2000/2001. године. Основне академске студије је завршила у марту 2007. године са просечном оценом 7,36. Септембра 2009. године завршила је мастерске студије на Правном факултету у Новом Саду, на катедри за Кривично право и криминологију и одбранила мастерски рад на тему „Корупција на царини“ са просечном оценом 10,00.

Запослена је на Факултету за правне и пословне студије „Др Лазар Вркатић“ у Новом Саду, на радном месту асистента на предметима: Кривично право и Кривично процесно право.

Докторске академске студије уписала је на смеру за Кривично право на Правном факултету у Нишу школске 2009/2010. године. Успешно је завршила обавезе предвиђене студијским програмом. На докторским студијама права положила је предвиђене испите, објавила потребан број научних радова и стекла услове за израду докторске дисертације. Докторску дисертацију на тему „Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела“ урадила је под менторством проф. др Миомире Костић.

Библиографија

1. Татјана Симић, *ДНК идентификација у криминалистици*, Зборник радова, Међународно научностручно саветовање *Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета*, Интернационална асоцијација криминалиста, Брчко, 2008.
2. Здравко Скакавац и Татјана Симић, *Утицај средстава масовне комуникације на криминалитет малолетника*, Тематски научни скуп *Малолетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*, Бања Лука, 2008.
3. Татјана Симић, *Историјски аспекти настанка и улоге телохранитеља, с акцентом на историјат Србије*, Зборник радова *Приватна безбедност – стање и перспективе*, Нови Сад, 2008.

4. Здравко Скакавац и Татјана Скакавац, *Трговина људима у домаћем законодавству*, *Темида*, бр. 4, 2008.
5. Татјана Скакавац, *Прање новца – савремени правни стандарди и национална регулатива*, Међународна научностручна конференција, Сарајево, 2009.
6. Сања Ђурђић и Татјана Скакавац, *Међународне конвенције против корупције и људска права*, *Корупција и људске слободе*, Тара, 2009.
7. Татјана Скакавац, *Економски услови као криминогени фактори*, Зборник радова Међународног научног скупа: *Појединац, породица и предузеће у условима друштвено-економске кризе – стање и могућности превазилажења*, Нови Сад, 2009.
8. Здравко Скакавац и Татјана Скакавац: *Поморска пиратерија – распрострањеност појаве и начини супротстављања*, *Пословне студије*, часопис за пословну теорију и праксу, Универзитет за пословне студије Бања Лука, 2009.
9. Здравко Скакавац и Татјана Скакавац: *Криминалистичке мере и радње у корпоративној безбедности*, Зборник радова Научног скупа *Дани безбедности: Корпоративна безбедност – ризици, пријетње и мјере заштите*, Бања Лука, 2010.
10. Здравко Скакавац и Татјана Скакавац: *Утицај медија на експанзију насилничког криминалитета*, Зборник радова Научностручне конференције *Насилнички криминалитет*, Бања Лука, 2011.
11. Здравко Скакавац и Татјана Скакавац: *Неки аспекти утицаја глобалне светске економске кризе на проблематику организованог криминалитета*, Зборник радова Међународне научне конференције *Лицата на кризата*, Европски универзитет, Скопје, 2012.
12. Татјана Скакавац: *Кривично дело прање новца у упоредном и националном законодавству*, Зборник радова *Правног факултета у Нишу*, 2012.
13. Миле Матијевић и Татјана Скакавац: *Реконструкцијом догађаја провјеравају се постојећи и проналазе нови докази о кривичном дјелу и учиниоцу*, *Правна ријеч*, Бања Лука, 2012.
14. Ацо Бобић и Татјана Скакавац: *Примена европских затворских правила током издржавања казне затвора*, *Право и правда*, Сарајево, 2012.
15. Татјана Скакавац: *Усклађивање законодавства Србије са међународним стандардима у погледу одузимања имовине проистекле кривичним делом – досадашња искуства*, Зборник радова *Реформите на безбедносниот сектор во*

- Република Македонија и нивото влијание врз борбата против криминалитетом*, Европски универзитет, Скопје, 2012.
16. Татјана Скакавац: *Кривичне санкције према малолетницима – стање и примена*, *Малолетничко правосуђе у Републици Србији*, Центар за права детета, Београд, 2012.
 17. Татјана Скакавац: *Стање малолетничке делинквенције, примена кривичних санкција и осврт на рецидивизам малолетника – стање у Републици Србији*, *Безбедност, полиција, грађани*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, бр. 1–2/13, година IX, Бања Лука, 2013.
 18. Сања Сумоња и Татјана Скакавац: *Насиље путем интернета као облик маљолетничког вршњачког насиља*, Зборник радова Међународне научностручне конференције *Вршњачко насиље*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова, Лакташи, 2013.
 19. Миомира Костић и Татјана Скакавац: *Криминолошке теорије о малолетном преступнику*, *Тешки облици криминалитета и државна реакција*, вол. 4, бр. I, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Требиње, 2013.
 20. Татјана Скакавац: *Заводске васпитне мере у законодавству Републике Србије и Републике Српске – врсте и карактеристике*, *Годишњак Правног факултета Источно Сарајево*, Пале, год. III, бр. 1/2013.
 21. Мило Бошковић и Татјана Скакавац: *Мере упозорења у законодавству Републике Српске и Републике Србије*, *Октобарски правнички дани*, *Правна ријеч*, год. X, бр. 37/2013, Бања Лука, 2013.
 22. Ацо Бобић и Татјана Скакавац: *Прикупљање доказа у затворским условима*, Зборник радова *Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти доказа и доказивања*, вол. VI, бр. 1, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2013.

Прилог 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом
РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да предложена дисертација, ни у целини, ни у деловима, није била предложена за добијање било које дипломе, према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени; и
- да нисам кршила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

У Нишу, 30. 04. 2014.

Аутор дисертације: Татјана Скакавац

Потпис докторанда:

Татјана Скакавац

Прилог 2.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: Татјана Скакавац

Студијски програм: Право

Наслов рада: Рецидивизам малолетних учинилаца кривичних дела

Ментор: Проф. др Миомира Костић

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истовентна електронској верзији, коју сам предала за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 30. 04. 2014.

Аутор дисертације: Татјана Скакавац

Потпис докторанда:

Татјана Скакавац

Прилог 3.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију под насловом РЕЦИДИВИЗАМ МАЛОЛЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЕЛА, која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучила.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

У Нишу, 30. 04. 2014.

Аутор дисертације: Тајјана Скакавац

Потпис докторанда:

Тајјана Скакавац